

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM VE OSMANLI'DA
HÂNE POLİTİKALARI

AYŞEGÜL ÜNAL

2501141164

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR KOLÇAK

İstanbul, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : AYŞEGÜL ÜNAL Numarası : 2501141164
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / YENİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR KOLÇAK
Tez Savunma Tarihi : 08.01.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : " Köprülü Ayşe Hanım ve Osmanlı'da Hâne Politikaları "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ZEYNEP TARIM		Kabul
2- DOÇ. DR. BETÜL ARGIT		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR KOLÇAK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖZGÜR ORAL		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ M. ZAHİT ATÇIL		

ÖZ
KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM VE OSMANLI'DA HÂNE
POLİTİKALARI
AYŞEGÜL ÜNAL

17. yüzyıla damgasını vurmuş olan Köprülü ailesinin birinci kuşağının annesi olan Köprülü Ayşe Hanım'ın hayatı, vakfiyesi ve aile içerisindeki etkinliğinin incelendiği bu tezde bir sadrazam eşinin ve validesinin portresini ortaya çıkmaktadır. Köprü kasabasının ileri gelenlerinden birinin kızıyken Köprülü Mehmed Paşa ile evlenmesi sonrasında önce sadrazam eşi olması daha sonra ise oğlunun sadrazam olmasıyla mali ve siyasi konularda sözünün dinleniyor olması açısından kendisi hâne içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Köprülü Ayşe Hanım'ın, bir valide sultan kadar olmasa dahi elde olan kaynaklar ve vakfiyesi vasıtasıyla hayatı anlatılmış ve biyografik bir hale getirilmiştir. Bugüne kadar erkeklerinin merkezde olduğu biçimde okuduğumuz Köprülü hânesine bu sefer Ayşe Hanım'ın merkezinde olduğu anlatım ile inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Köprülü Ayşe Hanım, Köprülüler, Köprülü Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Hâne Politikaları, Kadın Çalışmaları

ABSTRACT
KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM AND HOUSEHOLD POLITICS IN
THE OTTOMAN EMPIRE
AYŞEGÜL ÜNAL

This thesis examines the life of Köprülü Ayşe Hanım who is wife of Köprülü Mehmed Pasha and mother of Fazıl Ahmed Pasha and Fazıl Mustafa Pasha. Köprülü family is the most powerful family in the 17th century Ottoman history and this thesis is focused on the life of Ayşe Hanım and her impact on Köprülü family based on primary sources and on her waqf foundation in Köprü. While she was a family member of a leading family in Köprü, she married to Mehmed Pasha and her career line continued firstly as the wife of the grand vizier and later as the mother of grand vizier. Being the mother of grand vizier put her in a significant position within the family and as we know she has crucial impact on decisions of financial and political issues. Until now, Köprülü family has been studied within the perspective of their men and through their successes and failures. This thesis will focus on this family by putting Ayşe Hanım in the center.

Key Words: Koprulu Ayse Hanım, Koprulu Family, Fazil Ahmed Pasha, 17th Century, Women Studies.

ÖNSÖZ

Tezi yazmaya başlarken en önemli motivasyon kaynağım bir sadrazam eşi ve annesinin biyografik anlatımı ile kadın çalışmaları alanına katkıda bulunacağım düşüncesi idi. Böylelikle ilk olarak literatür okumalarıyla başladığım bu çalışma, Ayşe Hanım'a ait kısıtlı birincil kaynakların tespiti ile devam etti ve kendisine ait vakfiye belgelerinin de yardımıyla takdirinize sunmuş olduğumuz bir Osmanlı hanımı biyografisi ortaya çıkmış oldu. Ayrıca bu biyografiyi hazırlamak dönemin siyasi, sosyal ve mali olarak her açıdan zihnime yerleşmesine olanak sağlamıştır.

Tezin özellikle vakfiye kısmını yazarken Ayşe Hanım'ın babasından aldığı bayrağı devam ettirerek baniliğini üstlendiği Köprü kasabasını görme isteğimin uyanması üzerine, biraz da saha çalışması yapmak amacıyla gitmiş olduğum Vezirköprü, Köprülüler'in ve özellikle Ayşe Hanım'ın buranın varlığına ne denli katkıda bulunmuş olduğunu anlamamı sağlamıştır. Araştırmaya başladığım zamandan bu yana okuduklarımı fiziksel olarak görmüş olmak da aklımdaki Ayşe Hanım imgesinin tam olarak oluşmasına önemli katkısı olmuştur.

Öncelikle tez konumu belirlediğimiz ilk andan itibaren görüşlerimi itinayla dinleyen, sorularımı yanıtlayan ve bu konuyu çalışmama vesile olan çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Özgür Kolçak'a teşekkürlerimi sunuyorum. Motivasyonumun düştüğü ve yazdıklarımın çıkmaza girdiğini düşündüğüm anlarda verdiği destek olmadan bu tezi tamamlamam mümkün olmazdı.

Yanına gittiğimde tez konum ile ilgilenen, kıymetli görüşlerini ve bilgilerini paylaşan değerli hocam Prof. Dr. Zeynep Tarım'a, ayrıca kendisine danıştığım da çekinmeden arşivini benimle paylaşan Doç. Dr. Sultan Murat Topçu'ya önemli katkısından dolayı teşekkür ederim.

Bu yolun en başındayken tanıştığım ve yola beraber devam ettiğim değerli dostlarım Merve Aydın, Zeynep Çavuşoğlu ve Ahmet Tekin'e her zaman hissettirdikleri desteklerinden ve sevgilerinden ötürü ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır. Kütüphanede çalıştığım günlerde bana eşlik eden, çocukluğumdan beri

yanımda olan arkadaşım Zeynep Bayar’a her zaman varlığını hissettirdiği için sonsuz teşekkür ediyorum. İstanbul Üniversitesi’nin bana kattığı, tezi okuyup kıymetli yorumlarını benimle paylaşan değerli arkadaşım Dilek Seniha Cenez’e ve vakfiye transkripsiyonunu gözden geçirerek kıymetli vaktini ayıran İsmail Emre Pamuk’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Telaşlandığım ve bitiremeyeceğimi düşündüğüm zamanlarda kuzenlerim Betül Ünal ve Halenur Ünal manevi ve teknik destekleriyle her zaman yanımda oldular. Bu süreçte bana olan inançlarını hiç yitirmedikleri, bıkmadan usanmadan dertlerimi dinledikleri ve tezimi okuyup görüşlerini bildirdikleri için kendilerine çok teşekkür ediyorum.

Bu süreçte nazımı çeken, her türlü maddi ve manevi imkânı ellerinden geldiğince sunan çok değerli babam Mehmet Ünal ve annem Hikmet Ünal’a ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır, destekleri ve inançları olmadan başarmam mümkün olmayacaktı. Bizi kocaman bir aile yapan ağabeylerime, yengelerime ve yeğenlerime her zaman bana inandıkları ve var oldukları için sonsuz teşekkür ederim.

Ayşegül Ünal
İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM

1.1. Köprülü Ayşe Hanım.....	11
1.2. Köprülü Mehmed Paşa	13
1.3. Ayşe Hanım'ın Kardeşleri	14
1.4. Ayşe Hanım'ın Çocukları ve Damatları	14
1.5. Ayşe Hanım'ın Kişiliği	19
1.6. Ayşe Hanım'ın Dönemin Kaynaklarındaki Yeri	21

İKİNCİ BÖLÜM

AYŞE HANIM VE KÖPRÜLÜ HÂNE POLİTİKALARI

2.1. Ayşe Hanım ve Hâne Politikaları	28
2.2. Fazıl Ahmed Paşa'nın Sadaret Makamına Yükselmesi	29
2.3. Ayşe Hanım'ın Oğullarını Belgrad'da Ziyaret Etmesi.....	31
2.4. Kandiye'nin Fethi ve Ailenin Bir Araya Gelmesi	33
2.5. Hac Yolculuğu dönüşü ve Despot Yaylağı	35
2.6. Kadızâdeliler ve Köprülüler	37
2.7. Ayşe Hanım'ın Fazıl Ahmed Paşa ile Mektuplaşması	39
2.8. Ayşe Hanım'ın Hekimi Siyör Mascellini	41
2.9. Ayşe Hanım'ın 1672 Yılında Edirne'de Bulunması	42
2.10. Köprülü Ailesinin Evlilik Politikası	43
2.11. 1675 Yılı Edirne Şenliği	44
2.12. Köprülü Ailesinin Vakfiyelere Göre Mali İlişkileri	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM'IN YAPTIRDIĞI HAYIR ESERLERİ VE VAKFİYESİ

3.1. Vakıf.....	47
3.2. Ayşe Hanım Vakfıyesi'nin Özellikleri	51

3.3. Ayşe Hanım Vakfında İstihdam Edilen Görevliler	52
3.3.1. Mütevellî.....	52
3.3.2. İmam ve Hatipler	54
3.3.3. Müezzinler	54
3.3.4. Vaizler.....	55
3.3.5. Suyolcuları	55
3.3.6. Ferrâş	56
3.3.7. Duâgûlar.....	56
3.3.8. Diğer Görevliler.....	57
3.4. Ayşe Hanım'ın Vakıf Eserleri	58
3.4.1. Taşkale Cami	59
3.4.2 Toprakkale Cami.....	61
3.4.3 Vezirköprü Bedesteni	62
3.4.4 Vezirköprü Çifte Hamamı	63
3.5. Vakfın Gelir ve Giderleri	64
3.6. Ayşe Hanım Vakfıyesi'nin Değerlendirilmesi	66
SONUÇ	67
KAYNAKÇA	69
EKLER	79

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı Eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DH	: Dahiliye
İİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
HHStA	: Haus-, Hof- und Staatsarchiv
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İE	: İbnülemin tasnifi
KK	: Köprülü Kütüphanesi
no.	: Numara
OeStA	: Österreichische Staatsarchiv
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
V.	: Vakfiyeler
vr.	: Varak

GİRİŞ

KADIN BİYOGRAFİLERİ; ERKEKLERİN TARİHİ¹

Tezi yazmamdaki en önemli nedenlerden biri, Ahmed Refik tarafından “Kadınlar Saltanatı”² olarak adlandırılan dönemin bitişinin nedeni olarak gösterilen Köprülü Mehmed Paşa gibi bir sadrazamın hanımı olan Ayşe’nin hem bir eş hem de bir valide olarak aile içerisindeki saltanatına dikkat çekmektir. Osmanlı hanedanı aile yapısının mikro ölçeği olan sadrazam hanesini, sadrazam eşi, validesi ve kayınvalidesi olan bir kadın portresi oluşturarak incelerken kadınların aslında hükümlerlik işlevlerinde oldukça önemli bir role sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır.³ Ahmet Refik’in “Kadınlar Saltanatı”nı yazmasıyla başlayan ve son zamanlarda sayıları artan valide sultan biyografilerinin yetersiz olmasına karşı, adları nispeten daha az duyulmuş kadınların biyografileri ise oldukça azdır. Osmanlı döneminde seçkin aileler içindeki bazı kadın bireylerin karar verici konumda olma ihtimalleri vardır. Yaşadıkları dönemde ve sahip oldukları hanede etkin bireyler olmalarına rağmen bu kadınlar hakkında çok az arşiv belgesi olduğundan dolayı çalışılmamışlar; yeterli ilgiyi görmemişlerdir. Örneğin birkaç kadın şair hakkında bilgi veren şairler ansiklopedisi gibi eserlerde ufak biyografilere rastlasak da İstanbul dışında, seçkin olmayan kadınlar hakkında biyografik bilgi bulmak oldukça az, hatta çok nadir rastlanan bir durumdur.⁴

İslamiyet’in ilk yıllarında yazılmış olan Hz. Peygamber’in eşlerinin ve diğer seçkin kadın Müslümanların biyografileri daha sonra ortaya çıkan aynı tür yazımlara örnek teşkil etmişlerdir. Özellikle Osmanlı döneminde hâne ve valide sultanlık müessesesinin yanı sıra sahip oldukları diğer roller ile Osmanlı devlet politikasında kendilerinden söz ettiren kadınlar çalışılırken İslamiyet döneminde yazılmış olan

¹ Bu kısmın başlığı Angelika Shaser’in “Women’s Biographies-Men’s History?” isimli makalesinden yola çıkılarak konulmuştur. Angelika Shaser, “Women’s Biographies-Men’s History?”, **Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography**, ed. Volker Berghahn, Simone Lässig, Berghahn Books, 2008.

² Ahmet Refik Altınay, **Kadınlar Saltanatı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2000, s. 263.

³ Leslie P. Peirce, **Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümdarlık ve Kadınlar**, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015. Peirce önsöz kısmında bahsetmiştir.

⁴ Suraiya Faruqi, **Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2002, s. 179.

biyografiler önemli birer kaynak olmuştur. 1990’larda ortaya çıkan ve kadınların hâne içerisinde güç sahibi olabileceğini gösteren bu çalışmalar, seçkin kadınların rollerini tekrardan düşünmemizi sağlamıştır.⁵ 1996 ve 1997 yıllarında iki önemli makale yayınlayan Mary Ann Fay, 18. yüzyıl Mısır’ında mülk ve güç sahibi olan kadınlar ve bu kadınların hânelerindeki yerlerini çalışırken kadın biyografileri ve cinsiyet tarihini birleştirerek önemli analizler ortaya atmıştır. Hâne çalışırken kadın vakfiyelerinin oldukça mühim olduğunu belirten Fay, vakıfların, banileri hakkında bilgi vermesinin yanı sıra kişisel seslerini de duymamızı sağladıklarını belirtmektedir.⁶

Kadın biyografilerinin tarihsel gelişimine bakacak olursak tarihin içinde uzun bir süre yer edinememiş olduklarını ve toplumsal hafıza içerisinde görülmediklerini söyleyebiliriz. Yetersiz arşiv belgeleri ve daha çok erkek odaklı bir tarih bakış açısı bunlara neden olsa da, daha sonraları, özellikle 1980’li yıllarda, kadın tarihçilerin sayılarının artması ile birlikte kadın çalışmaları daha ciddi bir disiplin haline gelmiş ve biyografiler de önceki yıllara nazaran önemli ölçüde artmıştır. Tek etken bu olmasa da, yeni tarih metotlarının ve kaynaklarının kullanılması ile birlikte de kadın biyografilerine yönelim popülerleşmiştir.⁷ Tarihçilerin biyografi yazımında kullanılabilecek kaynakları, tarihyazımında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar ve metotlar sayesinde fark etmiş olmaları oldukça önemlidir.⁸ Mektup, günlük, hatırat gibi kaynakların ve otobiyografik eserlerin yanı sıra, menakıbnâme, tezkire gibi edebi yazı türlerinin biyografi yazımındaki kullanım şekli de bu yeni tarih anlayışı ile değişmiştir. Giovanni Levi⁹ de bu görüşü destekleyerek biyografi yazımında yaşanan bu dönüşümü yeni tarihyazımı metotlarının ortaya çıkmasına bağlamaktadır. Hem kaynak kullanımı hem de tarihyazımı açısından yazılmış örnek bir eserden bahsedeceksek bu şüphesiz Cemal Kafadar’ın “*Mütereddit Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatun’un Rüya Defteri 1641-1643*” isimli makalesi olacaktır. Özellikle belirtmek gerekirse Türk tarihçiliği bu metodolojik dönüşüme yabancı kalmış, biyografinin dönüşü bizde dünyadaki

⁵ Margaret L. Meriwether, Judith E. Tucker, **A Social History of Women and Gender in the Modern Middle East**, New York, Westview Press, 1999, s.3-5.

⁶ Mary Ann Fay, “Women and Waqf: Toward a Reconsideration of Women’s Place in Mamluk Household”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol.29, No.1, , 1997, s.33-34.

⁷ İpşirli Argıt, **a.g.e.**, s. 25.

⁸ Derin Terzioğlu, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi”, **Cogito Selçuklular**, Sayı: 29, 2001, s. 290-291.

⁹ Giovanni Levi, “On Microhistory”, **New Perspectives on Historical Writing**, ed. Peter Burke, Cambridge, Polity Press, s. 93-113.

tartışmalardan sonra epey geç olmuştur.¹⁰ Angelika Shaser biyografilerin yazımının yaygınlaşması ile cinsiyet tarihi alanını doldurmanın daha kolay olacağını savunmaktadır. Biyografilerden yola çıkarak daha bütüncül bir tarih anlayışına sahip olacağımız gerçeğine bakarak onun bu yaklaşımı oldukça doğru ve yerindedir.¹¹ Ancak mikro tarihçilik alanında eser ortaya koyarken de makro bakış açısını kaybetmek, çalışılan kişi ile çok fazla özdeşleşip eleştirellikten uzaklaşmak gibi hatalardan kaçınmak bir tarihçi için dikkat edilmesi gereken hususlardır.¹²

15. ve 18. yüzyıllar arasında kadınların yazdıkları belgeler yok denecek kadar azdır. Hanedan ailesi çalışmaları ise Osmanlı toplum yapısı, orta sınıf ve altındakiler hakkında bize yeterli bilgiyi verememektedir. 1970’lerden önce yazılan ikincil kaynaklar da tarih yazımı bakımından çok tatmin edici eserler değildir. Ancak daha sonra şer’iyye sicilleri, vakıf defterleri gibi önemli kaynakların okunmaya başlanmasıyla Osmanlı kadınının çalışılması da arttı.¹³ Kadınların tarihini çalışmak için yeterli miktarda kaynağın olmadığını savunan tarihçilerin sayısı hala oldukça fazladır.

Osmanlı tarihi kadın çalışmalarına bakacak olursak yukarıda da bahsettiğim gibi, bu çalışmaların yeni olduğu söylenebilir. Kadın tarihçilerin sayılarının artması ve kadınların “kadın” tarihini merak etmeleri sebebiyle ortaya mühim eserler çıkmaya başlamıştır. Daha önceki tarihçiler ise kadını “kadın” olarak değil, siyasi tarihin bir parçası olarak görmüş, bunun çerçevesinde eserler ortaya koymuştur. Ancak özellikle son yıllarda sayıları artmakta olan kadın çalışmalarının nicelik bakımından olduğu kadar nitelik bakımından da yükselişte olduklarını görmekteyiz. Tarih metodolojisinde, bir diğer önemli husus da zamanla kendine ayrı bir yer edinmeye başlayan “cinsiyetlendirerek” yazılmış kadın tarihleridir. Tarihin içinde kadınların da var olmaya başlamasından ziyade, bu çalışmalar için ayrı bir kategori oluşturulmuştur. Kadın çalışmaları gibi, günümüzde çocuk tarihi de giderek yaygınlaşmış, çocuk

¹⁰ Özgür Türesay, “Tarihyazımı ve 'Biyografinin Dönüşü’”, **Halil İnalçık Armağanı-I. Tarih Araştırmaları**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2009, s. 336-340.

¹¹ Angelika Shaser, **a.g.e.**, s. 75-76.

¹² Terzioğlu, **a.g.e.**, s. 295.

¹³ Madeline C. Zilfi, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, çev. Necmiye Alpay, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 1.

çalışmalarına ayrı bir sayfa açılmıştır.¹⁴ Elbette böyle bir sonuca varmak Osmanlı tarihçiliği için kaçınılmaz olmuştur. Tüm bu çalışmaların birleştirilip topyekûn bir Osmanlı sosyal tarihi yazmak ise şimdilik oldukça zor gözükmemektedir.¹⁵ Ancak çalışmalar yeterli düzeye ulaştığında genel bir toplumsal tarih yazımı mevcut olacaktır.

Literatürde en çok çalışılan konu tabii olarak valide sultanlardır. Hem kaynak bakımından zengin hem de ulaşılması daha kolay olan bilgiler sayesinde bu tarz biyografilerin sayısı artmıştır. Biyografilerin öncesinde ise harem ile ilgili daha geniş bilgiler ihtiva eden kitaplar yazılmıştır. Bütün bunlar kendinden sonra yapılacak çalışmalara örnek olmalarının yanı sıra, tarihçiyi de cesaretlendiren kaynaklardır. Ayşe Hanım'ın çağdaşı olan iki valide sultan portresi ise benim çalışmama yol gösterici niteliktedir. Bunlardan biri Hadice Turhan Sultan¹⁶, diğeri ise Rabia Gülnuş Emetullah Sultan¹⁷'dir. Bu iki değerli biyografi örneğine baktığımızda görüyoruz ki hanedan haremi ile hâne haremi arasında oldukça önemli benzerliklerin olmasının yanı sıra, hane haremimi anlamamıza yardımcı olacak unsurlar da barındırmaktadır. Valide Sultan'ın hanesi ile Sadrazam hanesi arasındaki farkları bir kenara koyduğumuzda, tarihçinin çalışma yöntemi, yaklaşımı ve kaynakları okuması açısından bahsedilen bu çalışmalar oldukça yol göstericidirler.

Lucienne Thys-Şenocak'ın Hadice Turhan Sultan kitabına metodolojik bir bakış atacak olursak, valide sultan ile ilgili sahip olunan birincil kaynaklarla nasıl bir biyografik eser hazırlanabilir sorunsalının çok güzel örneklerinden birini görmüş oluyoruz. Valide sultanın arka planda olup, kitabın genelinde siyasi bir tarih anlatısı oluşturmak yerine, merkeze Turhan Sultan'ı koyarak örnek bir kadın çalışması oluşturulmuştur. Daha önce yapılan harem çalışmalarının aksine bize metodolojik bir yenilik sunan bu eserde, genel olarak saray kadınlarının mimarideki etkisi üzerinden bir giriş yapıp, daha sonra Turhan Sultan'ın mimari faaliyetlerine bakarak

¹⁴ Yahya Araz, **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2017; Philippe Aries, **Centuries of Childhood: A Social History of Family Life**, çev. Robert Baldick, New York: Vintage Books, 1962; Hülya Tezcan, **Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri**, İstanbul, Aygaz, 2006.

¹⁵ Cemal Kafadar, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken: Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s. 124.

¹⁶ Lucienne Thys-Şenocak, **Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, Kitap Yayınevi, Ekim 2009.

¹⁷ Betül İpşirli Argit, **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan: 1640-1715**, İstanbul, Kitap Yayınevi, Haziran 2014.

dönemindeki etkisi örneklerle ortaya çıkarılmıştır. Betül İpşirli Argıt ise Rabia Gülnuş Emetullah Sultan üzerine kitabında yine diğer kadın biyografilerinden farklı bir çalışma yapmış; hem sunulan malzemeler hem de bunları kullanım açısından okuyucu için de keyifli bir çalışma ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı döneminde bir kadının hayatını yazmanın zor olduğunu ve belirli limitler çerçevesinde çalışmanın yapıldığını söyleyen Argıt,¹⁸ haremde etkili olmuş, çeşitli siyasi yazışmalarda bulunmuş, resmî belgelerde adı geçen bir valide sultan çalışmanın ise daha kolay olduğunu belirtmektedir. Hanedanın önemli bir bireyi olması bakımından valide sultanlar, siyaset içerisinde yer edinerek kendilerine ait birçok belge bırakmışlardır. Şenocak’a göre ise Osmanlı tarihçileri valide sultan biyografileri hazırlamakta gecikmişler, hatta günümüzde öncelikli olarak seçkin olmayan yahut Ayşe Hanım gibi seçkin ile orta tabaka arasındaki kadınların tarihinin yazılmasına yönelmişlerdir.¹⁹ Seçkin tabakaya ait bir kadını çalışırken başvurulacak birincil kaynak sayısı nispeten fazla olmasına rağmen bazı alanlarda yetersiz kalabilmektedir. Sadrazam hanımı hakkında bir çalışma yapmak ise üst sınıf ile orta sınıf arasına sıkışmış bir biyografi hazırlamaktır. Valide sultanların hayatını çalışırken ulaşabildiğimiz birincil kaynaklar düşünüldüğünde Ayşe Hanım ile ilgili kapsamlı bir biyografi hazırlamak oldukça zordur. Hem erken modern batılı gözlemcilerin yazdıkları kaynaklardan hem de Osmanlı tarihçilerinin kroniklerinden ufak bilgi parçalarını toplayarak bir biyografi hazırlamak adeta samanlıkta iğne aramak gibidir. Ancak sahip olduğumuz kaynaklar orta tabakadan daha çok seçkin tabaka ile ilgili olsa da bu bilgilerden bile bazı önemli detaylar elde edilebilmektedir.²⁰

Kadın çalışmalarındaki bütün bu zorluklara bir de biyografik eser oluşturmanın hiç de kolay olmadığı gerçeğini eklemeliyiz. 2000’li yıllardan sonra yazımının giderek arttığını gözlemlediğimiz biyografi, Abdülhamit Kırmızı’ya göre toplumsal cinsiyet rollerinin tekrardan okunup, farklı bir anlam kazanmasına vesile olmaktadır.²¹ Kadın biyografileri yazarken literatüre kazandırılmak istenen de tam olarak budur. Biyografi

¹⁸ A.e., s. 26.

¹⁹ Thys-Şenocak, a.g.e., s. 30.

²⁰ Godfrey Goodwin, **Osmanlı Kadınının Özel Dünyası**, çev. Sinem Gül, İstanbul, Sabah Kitapları, 1998. Giriş kısmında saray hayatına ilişkin bilgilerin fazla olduğunu, bunlardan bile yola çıkarak önemli bilgilere ulaşabileceğimizi ifade etmektedir.

²¹ Abdülhamit Kırmızı, **Otur Baştan Yaz Beni**, İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 22-25.

yazarken bir yandan kronolojiye bağılı kalmak, bir yandan da anlatılanın tümünü görüp bir tarih okuması yapmak pek de kolay değildir. Okuyucu ise tutarlı tarihler, düzgün bir anlatı ve biyografisi yazılan kişinin ailesi hakkında bilgiler istemektedir. Yine de biyografi başlangıcı ve sonu belli olması sebebiyle araştırılacak zaman dilimini kısıtlaması açısından tarihçi için oldukça avantajlıdır.

Osmanlı tarihi alanında yapılmış kadın biyografilerinin özellikle televizyon ve sosyal medya aracılığıyla popülerlikleri artmış ve ortaya ticari amaçlı oldukça fazla biyografi çıkmıştır. Nasıl biyografi yazılır sorunsalını iyice kavramadan hazırlanmış, yeterli ve özenli taranmamış kaynaklarla yazılmış, akademik bir değeri olmayan, tamamen ticari maksatlı bu kitapları alanın dışında tutarsak çok da yanlış bir şey yapmış sayılmayız. Dolayısıyla literatüre bakıldığında oldukça fazla biyografik eser var gibi görünse de kadın tarihini niteliksel olarak hakkını vererek dolduracak kalitede çalışmalar henüz tatmin edici boyuta ulaşmamıştır.

Son yıllarda insanların akıllarında bir “Osmanlı kadını” imgesi oluşmuş, hatta bu sözcük öbeği dilimize adeta bir deyim gibi yerleşmiştir. Kendi ailesi içerisinde otoriter, baskın, sözü geçen ve belirli konularda kendisine danışılan kadınlar için bu tanımlama bir iltifat olarak kullanılır. Bu kadınlar genelde orta yaşın üzerinde olur ve toplumca saygıdeğer insanlar olarak görülür. Türk tarihçiliğinde de var olan genel bir Osmanlı kadını olgusu, kadınların erkeklerin siyasetine karışması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Kafadar’a göre, padişahların etkinliklerini kaybettikleri dönemlerde kadınların saltanat üzerindeki ağırlıklarını artırmalarıyla birlikte Osmanlı siyasi hayatını daha da zayıflatmış oldukları anlayışı Türk tarih yazıcılığının zayıf yönlerindendir. Yine Kafadar’a göre bu konu hanedan kadınları ile kısıtlanmamalıdır. Bu konunun çalışılmamasının nedenlerinin başında kaynak yetersizliği gösterilse de doğru soruları sorarak konuya girişmeme, çalışmalara ket vuran daha önemli bir nedendir.²² Leslie Peirce’a göre ise kadınların yaygın olarak kabul edilen rollerine ilişkin genel görüş, ulemanın getirmiş olduğu kadınları toplumdan soyutlayan ve kadınlara toplumun içerisinde yerleri yokmuş gibi davranılan görüş açısından kaynaklanmaktadır.²³ Bu algının oluşmasını tek bir etkene indirgemekten ziyade, tüm

²² Kafadar, **a.g.e.**, s. 125.

²³ Peirce, **a.g.e.**, s. 369.

bunların sonucu olarak görebiliriz. Örneğin *Kadınlar Saltanatı*'nın yazılmasından sonra başlayan bu harem içindeki kadınların bir nevi saltanat mücadeleleri ve siyasete katılan kadınların felaket getirdikleri anlayışı, kendinden sonra yapılan çalışmalara etki etmiştir. Bu anlayıştan bağımsız, kadınlar üzerinden yapılan siyaset anlatımı değil de gerçekten kadının tarihinin anlatıldığı çalışmalar ise oldukça geç dönemlere kadar yapılmamıştır.

Kadın biyografisi hazırlayıp aslında yine erkeklerin siyasi tarihini anlatan tarihçiler de oldukça fazladır. Bunun yanı sıra çalışmalarında tarihte kadınların var olduğunu tümünden yok sayan tarihçiler de vardır. Tez için araştırma yapmaya başladığım ilk zamanlarda Halil İncelik'in *Devlet-i Aliyye; Köprülüler Devri* kitabı çıkacağı için epey heyecan duymuş, açıkçası içerisinde Ayşe Hanım'a dair bir bilgi aramıştım. Ancak herhangi bir şekilde ismine rastlamak bir yana, Köprülü'nün Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlendirilmiş kızı soyağacına "kızı" olarak yazılmıştı.²⁴ Çünkü önemli olan Köprülü Mehmed Paşa'nın iki oğlunun olması ve damadının da Merzifonlu olmasıydı. Aslında bu bizim alıştığımız geleneksel Osmanlı tarihçiliğidir. Erhan Afyoncu ve Uğur Demir'in hazırladığı *Turhan Sultan* kitabında Hadice Turhan Sultan ile ilgili oldukça fazla belgenin kullanılmış ve biyografik anlatım çerçevesinde kronolojik sırayla dönemin olayları anlatılmıştır.²⁵ Bu kitap bir kadın çalışması olarak değerlendirilmekten ziyade siyasi tarih anlatan bir eser kategorisine girmektedir. Bu eserde, Valide Sultan'ın önemli miktarda emirleri olduğu, kroniklerde ve batılı kaynaklarda ismi sık geçtiği için onun üzerinden paşalar tarihi yazılmış gibi bir izlenim uyanmaktadır. Şenocak ve Argıt'ın yazdıkları biyografilerden farklı bir konumda duran bu kitap, aslında benim Ayşe Hanım'ın biyografisini yazarken yapmaktan kaçındığım önemli bir noktayı göstermektedir. Ayşe Hanım'dan daha fazla birincil ve ikincil kaynak olan Köprülü erkeklerini ön planda sunup ortaya bir kadın biyografisi çıkarmak bu çalışmanın amacı dışındadır.

Betül İpşirli'nin Rabia Gülnuş Emetullah Sultan üzerine hazırladığı yetkin eserinin giriş sayfalarında Köprülü Mehmed'in ağzından aktardığı bir cümle elinizdeki çalışmanın da ilham kaynaklarından biri olmuştur. Şöyle ki, 17. yüzyılın sonlarında

²⁴ Halil İncelik, **Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III Köprülüler Devri**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 112-113.

²⁵ Erhan Afyoncu, Uğur Demir, **Turhan Sultan**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2015.

Osmanlı tarihi üzerine kaleme aldığı hacimli eserleriyle tanınan İngiliz katip ve diplomat Paul Rycaut'ya göre, Köprülü Mehmed Paşa, “Asla kadınların tavsiyelerine kulak asma, kadınların yönetimine son ver, daima hazineyi dolu tut ve askerleri meşgul et”²⁶ diye IV. Mehmed'e nasihat etmiştir. Halbuki bizatihi Köprülü Mehmed'in hânesi içerisinde bu öğüdünün ne kadar geçerli olduğu tartışılabilir. Köprülü hanesi içerisindeki yetkinliğin -özellikle Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra- önemli ölçüde Ayşe Hanım'da olduğunu göz önüne alırsak, Köprülü Mehmed Paşa'nın nasihati gerek hanedanda gerekse hanesinde pek karşılık bulmamış gibi gözüküyor. Yine de Köprülü Mehmed Paşa'nın bu zihniyette bir adam oluşu, onun eşi olan bir hanımefendi biyografisi çalışırken göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Hatta bu çalışmayı daha da değerli kılan bir etken olarak bu konu üzerinde daha fazla da durabiliriz. Ancak bir sadrazam biyografisi yazmak başlı başına zor bir işken, sadrazam eşi biyografisi hazırlamak ise çok daha zordur. Valide sultan kadar kaynağa sahip olmayan Ayşe Hanım, isimleri sadece şer'iyye sicillerinde geçen kadınlar kadar da az bilgiye sahip değildir. Osmanlı tarihinde valide sultan yahut şer'iyye sicillerinde adı geçen kadınlar haricinde çalışılmış yahut eserler bırakmış kadınların sayısı çok fazla olmasa da vardır. Bunlara örnek vereceksek Müjgân Cunbur, İmam Dimaşkî'nin Fezailü'l-cihâd isimli eserini İmadü'l-cihad ismiyle çevirenin şair Ayşe Hubbî Hatun olduğundan bahsetmektedir.²⁷ Risalenin birkaç yerinde “Hubbî” mahlasıyla gazel yazan bu hanımdan başka bu mahlası kullanan kişi olmaması Cunbur'un tespitinin doğru olduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli kaynak ise İslam tarihçiliğinde önemli bir yeri olan tabakât geleneğinin Osmanlı tarihçiliğindeki devamı olarak tamamı kadınlarla ilgili yazılmış olan Mehmed Zihni Efendi'nin “Meşairü'n-Nisâ” isimli eseridir. Şiir, musikî, hadis, fıkıh, güzel ahlâk gibi konularda meşhur olmuş kadınların biyografilerinin yer aldığı bu eser, kız öğrencilerin örnek alması için hazırlanmıştır.

²⁶ Paul Rycaut, **The History of the Turkish Empire from the year 1623 to the year 1677 containing the reigns of the three last emperours, viz., Sultan Morat or Amurat IV, Sultan Ibrahim, and Sultan Mahomet IV, his son, the XIII emperor now reigning**, London, Printed by J.D., 1687, s. 113.Krş.: İpşirli Argıt, **a.g.e.**, s. 7.

²⁷ Dr. Müjgân Cunbur, “Battal Gazi'yle ilgili iki eski kaynak ve Birkaç Beyit”, **II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu**, Malatya, Kuşak Ofset, 1987, s. 88-89.

İçerisinde çok ayrıntılı olmasa da hayli fazla kadınla ilgili biyografi yer alması açısından önemlidir.²⁸

1970’li yılların başından itibaren ortaya çıkmış, yeni bir tarih metodolojisi olan mikrotarih, daha küçük ölçekte bir tarih anlayışına sahiptir. İlk olarak Le Roy Ladurie, 1975 yılında “*Montaillou: Village Occitan*” adlı çalışmasını yayınlamıştır. O güne kadar alışılmış tarihin dışında, küçük bir kasabayı, hatta içerisindeki insanları anlatan bu eser tarihyazımına yeni bir soluk getirmiştir. Daha sonra Carlo Ginzburg’un *Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni* (1975) kitabı ile Natalie Zemon Davis’in *Martin Guerre’in Dönüşü* (1984) kitapları bu yeni tarih akımını takip etmiştir.²⁹ Mikrotarihçilerin en önemli sorularından biri neden-sonuç ilişkisine dayalı genellemelerin yerel ölçekte nasıl uygulandığı ve algılandığı meselesidir. Bir diğer önemli husus da daha yerel ölçekte incelenilen bu insanların tarihlerinden yola çıkarak genellemelere varmak, daha bütüncül bir tarih anlayışına sahip olmaktır. Diğer bir nokta ise çalışılan dönemin din anlayışını iyi bilmektir. Natalie Zemon Davis, Carlo Ginzburg ve Giovanni Davis gibi mikrotarihçilerin söylediği gibi, dini tartışmalar dönemin insanları üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir.³⁰ Zaten bahsettiğimiz çalışmaları incelediğimizde görüyoruz ki, bu daha “sıradan” insanların, küçük toplumların tarihlerinde kilisenin etkisi oldukça fazladır. Ayrıca insanların kiliseye bakış açısı, dini algılama biçimleri gibi sorular mikrotarih anlayışı için oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Üç bölümden oluşan bu tezin amacı, sadrazam eşi ve validesi olan Ayşe Hanım’ın bilinebilen hayat hikâyesini Köprülü hânesi içerisindeki politik konumunu da göz önünde bulundurarak özgün bir çalışma haline getirmektir. Köprü kasabasında Mehmed Ağa ile evlenmeden önce de varlıklı bir ailenin kızı olarak hayatını sürdüren Ayşe Hanım’ın önce eşinin sonra da oğulları ve damadının sadrazam olmasıyla devam eden hayatı kendisine önemli bir rol vermiştir. Önemli ve güçlü bir valide olarak tarih sahnesinde yerini almış olan ve Köprülüler asrına ismini veren kişi olan Ayşe

²⁸Şükriye Akgül, *İslam Tarihçiliğinde Meşâhîrû’n-Nisâ Geleneği ve Mehmed Zihni Efendi’nin Meşâhîrû’n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi*, Ankara, 2006, s. 6.

²⁹ Georg G. Iggers, Q. Edward Wang, *A Global History of Modern Historiography*, New York, Abingdon, 2013, s. 272-274.

³⁰ Leslie Peirce, *Morality Tales, Law and Gender in the Ottoman Aintab*, Berkeley, University of California Press, 2003, s. 12.

Hanım'ın hikayesi mevcut literatür içerisinde yeni bilgiler ve görüşler ortaya atılarak yerini alacaktır.

Ayşe Hanım'ın biyografisinin yer aldığı birinci bölümde kısaca kendi ailesi, eşinin, çocuklarının ve damatlarının biyografik bilgileri yer almaktadır. Bu bölümün amacı Ayşe Hanım'ı tanımak olduğundan ailesindeki kişilerin biyografilerini ele alırken tafsilata girilmemiş; verilen bilgiler Ayşe Hanım'ın çevresini daha iyi tanıma amacına hizmet etmiştir. İkinci bölümde ise hareketli bir yaşam sürmüş olan Ayşe Hanım'ın Köprülü hânesi içerisindeki konumundan yola çıkılarak hayatı ile ilgili daha önce bilmediğimiz yeni bilgiler ışığında ailesi ve çevresinde oldukça etkin bir kadın olduğu ortaya çıkarılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise vakfiye metninden yola çıkarak Ayşe Hanım'ın memleketinde yaptırmış olduğu eserleri tanımamızın yanı sıra, bir kadın bani olarak şehre katkısını da anlamaktayız. Ayrıca vakfiye metninden Ayşe Hanım'ın burada bulunan ailesi hakkında da bilgiler elde etmekteyiz.

Ayşe Hanım'ın yaşadığı dönemi daha iyi kavramak için bahsettiğimiz dini tartışmaları, görüşleri ve tarikatların durumlarını göz önünde bulundurmadan okumak, yazmak ve değerlendirmek büyük bir eksiklik olacaktır. Hem Köprülü Mehmed Paşa'yı iyi bilmek hem de sadrazam olan iki oğlu döneminin siyasi ve dini olaylarını, valide sultan ile ilişkilerini ve dönemin önemli toplumsal ilişkilerini kavramış olmak, Ayşe Hanım gibi bir kadını çalışırken yapılacak önemli hususlardan bazılarıdır. Kadızâdeliler gibi dönemin din tartışmalarına büyük ölçüde yön veren topluluğu mutlaka bilmeli ve döneme olan sosyo-kültürel etkilerine bakmalıyız. Ayrıca Vâî Mehmed Efendi gibi önemli isimleri, Kadızâdelilerin Köprülü ailesi ile ilişkileri ve bu hâkim din anlayışının kadınların sosyal alandaki var olmalarına etkileri gibi meseleler ile ilgili sorular sorarak anlamaya çalışmalıyız.

Köprülüler günümüze kadar çokça çalışılmış bir konu başlığı olmasına rağmen bu çalışmalar aile bireylerinin birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya sermek bakımından zayıf kalmıştır; hatta sadrazam eşi, validesi ve kayınvalidesi sıfatlarını taşımakta olan Köprülü Ayşe Hanım çoğunlukla siyasi tarihin içerisinde eylem ve kararlarıyla değil, yalnızca ismiyle geçen biri olarak kalmıştır. Bu çalışmada Ayşe Hanım'ın Köprülüler soy ağacında sadece adı valide olarak geçecek bir kadın olmasının ötesinde bir kişiliğe ve etkiye sahip olduğu ortaya konulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM

“Cisr-i sâz olmasaydı Köprililer seyl-i âfetten
Ubûr itmezdi kimse menzil-i maksûda râhatla”³¹

1.1. Köprülü Ayşe Hanım

Köprülüler ailesinin birinci kuşağının annesi Ayşe Hanım hakkında daha önce yapılan araştırmalar oldukça yüzeyseldir. Genel olarak vakfiyeleri ve banisi olduğu eserler üzerinden yapılan bu çalışmalar, Köprülüler gibi önemli bir ailenin soy ağacının en tepesindeki kadın olan Ayşe Hanım’ı tanımak için yetersizdir. Diğer yandan ise kaynakların azlığı, bu Osmanlı hanımının biyografisinin yazımını oldukça güçleştirmektedir. Ancak hem babasının hem de Mehmet Paşa ile evlendikten sonra sahip olduğu ailesinin bulunduğu konum göz önüne alındığında kendisi hakkında bilgi edinmek zor da olsa mümkündür. Ayşe Hanım, 1656-1661 yılları arasında sadrazamlık yapan Mehmet Paşa ile evlendiğinde babası hâlihazırda tanınan, zengin ve önemli bir adamdı. Mehmed Ağa, Köprü’ye geldiğinde Yusuf Ağa kasabanın ileri gelenlerinden biriydi.

Ayşe Hanım, Amasya Sancağına tâbi Havza kazası Köprü kasabasındandır. Bazı kaynaklarda Ayşe Hanım’ın Kayacık Çiftliği’nden olduğu belirtilse de bu bilgi yanlıştır.³² Ayşe Hanım’ın doğum tarihi bilinmemektedir ancak ilk oğlu Ahmed’in 1635 yılında doğduğunu bildiğimizden kendisinin 1610-1620 yılları arasında doğmuş olabileceğini varsayabiliriz. Ayşe Hanım Mehmed Paşa sadrazam oluncaya dek Köprü kasabasında ikamet etmiştir.³³ Ayşe Hanım kimdir sorusuna basitçe cevap verecek

³¹ Behçetî, *Silsiletü’l Asafîyyeti Fi Devleti’l-Hakaniyyeti’l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)*, Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No. 212.

³² “...merhûm u mağfûrun-leh Köprülüzâde Mustafa Paşa hazretretlerinin vâlide-i mükerrermelerinin Havza kazâsına tâbi’ Kayacık nâm karye çiftliği...” BOA, **İE-DH.**, 1781. Zeynep Aycibin bu belgeyi Yüksek Lisans tezinde Ayşe Hanım’ın Kayacık çiftliğinden olduğu şeklinde değerlendirmiştir. Ancak Ayşe Hanım’ın bu çiftlikten olduğu değil, bu çiftliğin Ayşe Hanım’a ait olduğunu belgeden anlamaktayız. **XII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa döneminde Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve Sosyal Durumu**, haz. Zeynep Aycibin, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s. 3.

³³ “Ve zevce-i merhûmesi devletli Anadolu’da Köpri nâm kasabadan olmağla ekser evkâtde anda meks ü ikâmet itmiştir. Bi-hikmeti’llah zevc u zevce cisrinden neşe’t itmeleri bir emr-i acib olup, Devlet-i

olsak önümüzde doğum tarihini bilemediğimiz ve babası, eşi ve oğulları haricinde net cevaplar veremediğimiz bir kadın portresi durmaktadır. Ancak çalışmamızın ana amaçlarından biri de mevcut bilgileri bir araya getirerek bu soruya Ayşe Hanım'ın hayatını ve kişiliğini ortaya çıkarıp cevap vermektir. Ayşe Hanım'ın en somut olarak anlatıldığı Osmanlı kaynağı Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdârı Hasan Ağa'nın kaleme aldığı *Cevahirü't-Tevârih*'tir. 1663-1664 yıllarında yapılan seferlerin ayrıntılı olarak anlatıldığı bu eserde Ayşe Hanım, sabahlara kadar ibadet eden, elbisesi bir fakir elbisesi gibi olan, güvenilirliği herkes tarafından kabul edilmiş namuslu bir Müslüman kadın olarak bahsedilmektedir. Hatta müellif, elbiselerinin fakirliğinden dolayı onun sadrazam eşi ve validesi vasfında olmasına şaşırılmaktadır.³⁴

Ayşe Hanım'ın babası Yusuf Ağa'nın yaptırdığı eserlere ve kaynaklarda bahsediliş şekline bakarak günümüzde Vezirköprü olarak bilinen Köprü kasabasının ileri gelenlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Evliya Çelebi Köprü kasabasını ziyaret ettiği 1648 senesinde Hacı Yusuf Ağa'nın misafiri olmuş, seyahatnâmesinde kendisi ve zenginliğinden bahsetmiştir. Hem Yusuf Ağa'nın hem de Köprülü Mehmed Paşa'nın saraylarından bahseden Evliya Çelebi, Yusuf Ağa'ya ait han, hamam, medrese, camii ve bedesten gibi yapıları saydıktan sonra kendisinin Köprü'nün kalkınmasına neden olmuş yetmiş hayrat ve hasenatının bulunduğunu yazmaktadır.³⁵ Hüseyin Hüsameddin'in 1912-1929 yılları arasında basılmış olan eseri Amasya Tarihi'nde bahsedilene göre 1626 yılında Yusuf Ağa Köprü Voyvodası olmuştur.³⁶ Yusuf Ağa'nın Mehmed Ağa ile nasıl tanıştığı, ölüm tarihi gibi konularda elimizde bilgi mevcut değildir.

aliyye'nin seyl-i tûfân ehl-i bagî ü fesâdın tıgân u iştidâdı hengâmında kuvve-i kâhire şevket-i Âl-i Osmân'a istinâdla cîsr-i himmetleriyle ıyâzen bi'llâh ubûr ve selâmet bulmasına tefe'ül olındı." Behçeti, a.g.e., s. 3.

³⁴ **Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i**, haz. Ebubekir Sıddık Yücel, Asitan, Sivas 2013, s. 388..

³⁵ "Hacı Yûsuf Ağa hânesinde mihmân olup Köprülü Mehmed Paşa'ya ve sâ'ir a'yâna mektûb-ı muhabbet üslûblarımız verüp..." "Ve cümle bin aded dekâkinlerdir. Çâr-kûşe bir kârgîr binâ dörd kapulu metîn bezzâzistânı vardır. Hacı Yûsûf Ağa bu şehrin ihyâsına sebep olup yetmiş aded hayrât u hasenât edüp bu bezzâzistân dahi anın hayrâtındandır." **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini**, haz. Zekeriyâ Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 197-198.

³⁶ Abdîzâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, **Amasya Tarihi**, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, Amasya, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007, c. IV, s. 32-35. 1869-1939 yıllarında yaşamış olan ve en çok Amasya Tarihi isimli bu eseriyle tanınan İslam Ansiklopedisi'ndeki Hüseyin Hüsameddin Efendi maddesinde Şami Hicaz, Amasya, Selanik, Bursa gibi birçok şehirde arayıp bulduğu vakfiyeler, el yazmaları, siciller, mezar taşları, kitabeler gibi birçok kaynak kullandığı bilgisi verilmektedir.

1.2. Köprülü Mehmed Paşa

Ayşe Hanım'ın hayatına bakarken Köprülü Mehmed Paşa'yı göz ardı etmek imkânsızdır, özellikle kendisinin siyaset ve kadın ilişkisi içerisinde düşündüklerini bilmemiz önemlidir. Anlatıya göre Mehmed Paşa'nın yönetimde kadınlara karşı olan tavrına baktığımızda Ayşe Hanım'ın hâne içerisindeki konumu daha dikkat çekici bir hale gelmektedir. Köprülü Mehmed Paşa'nın doğum yeri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Osmanlı tarihinin ilk külliyyat denemelerinden birini yapan Avusturyalı şarkiyatçı Josef von Hammer-Purgstall'a göre Mehmed Paşa Anadolu'ya göç etmiş bir Arnavut'un oğludur ve Köprü kasabasında doğmuştur. Hüseyin Hüsameddin'e göre Mehmet Ağa'nın babası Köprü sipahilerinden Arnavud Hüseyin Ağa'dır ve ona göre bu bilgi ispatlanmıştır ancak kendisi sadece bunu demekle yetinmiş, herhangi bir kaynak belirtmemiştir. Bir ara mütesellimlik yapmış olan Hüseyin Ağa, 1602 senesinde Büyük Hüseyin Ağa vakfına mütevellî olmuştur. Hüseyin Ağa'nın kayınpederi ise Amasya Alaybeyliği yapmış olan Köprülü Sinan Beyzade Mustafa Bey'dir.³⁷

Zeyl-i Fezleke ve *Nusretname* isimli iki önemli Osmanlı kaynağının yazarı Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa'nın aktardığına göre Mehmed Ağa Köprü kasabasına yerleşmiştir.³⁸ 1628 tarihinde Mehmed Ağa sipahi kethüdası olarak görev yapmaktaydı.³⁹ Aynı yıl Mehmed Ağa Amasya mütesellimliğine getirilmiştir. Ancak eğer babası Köprü mütesellimliği yapmış ise Mehmed Ağa'nın Köprü'ye sonradan gelmiş olduğu bilgisi yanlıştır. En büyük çocukları olan Ahmed'in 1635 yılında doğmuş olduğunu da göz önüne alırsak, Ayşe Hanım ve Mehmed Ağa 1628-1635 yılları arasında bir tarihte evlenmiş olsalar gerektir. Bu vakitlerde Ayşe Hanım, Yusuf Ağa'nın kızı olarak hâlihazırda bir statüye sahipti. Mehmed Ağa'nın Köprü kasabasına gelerek bundan sonra Köprülü diye anılmasında şüphesiz ki Ayşe Hanım ile evlenip

³⁷ Hüseyin Hüsâmeddin, **a.g.e.**, c. III, s. 16, 213-222. Hüseyin Hüsameddin Arnavud Hüseyin Ağa'nın Büyük Hüseyin Ağa vakfına mütevellî olduğu bilgisinin kaynağı olarak Atik-i Muhasebe Defteri'ni göstermektedir.

³⁸ “*Ba`de`-azl Anadolu`da vâkı` Köprü nâm kasabada tavattun itmekle, Köprülü nâmıyla şöhrat virdi.*” **Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa Zeyl-i Fezleke**, haz. Nazire Karaçay Türkay, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s. 256.

³⁹ Hüseyin Hüsâmeddin, **a.g.e.**, c. IV, s. 32-35.

köklerini buraya salmış olması ve Yusuf Ağa gibi nüfuzlu bir adamın damadı olması etkili olmuştur.

1.3. Ayşe Hanım'ın Kardeşleri

Ayşe Hanım'ın kardeşi Hacı Yusuf Ağazâde Mehmed Ağa 1650 senesinde Köprü voyvodası, 1653 senesinde evkâf-ı sultânîye mütevellisi olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa sadrazam olduğunda, kayınbiraderini sadâret kethüdâlığına getirmiş, bu nedenle de kendisine Kayın Mehmed Ağa denmiştir. Ayşe Hanım'ın Ahmed adında bir erkek kardeşi daha vardır.⁴⁰ Ayşe Hanım'ın erkek kardeşlerinden birinin sarayda görev alması, Köprülü Mehmed Paşa'nın nüfuzunu kullanarak eşinin ailesinden birinin sarayda yükselmesine vesile olması açısından önemli bir detaydır. Bunun yanı sıra Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde kendi kardeşlerinin çocuklarının ve onlardan doğacak erkek çocukların müteveli olarak atanması hususu şart koşulmuştur. Bu detay Ayşe Hanım'ın Köprü'de bulunan ve düşündüğümüzde aslında Köprülüler olarak adlandırabileceğimiz kendi ailesini koruması açısından oldukça önemlidir.⁴¹

Aralarındaki ilişkileri adeta bir hanedan ailesi gibi olan Köprülüler, akrabalık ilişkilerine ehemmiyet vermiş ve politik anlamda da bu yönde adımlar atmışlardır. Köprülü kızlarının evlendikleri Osmanlı devlet ricalinin kariyerlerinin bir döneminde sadrazam yahut vezirliğe çıkmış olması bunu destekler niteliktedir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Siyavuş Paşa'nın sadrazamlığa ve Kaplan Mustafa Paşa'nın kaptan-ı deryalığa kadar yükselmiş olması Köprülülerin damatlarının kariyerlerinde de önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir.

1.4. Ayşe Hanım'ın Çocukları ve Damatları

Ayşe Hanım'ın üçü erkek üçü kız olmak üzere altı çocuğu olmuştur. Bazı kaynaklarda dördüncü bir kız çocuğundan da söz edilmektedir ancak vakfiyelere göre

⁴⁰ A.e., s. 77. Hüseyin Hüsâmeddin Ayşe Hanım'ın kardeşi Mehmed Ağa'nın sadâret kethüdâlığına getirildiğini ferâşet defterinde gördüğünü belirtmektedir.

⁴¹ Ayşe Hanım'ın vakfiyesi tezin üçüncü bölümünde ele alınmıştır.

kesin olarak bildiğimiz üç kızı vardır.⁴² Oğullarının ikisi sadrazam olmuş, küçük oğlu Ali Bey ise erken yaşta vefat etmiştir.⁴³ Ahmed, Mustafa ve Ali'nin doğumları Köprü'de olmuş, Merzifonlu Kara Mustafa'yı evlat edinip çocukların eğitimlerine burada başlanmıştır. Ayşe Hanım'ın erkek çocuklarından Ahmed ve Mustafa'nın doğum tarihleriyle ilgili kesin bilgilere ulaşabiliyoruz ancak kızlarının doğum tarihleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Mehmed Paşa'nın vakfiyelerine göre kızlarının isimleri Fatıma, Hatice ve Saliha'dır.⁴⁴ Köprülü ailesinin bu hanımları, 17. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı siyaset mekanizmasının en itibarlı makamlarına tasarruf etmiş devlet adamları ile evlendirilmiştir. Damatları ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Siyavuş Paşa ve Kaplan Mustafa Paşa'dır. Tayyip Gökbilgin'e göre Ayşe Hanım'ın diğer bir damadı da Kibleli Mustafa Paşa'dır.⁴⁵ Kesin olarak bildiğimiz kızlarından Saliha Hanım'ın Kara Mustafa Paşa ile evlenmiş olduğudur. Ayşe Hanım'ın yaşça en büyük ve en küçük kızlarının kim olduğu konusu belirsizdir. 1672-1673 yıllarında İstanbul'da bulunan Fransız şarkiyatçı ve arkeolog Antoine Galland'ın (1646-1715) kaleme aldığı "İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar" isimli eserinde yazdığına göre Saliha Hanım Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlendiğinde 17 yaşındaydı.⁴⁶ Diğer kızlarının ise eşlerinin tam olarak kim olduğunu bilmemekteyiz. Bunun yanı sıra Fındıklılı Mehmed Ağa, Girit Adası'nda bulunan ve 1666-1669 yılları arasında üç yıl süren kuşatma sonucunda fethedilen Kandiye'ye oğlu Fazıl Ahmed Paşa'yı ziyarete gelen annesinin ismini yanlış yazmış, kız kardeşi Salihâ Hanım ile karıştırmıştır.⁴⁷ Bazı ikincil kaynaklarda da Fındıklılı Mehmed Ağa'nın vermiş olduğu bu bilgidir

⁴² **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**, haz. Yusuf Sağır, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012, s. 82.

⁴³ **Mustafa Zühdi Ravzatü'l-Gaza (Târih-i Uyvar) (1963-1965) tahlil ve metin**, haz. Merve Yılmaz, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2012, s. 53.

⁴⁴ Köprülü Kütüphanesi, Vakfiyeler, No. 3/2446, vr. 46a.

⁴⁵ M. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", İA, c. VI, 1955, s. 897.

⁴⁶ Antoine Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673): Şerhlerle Yayınlayan Charles Scheffer: I. Cilt (1672)**, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 131.

⁴⁷ "Ve Serdâr-ı a'zamın vâlidesi Sâliha Hanım cezîreye kendüler ile ma'an geçüp, iki buçuk sene bu cengi müşâhade idüp, 'oğluma bu kal'anın fethi müyesser olur ise, hacca gideyim' deyü, nazar itmişidi." Silahdar, a.g.e., s. 547.

dolayı Ayşe Hanım ve kızlarının isimleri karıştırılmış, Mehmed Paşa'nın eşi olarak Saliha Hanım gösterilmiştir.⁴⁸

1635 yılında Köprü kasabasında doğan Ahmed Ağa,⁴⁹ yedi yaşına kadar burada kaldıktan sonra ilim öğrenmek için İstanbul'a gitmiştir. Karaçelebizâde Müftî Azîz Efendi'ye mülâzım olmuş, hâriç, dâhil ve sahn medreselerine müderris olmuştur. Ancak ilmiye sınıfı içerisinde bazı kimselerin söylediği hoş olmayan sözleri duyan Köprülü Mehmed Paşa oğlunu ilmiyeden alıp, Fazıl Ahmed Ağa'ya vezirlik rütbesi vermiş ve Erzurum'a beylerbeyi olarak tayin etmiştir.⁵⁰ Fazıl Ahmed daha sonra Şam valiliği yapmış, bir ara İstanbul'a gelerek İstanbul Kaymakamlığı görevinde bulunmuş ve tekrardan vali olarak Halep'e atanmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine de vasiyet ettiği gibi sadaret mührü oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya verilmiştir. 1660 yılında sadrazam olan Fazıl Ahmed Paşa, siroz hastalığı nedeniyle vefat ettiği 1676 tarihine kadar bu görevde kalmıştır.⁵¹ 1676 yılında Çorlu yolu üzerinde, Karasinit köyünde bulunan Karabiber Çiftliği'nde vefat etmiştir.

Ayşe Hanım'ın ortanca oğlu Mustafa Ağa 1637 yılında Köprü kasabasında doğmuş, ağabeyi gibi dönemin âlimlerinden dersler almış, ilim ile uğraşmıştır ancak o da ulema sınıfına dâhil olmamıştır. 1660 yılında babasının desteğiyle saraya alınmış, Fazıl Ahmed Paşa ile 1663-1664 yıllarında Uyvar seferine katılmış ve burada ağabeyinin elçiliğini yapmıştır. Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümü sırasında da Karabiber Çiftliği'nde yanında bulunmaktaydı.⁵² Mustafa Zühdi, *Ravzatü'l-Gazâ* adlı eserinde kendisi ve kardeşi Ali Bey'den bahsetmekte ve Mustafa Paşa için boş kaldığı vakitlerde ilimle uğraştığından söz etmektedir.⁵³ 1680 yılında Kubbealtı veziri olan

⁴⁸ Fikret Sarıcaoğlu, *İslam Ansiklopedisi*'nde "Siyavuş Paşa, Köprülü Damadı" maddesinde Siyavuş Paşa'nın eşi olarak Ayşe Hanım'ın ismini zikretmektedir. Büyük ihtimalle Sarıcaoğlu bu bilgiyi Zeyl-i Fezleke'den aldığından dolayı Ayşe Hanım ile Saliha Hanım'ın isimlerini karıştırmıştır. Siyavuş Paşa'nın Ayşe Hanım'ın kızlarından hangisi ile evlendiği kesin olarak bilinmemektedir. Fikret Sarıcaoğlu, "Siyavuş Paşa, Köprülü Damadı", *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 311-313. Ayrıca bkz. Erzurumlu Osman Dede, *Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 909, vr. 77b.

⁴⁹ Behçetî, *a.g.e.*, vr. 76b.

⁵⁰ *Defterdar Sarı Mehmed Paşa Zübde-i Vekayiât*, haz. Abdulkadir Özcan, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 6-7.

⁵¹ *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire During the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)*, haz. Fatih Çalışır, (Georgetown University, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Washington D.C, 2016, s. 169.

⁵² Çalışır, *a.g.t.*, s. 51.

⁵³ "...Mustafa Bey Hazretleri kelâm-ı mu'ciz-beyânı derûnî sahîfesine derc ve nakd-ı evkât-ı sâ'iresin dahi râh-ı ulûm-ı fezâil ve şecâyi'e bezl ü harc edüp..." *Ravzatü'l Gaza*, s. 53.

Fazıl Mustafa Paşa, 1684 yılında üçüncü vezirliğe kadar yükselmiş ancak kendi isteği ile emekliliğe ayrılmıştır. 1689 yılında ulemanın kararı ile sadrazam olan Fazıl Mustafa Paşa 1691 yılında Belgrad seferindeyken alnından vurularak vefat etmiştir. Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa'nın ölü beeni savaş alanında bulunamamıştır.⁵⁴

Ayşe Hanım'ın bir de Ali Bey adında küçük oğlu vardır. 1663-1664 Osmanlı-Habsburg savaşına ağabeyleri Fazıl Ahmed Paşa ve Fazıl Mustafa Ağa ile birlikte gitmiş ancak yolda hastalanarak vefat etmiştir. Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Ali Bey, *Ravzat'ül-Gazâ*'da yazılana göre ağabeyi Fazıl Ahmed Paşa tarafından iyileşmesi için Budin'e gönderilmiş ancak kendisi 1664 yılının ağustos ayındaki St. Gotthard yenilgisinden sonra burada vefat etmiştir.⁵⁵ Ali Bey de diğer erkek kardeşleri gibi ilimle uğraşmış, "dergâh-ı alî müteferrikalığı" yapmıştır.⁵⁶ Ali Bey kardeşi Mustafa Paşa gibi Fazıl Ahmed Paşa döneminde müteferrika olarak zeamet toprakları sahibiydi.⁵⁷ Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre Ali Bey'in mezarı Budin'de Ahmed Paşa türbesindedir.⁵⁸

Ayşe Hanım'ın damatlarından Siyavuş Paşa Köprülü Mehmed Paşa'nın azatlı kölelerinden biriydi.⁵⁹ Fazıl Ahmed Paşa zamanında kapıcılar kethüdası oldu, onunla birlikte Uyvar, Girit ve Kamanice seferlerine katıldı. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra silâhdar ağalığı, çebecibaşılık, sipahiler ağalığı gibi görevlerde bulundu ve 1684 yılında Diyarbekir valisi oldu. II. Mohaç Muharebesi sonucu çıkan karışıklıklar Siyavuş Paşa'nın sadrazam olmasına neden oldu, Paşa bu görevde yaklaşık beş ay bulundu. 28 Eylül 1687 yılında sadâret mührünü alan Siyavuş Paşa,

⁵⁴ İnalçık, **a.g.e.**, s. 247.

⁵⁵ "Ali Bey Hazretleri dahi ilm ü ma'firete tâlib ve merd-i merdâneliğe hayli râgıb iken hikmet-i hüddâyı müte'âl mizâc-ı şerifleri birkaç zaman semt-i i'tidâlden taraf-ı inhirâfa meyl ü rağbet etmekle nehr-i Rabe kenârından avdet ve İstoni Belgrad'ına teveccüh ve azîmet olunup İstoni Belgrad'ına (vr.71a) gelindikde tekrâr Uyvar hayr-ı âsâra gidilmek lâzım gelmeğın ol Hakîm-i çâre-sâz-ı ezel Feyyâz-ı metlak-ı lem-yazel hazretlerinin şifâhâne-i ilahiyyesinden devâ-resânlık ümmîd ve recâsıyla İstoni Belgrad'ından mahmiyye-i Budun'a avdet ve ric'at ettirilmişti. Lakin, "Ali Bey'in tâ'ir-i rûh-ı pür fütûhları nişîmen-gâh-ı süflîden pervâz ve evc-i a'lây-ı illiyyinde istikrâra âğâz eylemiştir." **Ravzatü'l-Gaza**, s. 53.

⁵⁶ Zeynep Aycibin, **a.g.t.**, s. 17.

⁵⁷ MAD. 3774, s. 16.

⁵⁸ Evliya Çelebi Fazıl Ahmet Paşa'nın Ali Bey'i hava değişimi için Budin'e gönderdiğini ancak Ali Bey'in burada vefat ettiğini ve Budin'de bulunan Ahmed Bey Türbesine defnedildiğini aktarmaktadır. **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini**, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998.

⁵⁹ Yusuf Sağır, **a.g.t.**, s. 18.

Fazıl Mustafa Paşa'yı ikinci vezir olarak atadı. Ancak 1687-88 kışı Köprülü hanesi için epeyce tatsız geçmişe benziyordu. Siyavuş Paşa, cephelerden peş peşe gelen yenilgi haberlerinin yarattığı kargaşada çıkan bir isyanda kendi sarayında öldürüldü. Bu arada Ayşe Hanım'ın katledilen paşayla evli olan kızı, asilerin elinde mahsur kaldığı sırada şiddetten nasibini almış; darp edilerek ziynet eşyaları, tabiri caizse, bedeninin parçalarıyla beraber sökülüp alınmıştı.⁶⁰ Bu olaylar sırasında Ayşe Hanım'ın torunu Hüseyin de babasıyla birlikte katledildi.⁶¹ Silahdâr, Ayşe Hanım'ın kızının Siyavuş Paşa'nın aleyhtarları tarafından gördüğü işkenceleri şu şekilde aktarmıştır;

“Hatta zevci Köprülü Mehmed Paşa kızı bir dîndâr mülahham hatun idi, bayıltıp düşmüş kimi kolundan bileziklerin çıkarup ve kimi küpeleriçün kulakların koparup kilime koyup alup giderken, ba'zı akrabâ ve ni'metiyle perverde olmuş âdemler, 'bre kâfireden eşedd kâfirler. Bu Malta cezîresi midir? deyü ellerinden aldılar...”⁶²

Köprülü hanesinin başka bir damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1635 yılında Merzifon'un Marınca köyünde doğmuş, babası Oruç Bey'in 1639'daki Bağdat Seferinde vefat etmesinden sonra Köprülü Mehmed tarafından evlatlık alınmış ve Köprü kasabasına getirilmiştir. Bu açıdan Kara Mustafa Ağa, ailenin dördüncü oğluymuş gibi görülmüş, Ayşe Hanım'ın diğer oğulları ile birlikte büyümüş ve medrese tahsillerini birlikte yapmışlardır. Kara Mustafa Ağa, 1642 yılında Köprülüler ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Kara Mustafa Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın kızı Saliha Hanım ile evlenmiştir. Kayınpederi Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında silahdarlığını ve telhisçiliğini yapmıştır.⁶³ 1658 yılında Yanova'nın fethi sırasında telhisci olan Merzifonlu Kara Mustafa Ağa,⁶⁴ 1660 yılında Silistre Beylerbeyi ve 1661 yılında da Kaptan-ı Derya olmuştur. Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı zamanında ise sadâret kaymakamlığı yapmıştır. 1676 yılında Fazıl

⁶⁰ Zeyl-i Fezleke, s. 1129.

⁶¹ Fikret Sarıcaoğlu, a.g.m., s. 314.

⁶² Zeyl-i Fezleke, s. 1129.

⁶³ Abdülkadir Özcan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, DİA, c. 29, İstanbul, 2004, s. 246-248.

⁶⁴ M. Tayyib Gökbilgin, a.g.md., s. 12.

Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine de sadrazamlığa getirildi.⁶⁵ Galland'a göre Saliha Hanım'la olan evliliğinden Yusuf ve Mehmet adında iki çocukları olmuş ancak ikisi de vefat etmiştir. Ayrıca Saliha Hanım'ın 1680 yılında vefat ettiğini söylemektedir.⁶⁶ Abdülkâdir Özcan'a göre ise, Kara Mustafa Paşa IV. Mehmed'in 1675 senesinde Edirne'de düzenlediği şenlikler sırasında padişahın kızı Ümmü Sultan ile nişanlanmıştır. Kara Mustafa Paşa'nın divan yolunda bulunan ve ölümüyle yarım kalan külliyesini oğlu Ali Paşa tamamlamıştır.⁶⁷ Ali Paşa'nın annesinin Saliha Hanım olup olmadığı konusunda ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Ayşe Hanım'ın diğer bir damadı olan Kaplan Mustafa Paşa'nın ise hangi kızı ile evlendiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Köprülü hanesinin diğer üyelerinde olduğu gibi Kaplan Mustafa Paşa da önemli mevkilerde görev yapmıştır. 1666 yılında Fazıl Ahmed Paşa Girit seferine çıktığında kaymakamlık görevine gelen Kara Mustafa Paşa'nın yerine Kaplan Mustafa Paşa Kaptan-ı Derya olmuştur.⁶⁸

1.5. Ayşe Hanım'ın Kişiliği

Mösyö Guillitaire, Ayşe Hanım'ın Köprülü Mehmed Paşa ölüm yatağındaiken oğlunun sadrazam olması için yaptığı planı anlatırken kendisinin çok zeki bir kadın olduğunu söylemektedir.⁶⁹ Ayşe Hanım'ın ince zekasından bahsederken oğlunun böyle önemli bir göreve gelmesine ön ayak olan bu kadını cinsiyetinin ötesinde bir zekaya sahip ve geniş ruhlu olarak betimlemektedir. Bunun yanı sıra Ayşe Hanım için “*ünlü bir leydi*” ifadesini kullanan Guillitaire, Valide Turhan Sultan'ın onu çok sevdiğini ve önemli görüşmeler yapmak için sadrazama gittiğinde kendisiyle sık sık sohbet ettiğini belirtmiştir. Bu bilgi Ayşe Hanım ve Valide Sultan'ın görüştüğüne dair elimizde olan tek bilgidir ve bu açıdan değerlendirilmeye değerdir.

⁶⁵ Richard F. Kreutel, **Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa**, çev. Müjdat Kaya Yerli, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 5-6.

⁶⁶ Galland, **a.g.e.**, c. II, s. 131.

⁶⁷ Özcan, **a.g.md.**, s. 246.

⁶⁸ Sultan Murat Topçu, **Gücün Mimariye Yansıması: Köprülüler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 24-25.

⁶⁹ “Köprülü, daha önce söylediğim gibi hâlâ yaşamakta olan ve Kandiye’de oğlunun ilişkilerinin gelişmesine destek veren ünü bir leydi ile evliydi. Fatıma Kadın denilen bu leydinin ince zekasının oğlunun babasının saygınlığında ilerlemesinde görüldüğü gibi büyük bir ruha ve cinsiyetinin geri kalanının üzerinde bir zekaya sahipti, ki onun önderliği olmadan, o zamana kadar oğlunun böyle önemli bir görevde babasının yerine geçeceği bilinemezdi.” Saint-Georges, **a.g.e.**, s. 359.

Guillitaire, Ayşe Hanım'ı zekâsı ile birden fazla yerde övmesinin yanı sıra kendisinin yüce gönüllülüğünden ve ruhunun büyüklüğünden övgüyle bahsetmektedir. Ayrıca Guillitaire, batı dünyasının cinsiyet meselesine önyargı ile yaklaştığına dikkat çekerek Ayşe Hanım'ın cinsiyetinin aslında küçümsenmediğini veya hor görülmediğini ortaya çıkardığını söylemektedir.⁷⁰ Bu seyahatnâme, Ayşe Hanım'ın güçlü kişiliğinin üstüne basarak bahsediyor oluşuyla ve özellikle tüm bu siyasi tarih sahnesinin arkasına cinsiyetinin getirmiş olduğu olumsuzluklara rağmen Ayşe Hanım'ın var olduğunu aktarmasıyla tezimizi desteklemektedir. Aktarılan olay örgüsünün güvenilirliği tartışılır olsa da, Ayşe Hanım'ın ünlü, güçlü, zeki gibi sıfatlarla anılıyor oluşu bize kendisinin Köprülü hânesini bilenler tarafından güçlü bir kadın figürü olarak tanındığını göstermektedir ve bu görüş kendisi hakkında söylediklerimizi destekler niteliktedir.

Osmanlı kroniklerinde ise Ayşe Hanım fiziki ve kişilik özellikleri bakımından *Cevahirü't-Tevarih*'te anlatılmıştır.⁷¹ Mühürdâr Hasan Ağa, Ayşe Hanım'ın güvenilirliği herkes tarafından kabul edilmiş bir hatun olduğunu aktarmakta ve kendisinin namuslu ve on seneden beri her gün oruç tuttuğunu belirtip, sabahlara kadar namaz kıldığını söyleyerek ibadet konusunda da ne kadar üstün olduğunu kayda geçmektedir. Diğer yandan Ayşe Hanım'dan bahsederken kullanmış olduğu "muazzera" kelimesi "tehditkâr bir şekilde uyaran"⁷² anlamına geldiği için bu noktada oldukça dikkat çekicidir. Bu kelimenin anlamını biraz daha açacak olursak, muazzir bir kimsenin bir başkasının başına gelebilecek kötülükler hakkında onu uyaran ve sakındıran bir kimse olduğu söylenebilir. Fazıl Ahmed Paşa'nın mühürdârı tarafından Ayşe Hanım için kullanılan bu sıfat onun oğullarını koruyup kollayan bir anne olduğunu belirten bir niteliktedir.

Ayşe Hanım'ın kıyafetlerinin fakir bir kadının gibi olduğunu ve bir sadrazam eşi ve bir sadrazamın annesi vasıflarının tüm bunlara bakarak anlaşılmasının mümkün

⁷⁰ A.e., s. 359, 365.

⁷¹ "Yarınki gün se'âdetli sadr-ı zam hazretleri 'Inadiyye Kal'ası'na varub Vâlidesine buluşub ve dest-i şeriflerin öpüb, bu günümüze şükr deyi anda dahî ikisi bile ağlayub "vâlide-i 'azîzeleri" bir müselleme ve muazzera hâtundur ki rû-yı zemînde 'iffet ü ismet ve sıyâm "u" 'ibâdet ile misli yokdur. On seneden berü yıl orucın ve sabahlara deg namâz (ve) 'ibâdet iderdi. Esbâbı, bir fakîre hâtun gibi bir vezîr-i a'zamun hâtunı ve bir vezîr-i a'zamun vâlidesi ola bunun vasfı mümkün değıldür." *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 388.

⁷² Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon, shewing in English the signification of the Turkish Terms*, Constantinople, Çağrı Yayınları, 1890, s. 1760.

olmadığını aktaran Mühürdâr Hasan Ağa'nın Ayşe Hanım'dan bahsederken övgü dolu sözler kullanması ve onu yüceltmesi şaşırılacak bir mesele değildir. Ancak dış görünüş itibariyle en azından kıyafetlerinin çok da süslü olmadığını ve hatta fakir biri gibi giyiniyor olduğunu aktarması kaynaklar arasında ilk defa karşımıza çıkan bir betimlemedir.

Ayşe Hanım'ın kendisinden bahseden bu insanlar tarafından isminin duyulmuş olması dahi oldukça önem arz eden bir meseledir. Dönemin şartları göz önüne alındığında kendisi hakkında gerçek dahi olmasa bazı bilgilerin ortalıkta dolaşıyor olması ve bunların yabancı kaynaklarda yazılmış olması bizlere Ayşe Hanım'ın konumunu belli etmektedir.

1.6. Ayşe Hanım'ın Dönemin Kaynaklarındaki Yeri

Köprülü Mehmed Paşa'nın kadınlar hakkında kaynaklara yansıyan düşüncesi, Ayşe Hanım'ın onun sadrazamlığı döneminde kaynaklarda isminin pek fazla geçmemesini bir nevi açıklar niteliktedir. Ancak her ne kadar Köprülü Mehmed Paşa IV. Mehmed'e özellikle nasihat ettiği üç maddeden ilkinin “Kadınların nasihat ve tavsiyelerine asla kulak verme” olduğu söylene de⁷³, Ayşe Hanım'ın kendi hanesi içerisinde hem idari hem de mali işlerde epey söz sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Betül İpşirli Arğıt'ın da belirttiği gibi, güç sahibi kadınlar bu dönemde, yaşadıkları dönemin özelliklerine bağlı olarak işleyen siyasi yapıya bir şekilde müdahil olmuşlardır. Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatından hemen sonra Ayşe Hanım'ın ismini daha sık duymaya başlamamızın nedeni imparatorluğun en önemli makamlarından birine oğlunun geçmiş olması ve artık onun da bir “valide” olarak görülmesidir. Lucienne Thys-Şenocak'ın hane haremi ile harem-i hümayun benzetmesinden yola çıkarak Ayşe Hanım'ın anne olarak önemini daha iyi kavrayabiliriz.⁷⁴ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olmasında annesi Ayşe Hanım'ın rolünün büyük olduğu bazı kaynaklarda belirtilmektedir. Fransız seyyah Monsieur De La Guillaudiere, 1676 yılında basılan ve Kandiye'nin fethine oldukça uzun yer verdiği kitabında Ayşe Hanım'ın ismini yanlış vererek Fatma Kadın olarak zikretmiş, Ayşe Hanım'ı geniş ruhlu,

⁷³ Paul Rycout, **a.g.e.**, s. 113.

⁷⁴ Thys-Şenocak, **a.g.e.**, s. 5-7.

cinsiyetinin üstünde bir zekaya sahip ve esrarlı olarak betimlemiştir. Bu kitaba göre Ayşe Hanım kocası Köprülü Mehmed Paşa ölüm yatağında iken oğlunun sadrazam olabilmesi için çalışmalara başlamış, hatta Valide Sultan artık Köprülü'nün iyileşemeyeceğini anlayıp diğer altı veziri çağırdığında, kocasına konuşamıyormuş gibi davranmasını söylemiştir. Ayşe Hanım'ın amacı Köprülü Mehmed Paşa'nın konuşamadığına herkesin şahit olması ve oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın babasının yerine geçecek kişi olduğuna diğerlerini de inandırmasıdır. Vezirler geldiğinde ise artık konuşamayan kocasının bildiği devlet sırlarını oğlunun bildiğine onları ikna etmiştir. Hatta Guillatiere'in yazdığına göre IV. Mehmed'in validesi Hadice Turhan Sultan Ayşe Hanım'ı çok severdi ve onunla sohbet ederdi.⁷⁵ Guillatiere'in bu kitabı güvenilirlik açısından tartışmalı da olsa, sadrazamın annesinin batılı kaynaklarda nasıl algılandığı hususunda önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olmasında annesinin rolünün olduğunu destekleyen bir diğer kaynak ise İngiliz diplomat Paul Rycaut'nun Osmanlı tarihine dair hacimli eseridir. Rycaut'ya göre, Türkler Ayşe Hanım'ın ruhlarla olan ilişkisine inanıyorlardı ve Ayşe Hanım büyü ile kocası ve oğlu için sadrazamlık makamını elde etmişti.⁷⁶ Ayşe Hanım'ın büyü yapıp yapmadığını bilmesek de böyle bir iddianın var oluşu dahi onun hanesinde söz sahibi güçlü bir kadın olduğunu göstermektedir. Büyü ile olmasa da oğlunun sadrazamlık makamını elde etmesinde ve bu makamı elinde bulundurmasında bir rolü olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle sadrazam hanesinin siyasi anlamda bu denli etkin olduğu zaman dilimini göz önüne alırsak Ayşe Hanım gibi Anadolu'da tanınan bir hanenin kızı iken sadrazam karısı ve daha sonra annesi olan biri için bu tür siyasi konularda etkili olamayacağını söylemek haksızlık olacaktır.

Ayşe Hanım'ın hayatı ile ilgili kaynaklarda geçen ve önemli olan bir diğer ayrıntı ise İtalyan hekimi Sieur Mascellini'dir. Tam adı Joanne Mascellino Pissarensi olan bu hekimin 1673 yılında yazdığı "*Artis medicæ quæ continet methodum et*

⁷⁵ Guillet de Saint-Georges, **An account of a late voyage to Athens, containing the estate both ancient and modern of that famous city, and of the present empire of the Turks: the life of the now Sultan Mahomet the IV. with the ministry of the grand vizier, Coprogli Achmet Pacha. also the most remarkable passages in the Turkish camp at the siege of Candia and divers other particularities of the affairs of the port by Monsieur de la Guillatiere, a French Gentleman**, London, J.M., 1676, s. 359-360.

⁷⁶ Rycaut, **a.g.e.**, s. 116-117.

praecepta universalis ad medicinam”⁷⁷ isimli bir kitabı vardır. Fazıl Ahmed Paşa’nın zaman zaman Sieur Mascellini’i padişahın ve Valide Sultan’ın hizmetine göndermesi, tıp alanında bir kitap yazması ve bu kitabın Viyana’da basılması, 17. yüzyılda kendisinin popüler bir hekim olduğunu kanıtlamaktadır. Antoine Galland, günlüğünde Sieur Mascellini’den çokça bahsetmekte ve doktorun padişah ile birlikte gittiği vakit Fazıl Ahmed Paşa’nın annesine bakması için karısını Edirne’den çağırdığını yazmaktadır.⁷⁸ Özel hayatı hakkında oldukça kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Ayşe Hanım’ın, dönemin popüler doktorunun kendisine hizmet ettiğini bilmek oldukça kıymetlidir.

Sieur Mascellini’in yokluğunda Ayşe Hanım’a bakması için Fazıl Ahmed Paşa’nın karısını Edirne’den çağırması Ayşe Hanım’ın oğulları ve gelinleri Edirne’de iken İstanbul’da kaldığını ortaya çıkarmaktadır. Bu tarihlerde Ayşe Hanım’ın yaşı itibariyle seyahat edebilmesi zor olacağından doktoru gittiği zaman oğlu annesine refakat etmesi için karısını göndermiş olması gerekir. Fazıl Ahmed Paşa’ya padişah tarafından Şamizâde Mehmed Efendi’ye ait Edirne’de bulunan bir konak hediye edilmişti.⁷⁹ Padişah Edirne’de olduğu zamanlar, sadrazam ve eşinin burada bulunuyor olması gerekir. Genel olarak baktığımızda oğullarının yanında olmaya gayret eden Ayşe Hanım’ın doktoru gittiği vakit İstanbul’da tek kalması ilginç bir durumdur.

Ayşe Hanım’ın oğulları ile olan ilişkisini daha iyi anlamamız için üzerinde durmamız gereken iki önemli hadise vardır. Bunlardan ilki Ayşe Hanım’ın 1664 yılında St. Gotthard muharebesi sonrası Osmanlı ordusu ile birlikte Belgrad’da bulundukları sırada oğulları Fazıl Ahmed Paşa ile Fazıl Mustafa Paşa’yı ziyaret etmesi, ikincisi ise Kandiye’nin fethi sonrasında oğulları ile Kandiye’de buluşması ve sonrasında hacca gitmesidir. 10 Aralık 1664 tarihinde İstanbul’dan yola çıkan Ayşe Hanım, 18 Ocak 1665’te Belgrad yakınlarında bulunan Hisarcık’a gelmiş, sadrazam

⁷⁷ Joannes Mascellinus, *Artis Medicæ, quae continet methodum et praecepta universalis ad medicinam faciendam, Summarium*, Viennæ, Austriæ: Typis Michaelis Thurnmayer Universitatis Typographi, 1673.

⁷⁸ “Vezirin annesinin hekimi olan Siyör Mascellini’nin ilâcını defterdarın birkaç gün evvel aldığını, ameliyatı icra eden cerrahın on beş sekinoluk ve hazır bulunan Siyör Mascellini’nin yirmi sekinoluk birer hediye mazhar olduklarını, aynı Mascellini’nin Sa Hotesin seferde bulunacağı müddet esnasında valde sultanın ve kendi oğlunun hekimi olmak üzere padişaha sadrazamın tarafından takdim edilmekle bu şerefli ve karlı hizmete de kabul edildiğini bana temin ettiler.” Galland, *a.g.e.*, c. I, s. 189.

⁷⁹ *XVII. Askerî Gelişimi Ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Özgür Kolçak, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2012, s. 122.

Fazıl Ahmed Paşa sekiz saatlik bir yolculuktan sonra buraya gelerek annesi ile buluşmuştur. İleride daha detaylı bahsedileceği üzere Ayşe Hanım'ın Belgrad ziyaretinin sebebi büyük ihtimalle bu sefer sırasında hastalanıp ölen küçük oğlu Ali Bey'in mezarını ziyaret etmektir. Ayşe Hanım, burada hem mezar ziyareti yapmış hem de önemli bir seferde olan ve üstelik seferde kardeşlerini kaybeden oğullarına destek olarak moral vermiştir. Mezar ziyareti ve oğullarını görmek istemesinin yanı sıra Ayşe Hanım'ın buraya gelmesinin bir diğer nedeni de malî konular olmalıdır. Köprülü ailesinin Balkanlarda yaptırdıkları vakıf eserlerine baktığımızda annesi ile oğulları buluştuğu vakit bu konuları konuşmamış olmaları düşünülemez. Bu seferden sonra Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar ve Belgrad'da yaptırdığı vakıf eserlerini incelediğimizde ailenin bu toplantısında malî konularla ilgili olarak da toplanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kandiye'nin fethinden sonra ise daha farklı bir tablo mevcuttur. 1667 yılında başlayıp 1669 yılına kadar süren kuşatma sonucu zafer elde edilmiş ve Fazıl Ahmed Paşa Kandiye Kalesi'nin anahtarlarını Venediklilerden aldığı gün annesi ile İnadiye Kalesi'nde buluşmuştur.⁸⁰ Zaferin sevinci ile on gün gece gündüz ağladığı söylenen Fazıl Ahmed Paşa, annesi ile buluştuğunda da birlikte ağlamışlardır.⁸¹ Hatta sadrazam ve annesinin ağlama sahnesi olayı kroniklerde epey dramatik ve duygulu bir şekilde aktarılmıştır. Fazıl Mustafa Paşa ve amcası Hasan Ağa da bu buluşmada bulunarak elde ettikleri zaferi birlikte kutlamışlardır. Guillatiere'nin aktardığına göre Ayşe Hanım Kandiye yakınlarındaki bir karargâhta kalmış ve gelirken yanında kırk-elli kadar hadımı beraberinde getirmiştir. Bu hadımların üçte ikisinin Osmanlı Devleti'nde eğitim için bulunduklarını ve adamlarının ihtiyaçları ve mali harcamaların önemli bir kısmını yönettiklerini belirtmektedir. Hadımlardan bahsederken özellikle "*Fatima'nın hadımları*"⁸² ibaresini kullanan Guillatiere, burada çok önemli bir noktadan bahseder; önemli kararları oğlu ve annesi kendi aralarında kararlaştırmaktadır.⁸³ Ayşe Hanım'ın, kuşatma sürdüğü sırada burada konaklaması,

⁸⁰ Ersin Gülsoy, **Girit'in Fethi ve Osmanlı idaresinin Kurulması: 1645-1670**, İstanbul, Tarih ve Tabiat Vakfı, 2004, s. 164-165.

⁸¹ "*Yarınki gün se'adetli sadr-ı a'zam hazretleri 'Inâdiyye Kal'ası'na varub Vâlikesine Bulışub ve dest-i şerîflerin öpüb, bu günümüze şükr deyü anda dahi ikisi bile ağlayub...*" **Cevâhirü't-Tevârîh**, s. 388.

⁸² Guillatiere eserin tamamında Ayşe Hanım'dan "*Fatima Kadın*" olarak bahsetmiştir.

⁸³ Saint-Georges, **a.g.e.**, s. 398.

yanında hadımlarını getirmesi ve oğlu ile buluşması Köprülü hanesi içerisinde oldukça önemli ölçüde etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Belgrad ve Kandiye’ye gidip oğulları ile buluşan Ayşe Hanım’ın önemli mali konular hakkında aldıkları kararlarda etkili olduğu savı güçlenmektedir.

Kandiye buluşması sırasında Fazıl Ahmed Paşa, Ayşe Hanım, kardeşi Mustafa Paşa ve amcaları Hasan Ağa ile birlikte hacca gitmeleri için icazet vermiştir. Hacca gittiklerinde ise kendisinin de gidebilmesi için dua etmelerini isteyen Fazıl Ahmed Paşa,⁸⁴ tam iki hafta sonra 23 Eylül 1670 yılında annesini hacca gitmek üzere İstanbul’a yollamıştır.⁸⁵

Köprülü aile tarihini incelerken bakılması gereken önemli bir eser olan, Fazıl Mustafa Paşa’nın en büyük oğlu olan Numan Paşa’nın oğlu Köprülüâde Ahmed Paşa’nın (v. 1769) isteği ile 18. yüzyılın başlarında Behçetî Seyyid İbrahim Efendi tarafından yazılan *Tarih-i Sülale-i Köprülü* isimli kronikte Köprülü ailesinin kadınlarından hiç bahsedilmemiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Fazıl Ahmed Paşa ile annesinin Kandiye’de buluşmaları dahi bu eserde yer almamaktadır. Hâlbuki aile tarihinin özel olarak yazıldığı bu eserde Behçetî’nin, birinci neslin annesi Ayşe Hanım’dan bahsetmesi beklenirdi. Ancak bundan yaklaşık 250 yıl sonra Ömer Köprülü’nün yazmış olduğu Osmanlı Devleti’nde Köprülüler isimli eserde, Fazıl Ahmed Paşa ile annesinin bu karşılaşmaları anlatılırken oldukça duygulu bir dil kullanılmış ve bu anlatış şekli akıllara aile içerisinde sözlü tarih yoluyla aktarımın olup olmadığı sorusunu akıllara getirmiştir. Ailenin sonradan gelen fertleri arasında Ayşe Hanım’ın nasıl algılandığı ve hatırlandığı şimdilik bir muamma olarak kalacaktır. Ancak Ömer Köprülü’nün ifadeleri bize önemli ipuçları vermektedir.⁸⁶

⁸⁴ **Cevâhirü’t-Tevârîh**, s. 388.

⁸⁵ “*Ve mâh-ı mezbûrun üçüncü cum’ası günü Kandiye Limanı’ndan dört pâre çekdirme ile se’âdetlü sadr-ı a’zam hazretleri valide-i mükerremelerin âsitâneye yollayub bir-iki mil (kadar) bir gemiyle ma’an gönderüb gidiüb ol gün İstendiye Atası’ndan küffâr-ı bi-din göç idüb cümle mâûnesiyle ve çekdirmesiyle ve kalyon ve şayta ol gün kalkub revâne oldılar.*” **Cevâhirü’t-Tevârîh**, s. 391-392.

⁸⁶ “*Kandiye’nin büyük bir camisi.. Halk avluda sıralanan musluklardan abdest alarak akın akın içeriye giriyor. İçerde minberde ellerini göklere açmış nuryani bir nine Tanrıya hıçkırıklar içerisinde şükrediyor, Pala bıyıklı, karagözlü bir kahraman ona yanaştı. Fazıl Ahmed Paşa bütün harbi safahat ile takip eden valdesi Ayşe Hanımla karşı karşıya!. Büyük bir devlet adamının müşfik ve müftechir anası oğlunu hıçkırık ve gözyaşlarla bağrına bastı. Bu irtibatın muhteşem manzarası karşısında caminin sukutu dalgalandı, cam kandiller titredi, Ümmeti müslimin zafer ve sevinç hıçkırıkları içerisinde hep birden Köprülü zadeye dua etmeğe koyuldu.*” Ömer Köprülü, **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, İstanbul, Aydınlık Basımevi, 1943, s. 39.

Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'ya yakınlığı ile bilinen Vânî Efendi'nin *Münşe'ât*'ı, Fazıl Ahmed Paşa'nın annesine ve kardeşlerine gönderdiği mektupları ihtiva etmesinden dolayı oldukça önemli bir kaynaktır. *Münşe'ât*'taki mektuplardan anlıyoruz ki Fazıl Ahmed Paşa, annesi ve erkek kardeşi mektuplaşarak mevcut vaziyetten birbirlerini haberdar etmişlerdir. 1670 yılında Fazıl Mustafa Bey, hac vazifelerini tamamlayıp dönüş yoluna geçtiklerinde Mısır ve Şam'dan yola çıktıklarını ağabeyine mektup yolu ile haber etmiştir. Ayşe Hanım ve oğlu hac yolculuğundan döndükten sonra, Fazıl Ahmed Paşa Filibe'de iken hem annesine hem de kardeşi Mustafa Paşa'ya iki ayrı mektup göndererek, yakında yaylağa çıkacaklarını ve çıktıkları vakit onlar için de adam göndereceğinin haberini yollamıştır.⁸⁷ Fazıl Ahmed Paşa, IV. Mehmed ile 1671 yazında Edirne yakınlarında bulunan Despot yaylağına çıkmış ve burada yetmiş gün kalmıştır. Annesi ve kardeşine bahsettiği yaylak büyük ihtimalle burasıdır. Ayşe Hanım'ın 1665'te Belgrad'da, 1669-70'de Kandiye'nin fethi sırasında Girit'te ve nihayet 1671'de Despot yaylağında olduğunu göz önüne alırsak, bu durum ailenin anneleri ile birlikte düşündüğümüzden daha fazla vakit geçiriyor olabileceği anlamına gelmektedir. Anlaşıldığı üzere Ayşe Hanım evden çıkmayan bir kadın portresinin oldukça dışında bir izlenim oluşturmaktadır. Fazıl Ahmed Paşa'nın annesine gönderdiği mektuplara bakarak Ayşe Hanım'ın oğulları ile ilişkisini daha iyi anlayabiliriz. Birbirleri ile devamlı iletişim halinde olan bir aile olduklarını mektuplarına bakarak söylemek mümkündür. Ayrıca sadece kardeşi Fazıl Mustafa Paşa ile değil, bir mektubunda amcası ve amcaoğlu Hüseyin Çelebi'ye de hâl hatır sorması, Saliha Hanım ile de mektuplaşarak onun mülkü konusunda uyarması aile içi iletişimin birbirinden kopuk olmadığını bize göstermektedir.

Padişah'tan sonra devletin en yetkili makamının sahibinin validesi olması Ayşe Hanım'ı devlet teşrifatında da önemli bir yere koymaktadır. Ayşe Hanım'ın 1675 yılında Edirne'de düzenlenen şenliklerde hediye listesinde kendisine yer verilmiş olması bu açıdan şaşırtıcı değildir. Hediye listesinde sadrazam validesine bir adet sandık verildiği belirtilmiştir.⁸⁸ Ayşe Hanım'ın oğlunu Belgrad'da ve Kandiye'de

⁸⁷ **Vânî Efendi'nin Münşe'âtı (Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme)**, haz. Hamza Konuk, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2001, s. 177-178.

⁸⁸ **The 'Surname' of Abdi As a Sample of Old Turkish Prose**, ed. by Aslı Göksel, (Bogazici University, Master of Arts in Turkish Language and Literature) İstanbul, 1983, s. 82.

ziyaret etmesini ve yazı padişah ile birlikte Despot Yaylağı'nda geçirmesini göz önünde bulundurursak, herhangi bir sağlık problemi olmadığı takdirde Edirne'deki şenliklere de katılmış olabileceği ihtimali yüksektir.

Ayşe Hanım'ın mezarı Çemberlitaş'ta bulunan Köprülü Mehmed Paşa Külliyesi içerisinde bulunan türbededir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, türbesindeki kitabede ölüm tarihi 1674 olarak yazmaktadır. Ancak 1675 yılında sünnet şenliğinde kendisine hediye verilmesi, Fazıl Mustafa Paşa'nın 1678 yılına ait vakfiyesinde, annesinin ağabeyi Fazıl Ahmed Paşa'nın mirasından pay aldığını yazması⁸⁹ bu tarihin yanlış düşüldüğünü göstermektedir. Ayşe Hanım'a ait 1696 yılında düzenlenmiş vakfiyede kendisinden merhum olarak bahsedilmektedir. Ayşe Hanım'ın vefat tarihini tam olarak bilememekle beraber kitabede verilen tarihten sonra vefat ettiğini söyleyebiliriz.

⁸⁹ Sağır, **a.g.t.**, s. 43.

İKİNCİ BÖLÜM

AYŞE HANIM VE KÖPRÜLÜ HÂNE POLİTİKALARI

2.1. Ayşe Hanım ve Hâne Politikaları

Köprülü ailesini sadece 17. yüzyıl bağlamında değil, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren hanedan ailesinden sonra gelen en etkili aileler arasında sayabiliriz. Hadice Turhan Sultan gibi güçlü bir validenin devlet işlerinde etkin bir rol oynadığı dönemde sadrazamlık yapmış olan Köprülü Mehmed Paşa ile başlayan ve Köprülü ailesinden birçok güçlü sadrazamın göreve gelmesiyle devam eden bu ailenin hâne siyasetini anlamak için sadece erkek üyelerine değil, aile içerisinde etkili olduğunu bildiğimiz kadınlara da bakmamız gerekmektedir.⁹⁰

Köprülü hanesinde siyasi ve mali olarak Osmanlı saltanat ailesinde olduğu gibi kadınların etkili olduğu bir politikanın varlığından bahsettiğimizde, Ayşe Hanım'ı göz ardı etmememiz, kısıtlı bilgilerle takip ettiğimiz hayatına ve oğulları ile olan ilişkisine önem vermemiz gerekmektedir. Bu ilişkiyi daha iyi anlamak açısından eşinin ve oğullarının sadrazamlığı sırasında Ayşe Hanım'ın hangi konularda ne kadar etkin olduğuna bakmalıyız. Bu aileyi, Ayşe Hanım'ın aile içerisinde siyasi ve mali açıdan sözünün geçmesi bakımından, hem de kızlarının evliliği vasıtası ile kurulan güçlü akrabalıklar yönüyle padişahların kızlarını ve kız kardeşlerini dönemin güçlü devlet adamlarıyla evlendirmesi açısından benzetebiliriz.⁹¹ Bu anlayışın tezahürü olarak Köprü Kasabası'nın ileri gelenlerinden olan Yusuf Ağa'nın kızını Mehmed Ağa ile evlendirmiş olması tesadüf değildir. Üstelik Köprülü Mehmed Paşa'nın öldüğünde oldukça yaşlı bir adam olduğunu ve kendisinin ölümünden sonra Ayşe Hanım'ın yaklaşık yirmi yıl daha yaşadığını hesaba katarsak evlendikleri vakitte Ayşe Hanım'dan yaşça epey büyük olduğunu söyleyebiliriz. Bu haliyle, Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra Ayşe Hanım'ın Osmanlı siyaset mekanizmasının önde

⁹⁰ Altınay, **a.g.e.**, s. 264-265.

⁹¹ Jane Hathaway, **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 124-125. Rıfaat Ali Abou-El-Haj, **The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report**, Journal of the American Oriental Society, Vol.94, No.4, 1974, s. 438-447.

gelen makamlarını tasarruf eden oğulları ile ilgili meselelerde ailenin en belirleyici figürü haline geldiğini söyleyebiliriz.

2.2. Fazıl Ahmed Paşa'nın Sadaret Makamına Yükselmesi

Ayşe Hanım'ın aile içerisinde sözünün geçtiğini ilk olarak anladığımız an, Köprülü Mehmed Paşa'nın ölüm döşeğinde sadaret mührünün oğlu Ahmed'e intikal etmesini vasiyet ettiği sahnedir. Özellikle Fransız seyyah Guillitaire, Köprülü Mehmed Paşa ölmeden evvel Ayşe Hanım'ın bu meseleye dahil oluşunu epey ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır.⁹² Ancak Fransız seyyah Monsieur De La Guillatiere tüm bu sahneyi ayrıntılarıyla anlatmış olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'ni hiç ziyaret etmemiştir. Kendisi seyahatnamesini, Cizvit rahiplerin ve diğer seyyahların anlattıklarına dayanarak oluşturmuştur.⁹³ Bu nedenle Ayşe Hanım'dan Fatıma Kadın olarak bahsetmesi oldukça normaldir ve yazdıklarını değerlendirirken bazı olayları ve ayrıntıları kendisinin uydurabileceği gerçeğini göz önünde bulundurmak son derece mühimdir. Bütün bunlara rağmen kısıtlı kaynaklarımız arasında ulaştığımız bu bilginin değerlendirilmesi önemlidir.

Ayşe Hanım'ın Köprülü Mehmed Paşa'yı dilsiz taklidi yapmaya ikna etmesi ve bunun neticesinde sadrazamın konuşmadığını gören vezirlere de bütün devlet sırlarını oğlunun bildiğini söylemesi bu olayı bize aktaran Mösyö Guillitaire'i oldukça etkilemiş gözükmektedir. Ayşe Hanım'dan övgü ile bahseden seyyah, onun mecliste bulunan diğerlerini kocasının devletin tüm sırlarını sadece oğluna söylediğini ve bu görev için Ahmed Paşa'nın uygun olduğuna ikna ettiğini aktarmaktadır.⁹⁴ Tüm bu

⁹² “Fatıma Kadın vezirlerin ziyaretini fark etmesi ve oğlunun talihini tasarlamasıyla birlikte ölen kocasını dili tutulmuş gibi davranmaya ikna etti, vezirlerin kabul edilmesiyle sadrazamın konuşmaktan aciz olduğuna inandılar ve bu nedenle konuşamamanın imparatorluğun çıkarına sakıncalı olduğundan dolayı çok fazla şikâyet ettiler. Fatıma sözlerini bölerek onlara şöyle dedi; gördüğünüz gibi kocam talihsiz bir şekilde sizlere daha fazla nasihat etmekten aciz ancak onun devleti ilgilendiren tüm sırları emanet ettiği oğlu burada, yükselecek tek kişi o'dur, kamu işlerine aklını yoracak tek kişi o'dur; Benim sultana naçizane tavsiyem, çabucak ne yapacağına karar vermeli, ya benim oğlumu babasının itibarına tercih etmeli ya da onu boğdurmali; eğer majestelerine hizmet etmezse, oğluma zarar verme gücü padişahıta olmayabilir.” Saint-Georges, **a.g.e.**, s. 359-360. İngilizce olan metnin bu kısmı benim tarafımdan Türkçe'ye çerilmiştir.

⁹³ Çalışır, **a.g.t.**, s. 46.

⁹⁴ “Annesi Fatıma Kadun dört gün önce dört kadırğa tarafından götürülmüştü. Kadun (yanılmıyorsam) bizdeki madam gibi. Bu Fatıma, söylendiği gibi, Türkiye'de cinsiyetinin küçümseyici olmadığını ve pek de hor görülmediğini kanıtlamıştır. Yüce gönüllülüğü o kadar büyük ki, söylemeliyim, tüm Batı dünyası

anlattıklarıyla vezirleri ikna eden Ayşe Hanım, vezirlerin Valide Turhan Sultan'a söylediklerini iletmesiyle birlikte görevini tamamlamış oluyordu. Bu konuşmada dikkat çeken önemli noktalardan biri de Ayşe Hanım'ın daha da ileri giderek padişaha oğlunu ya vezir yapmasını ya da boğdurmasını tavsiye etmesidir. Guillitare bu aşamada bize daha önce hiçbir kronikte rastlamadığımız bilgiler vermekte ve sadece bilgileri vermek ile kalmayıp bu önemli toplantının diyaloglarını da aktarmaktadır. Ancak burada dikkat etmemiz gereken en önemli husus Guillitare'in anlattıklarının kulaktan dolma bilgiler ve büyük ölçüde yakıştırma olduğudur. Buna rağmen bizatihi bu hikâyenin kendisinin bile Ayşe Hanım'ın Osmanlı siyasi kamuoyunda ne denli bilinen ve oğlu üzerindeki etkisi fark edilen biri olduğunu gösterir. Seyyahın Ayşe Hanım'a bu denli yer vermesi ve kendisinden etkilenmiş bir şekilde övgü ile söz ediyor olmasından dolayı oldukça kıymetlidir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirler ile görüştüğü sırada Ayşe Hanım'ın da burada bulunmasından ve oğlunun sadrazam olmasında bir etkisinin olmasından bahseden diğer bir seyyah ise Paul Rycaut'dur. İngiliz diplomat Rycaut, Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olabilmesi için annesi Ayşe Hanım'ın büyü yaptığınan bahsetmektedir.⁹⁵ Sadece oğlu için değil, kocasının sadrazam olmasını da büyü ile sağladığına dair söylentiler olduğunu söyleyen Rycaut, Türklerin Ayşe Hanım'ın ruhlarla olan bağlantılarına inandıklarını belirtmektedir. Bunları söyleyen bir tarihi tanık, etraftan bazı dedikodular duymuş ve bunlara binaen Ayşe Hanım'ın ruhanî kişiliğinden söz ediyor olmalıdır. Ruhlarla olan ilişkisini yahut büyü yapıp yapmadığını bir tarafa bıraktığımızda kendisinin bu tür işler ile anılıyor olması ilginçtir. Bu dedikoduların sebebi, Osmanlı siyasi tarihinde örneğine rastlanmayan şekilde Ayşe Hanım'ın kocasından sonra oğlunun da sadrazamlık makamına gelmesi, böyle bir teamül dışı yeniliğin ancak büyü ile sağlayacağına inanmaları olabilir. Yahut Köprülü Mehmed Paşa'nın ölüm döşegindeyken dilinin tutulması meselesini Ayşe Hanım'ın büyü ile yaptığına inanıyor olmaları da ihtimal dahilindedir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın oğluna etmiş olduğu vasiyete baktığımızda özellikle üçüncü isteği bu hususta dikkat çekmektedir. Mühürdar Hasan Ağa,

oğlunun potansiyeline ikna oldu, oğluna olan ilgisi, onu mükemmel idare etmesi ve bunun sonucu olarak imparatorluğun tüm ilişkilerini yönetmesinden etkilendiler." Saint-Georges, **a.g.e.**, s. 365.

⁹⁵ Rycaut, **a.g.e.**, s. 113.

Cevâhirü't-Tevârih'te “*Biri dahî Vârât'da olan Hüseyin Paşa'yı gözden bırakma. Zîra ol âdem bize çok hizmet etmişdür ve pâd-şâhımuza dahî lâzımlı âdemdür. Biz ana bulanmaduk sana emânet itdüm.*” diye aktarmasının ardından Köprülü Mehmed Paşa'ya oğlunun kendi yerine geçeceği sanki işaret olunmuş şeklinde yorumunu katmıştır. Bu durum akıllara Köprülü Mehmed Paşa'dan sonra sadrazam olacak kişi hakkında önceden konuşulmuş olabileceğini düşündürmektedir.⁹⁶ Özellikle Ayşe Hanım'ın yukarıda anlattığımız Köprülü Mehmed Paşa ölürken oğlunu öne sürmesi bu meselenin Köprülü hânesi içerisinde daha önce gündeme gelmiş olabileceği iddialarını desteklemektedir.

2.3. Ayşe Hanım'ın Oğullarını Belgrad'da Ziyaret Etmesi

1663-64 yıllarında gerçekleştirilen Uyvar seferi Osmanlı Devleti için olduğu kadar Köprülü ailesi için de oldukça önem arz etmektedir. Bu sefere sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın yanında kardeşleri Fazıl Mustafa Bey ve en küçükleri Ali Bey de katılmış, ancak Ali Bey, yolda hastalanması üzerine gönderildiği Budin'de hayatını kaybetmiştir.⁹⁷ Ayşe Hanım, Köprülü ailesinin bu kaybının üzerine bir de Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa'nın Osmanlı ordusu ile beraber 1665 yılı kışını Belgrad'da geçireceğini öğrenmesiyle oğullarını ziyaret etmek için Belgrad'a gitmiştir. 10 Aralık 1664 yılında yola çıkan ve 18 Ocak 1665 yılında Belgrad'a yakın olan Hisarcık'a varan Ayşe Hanım, Fazıl Ahmed Paşa'nın da buraya gelmesiyle oğluyla buluşmuştur.⁹⁸

Ayşe Hanım'ın oğullarını ziyaret etmesinin sebeplerinden biri küçük oğlunun mezarına gitmek ve önemli bir seferde olan oğullarına moral vermek olsa gerektir. Habsburg elçiliğinde ulak olarak hizmet eden Gabriel Lenori'nin Viyana'ya yolladığı tarihsiz, muhtemelen 1665 Şubat sonlarında yayınladığı raporunda bahsettiğine göre Ayşe Hanım Fazıl Ahmed Paşa ile Hisarcık'ta buluştuktan sonra merhum oğlu Ali Bey'in mezarını ziyaret etmiştir.⁹⁹ Küçük oğlunun ölümünden sonra diğer oğullarının da kışı burada geçireceğini öğrenen Ayşe Hanım, Mustafa Zühdi'nin *Ravzatü'l-*

⁹⁶ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 112.

⁹⁷ *Ravzatü'l-Gaza*, s. 53.

⁹⁸ *A.e.*, s. 39.

⁹⁹ ÖStA, HHStA, Türkei I/138, Konv. 1, vr. 31a-33b

Gâzâ'da aktardığına göre hasret ateşiyle yanmış ve bunun üzerine oğullarını görmeye gitmiştir.¹⁰⁰

Ayşe Hanım'ın oğullarını ziyaretinin manevi nedenlerinin yanında mali meseleler de etkili olmalıdır. Köprülü Mehmed Paşa vefat etmeden önce oğluna Rumeli'de yarım kalan eserlerini tamamlamasını vasiyet etmiştir.¹⁰¹ Bu eserlerin tamamlanmasının yanı sıra, Uyvar'da yapılacak vakıflar da Fazıl Ahmed Paşa ile annesinin buluşma nedenlerinden biridir. Köprülü Ahmed Paşa'nın vakıflarına bakıldığında vakıflarını fethettiği bölgelerde yaptırdığını görmekteyiz, bu bölgeler kendisine padişah tarafından temlik olarak verilmiştir.¹⁰² Fazıl Ahmed Paşa'ya da IV. Mehmed'in 1665 yılına ait temliknâmesi ile Uyvar bölgesinde çok sayıda yer verilmiştir. Bu bölgelerin nasıl değerlendirileceği ise aile içerisinde konuşulması gereken malî bir meseledir. Kandiye'nin kuşatması sırasında annesini yakınında tuttuğunu bildiğimiz ve mali konularda burada annesi ile birlikte kararlar alan Fazıl Ahmed Paşa, bu konuda da annesine danışmış ve annesinin onayını almış olmalıdır.

Bu görüşmeden sonra Fazıl Ahmed Paşa'nın yaptırdığı vakıf eserlerine bakacak olursak bunlardan biri Habsburg elçisi Walter Leslie'nin 1665 yılındaki sefaret heyetinde bulunan Johann Theodor von der Reck'in hatıratında bahsettiği Fazıl Ahmed Paşa'nın kendi imkanlarıyla Belgrad'da inşa ettirdiği bir handır.¹⁰³ Bahsettiği bu han Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra kardeşi Fazıl Mustafa Paşa'nın düzenlettirdiği 1678 tarihli vakfiyesinde de sayılmaktadır. Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar ve Belgrad'da bulunan evkafı, iki kasaba, bir han, iki şadırvan, beş çeşme, sekiz su terazisi, on bir cami, bir medrese, on dört köy, on bir halî arazi, iki değirmen, bir at değirmeni, birden fazla dükkan ve bir arsadan oluşmaktaydı. Padişah tarafından Fazıl

¹⁰⁰ "...muşârun-ileyh vezîr-i âsaf-nazîr hazretlerinin asâkir-i islâm ile bu sene-i amîmetü'l- [vr.52b] meymenede dahi mahmiyye-i Belgrad'da kışlaması emr ü fermân buyrulduğu haberi müşârun-ilayhâ hazretlerinin gûş-i hûş-ı dil-i rakikalarına ilka olundukda âteş-i hasret-i ferzend-i âlî, hazret-i sine-i mâderiyetlerin ihrâk ve bünye-i zâviye-i nâfi'aların helâk eylemek mertebesine varmağla veled-i hayru'l-halefleri olan velî-sîret ve âsaf-menzilet, müşârun-ileyh Gazi ve Fâzıl Ahmed Paşa Hazretlerinin dahi câzibe-i hâliseleri te'sîr bulmağla vâlide-i azîzeleri müşârun-ileyhâ hazretleri dahi mazmûnunu piş-i nihâd edinüb arzû-yı didâr-ı veled-i hayru'l-halef ile işbu sene..." **Ravzatü'l-Gaza**, s. 38, 39. Ayrıca Evliya Çelebi Ali Bey'in Budin'de vefat ettiğinden bahseder. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, c. 7, s. 105.

¹⁰¹ **Cevâhirü't-Tevârih**, s. 112.

¹⁰² Topçu, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁰³ Reinhard Lüdicke, "Eine Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel 1665-66. Aufzeichnungen des Freiherrn Joh. Theod. v. Reck im Freiherrlich-Landsbergischen Archiv des Hauses (Dren-)Steinfurt", s. 233.

Ahmed Paşa'ya verilen bu topraklarda yaşayan reâya, buraların geliri, vergisi ve hukuku sadrazama aitti ve isterse mülkünü satabilirdi.¹⁰⁴ Köprülü Mehmed Paşa'nın ölmeden evvel "Balkanlardaki vakıflarını korumasını"¹⁰⁵ vasiyet ettiği oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında en fazla vakıf eseri yaptırdığı bölgelerden biri yine Balkan toprakları olmuştur.

2.4. Kandiye'nin Fethi ve Ailenin Bir Araya Gelmesi

Köprülü aile fertlerinin seferler sırasında buluşmasına verilebilecek bir diğer örnek, Kandiye'nin kuşatılması ve fethi sonrasında bir araya gelmeleridir. 1667 yılında Abdülkadir Paşa komutasındaki bir kalyonla Girit'e getirilen Ayşe Hanım, İnadiye Kalesi'nde yaklaşık iki buçuk sene kalmıştır. Fetihten sonra sadrazam oğlu Fazıl Ahmed Paşa, İnadiye Kalesine gitmiş ve burada annesiyle buluşmuştur.¹⁰⁶ Birden fazla kaynakta hep aynı dramatik üslup ile anlatılan Fazıl Ahmed Paşa ve annesinin bu buluşması, sadrazamın annesine ne denli değer verdiğini göstermektedir.

Kandiye seferi sırasında yaşanan ilginç bir olay ise 1667 yılında Hanya Limanı önlerinde Venedik kalyonları ve Osmanlı kalyonları arasında geçen top ateşi sırasında yardıma gönderilen Abdülkadir Paşa komutasındaki çektirilerin cesaretsiz davranması sonucu başarısız olmalarından dolayı cezalandırılmasıdır. Hapsedilenler arasında Abdülkadir Paşa, Keskinpaşazade ve Manca Çarıkoglu vardır ve bunlardan Keskinpaşazade ile Manca Çarıkoglu ertesi gün katledilirken Abdülkadir Paşa affedilmiştir. 1654-1693 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde vuku bulan önemli hadiselerin yer aldığı İsâzade Tarihi'nde yazılana göre, Abdülkadir Paşa, Ayşe Hanım'ı Girit'e getiren sefinenin reisi olarak Ayşe Hanım'ın şefaati sebebiyle¹⁰⁷ canı bağışlanmıştır. Ancak Fındıklılı Mehmed Ağa bu olayı aktarırken Fazıl Ahmed Paşa'nın Abdülkadir Paşa'yı affetmesinin sebebi olarak yerine geçecek komutan

¹⁰⁴ Josef Blaškovič, "Sadrazam Köprülüâde (Fazıl) Ahmed Paşa'nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664 -1665", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX 1978, s. 298-300; KK, Vakfiyeler, No: 4/2447.

¹⁰⁵ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 112.

¹⁰⁶ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 388.

¹⁰⁷ "ümerâ-i nâmdârdan 'Abdülkâdir Paşa'nın ve Manca Çarık-oğlu'nun ve 'Sekseken-oğlu'nun katillerini murâd etmişken Sadr-ı a'zam'(ın) vâlikesini 'Abdülkâdir Paşa Girid'e geçürmekle, şefâ'atiyle halâs olub, Anadolu Manca Çarık-oğlu Mehmed Paşa'yı ve Eğribozlu Sekseken Paşa-oğlunu seyf ile pâ-yzenlerine katl etdirdi." *İsâ-zâde Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, 1996, s. 95.

olmamasına işaret etmektedir.¹⁰⁸ İsa-zâde'nin, Silahdâr'ın aksine, kendi dönemindeki olayları yazmış olmasından dolayı bu meselede Ayşe Hanım'ın sözünün geçmiş olabileceği yazdıklarının doğruluğunu kuvvetlendirmektedir. O dönemde böyle bir söylentinin çıkmış olması dahi Ayşe Hanım'ın oğlunun aldığı siyasi kararlarda sözünün geçtiğini bize düşündürmektedir. Ayşe Hanım'dan bir kez daha bu şekilde bahsedilmesi, Guillatieri ve Rycaut'nun da yazdığı gibi, en başından beri düşündüğümüz o güçlü bir sadrazam validesi portresini daha anlaşılır bir biçimde ortaya çıkarmaktadır.

Kandiye'nin fethi sonrası yapılan kutlamalarda bu sefer aile üyelerinden sadece Ayşe Hanım değil, Fazıl Mustafa Paşa, Amca Hasan Ağa, Amcaoğlu Hüseyin Çelebi ve Ayşe Hanım'ın kızlarının da bulundukları bilinmektedir.¹⁰⁹ Kuşatma boyunca adada kaldığını bildiğimiz Ayşe Hanım'ın kızlarının hangi vakitte geldikleri ise bilinmemektedir. Anneleri ile birlikte mi kaldıkları yahut sonradan mı geldikleri hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ayşe Hanım'ın Kandiye'de iki seneden fazla bir süre kalmasının nedeni önemli bir seferde bulunan oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın yakınında olmak gibi görünmektedir. Ancak bu dönemde herhangi bir resmi görevi olmayan diğer oğlu Fazıl Mustafa Paşa'yı sefere yakın bir yerde tutmak Ayşe Hanım'ın bir diğer amacı olmalıdır. Osmanlı devlet yöneticilerinin sefer boyunca Kandiye'de olmaları ve Ayşe Hanım'ın resmi bir görevi olmayan oğlunun geleceğini düşünmesinden dolayı sefer ordusundan ayırmak istememesi burada neden iki seneden fazla kalmış olduğunu açıklamaktadır. Oğlunu sefer ordusundan ayırmak isteyemeyen Ayşe Hanım burada bulunarak Fazıl Mustafa'yı devlet ricali olması hususunda hazırlamış ve ilişkilerini bu yönde kurmasını sağlamıştır.

Bu esnada yaşanan bir diğer önemli olay, Fazıl Ahmed Paşa'nın annesi Ayşe Hanım'a, kardeşi Mustafa Paşa'ya ve amcası Hasan Ağa'ya hacca gitmeleri için verdiği icazettir.¹¹⁰ 1669-1670 yılının kış mevsimini Kandiye'de geçiren Fazıl Ahmed

¹⁰⁸ “küffâr arasında nâm u şân sâhibi çekdirirler iş vakti yerin tutar âdem olmaduğundan Abdulkâdir Paşa'yı itlâk eyledi...” **Zeyl-i Fezleke**, s. 440.

¹⁰⁹ **Zeyl-i Fezleke**, s. 547.; **Cevâhirü't-Tevârih**, s. 387-389. Ayrıca bkz.: Kolçak, **a.g.t.**, s. 131.

¹¹⁰ “Andan sonra ol sâ'at validesine ve karındaşı Mustafa Beg hazretlerine Ka'be-i Şerîfe gitmege icâzet virdiler ve öyle sipâriş itdi ki, ol makâm-ı mübârekeye vardıklarında du'â idün ki biz dahî inşâ'allâhu Te'âlâ sene-i âtiyede varub südde-i Beytu'llâha yüz sürem.” **Cevâhirü't-Tevârih**, s. 388.

Paşa, hac için icazet verirken kendisinin de bir gün gidebilmesi için dua etmelerini istemiştir. Kandiye'deki bu aile toplantısı ve fethin kutlamalarından sonra Ayşe Hanım ve diğerleri İstanbul'dan yola çıkmıştır.¹¹¹ Ayşe Hanım'ın çıkmış olduğu bu hac yolculuğu dönemin şartları göz önüne alındığında oldukça önem arz etmektedir. Hacca gitmenin zorlu olduğu bu dönemde Ayşe Hanım Belgrad ve Kandiye seyahatlerinin ardından diğer bir önemli seyahatine çıkarak hac vazifesini tamamlamıştır.

Kandiye'de oğulları ile birlikte olan Ayşe Hanım tesadüfle açıklanamayacak şekilde, Belgrad'da olduğu gibi, ailenin diğer fertlerini de bir araya getiren toplantının ardından Köprülüler Girit'te ve Kandiye'de vakıflar kurmuşlardır. Büyük seferlerden sonra bir araya gelen Köprülü ailesinin haneleri açısından oldukça önemli kararlar aldıklarını bir kez daha görmüş oluyoruz. Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit'te bulunan vakfı ve maaile hacca gitmeleri bu düşünceyi destekler niteliktedir.

2.5. Hac Yolculuğu dönüşü ve Despot Yaylağı

Ayşe Hanım ve oğulları arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamızı sağlayan en önemli kaynaklardan biri Vani Efendi Münşe'atı'dır. Birinci ağızdan yazılmış mektupları okuma imkanı sunan bu münşe'at aile arasındaki meseleleri ve Ayşe Hanım'ın hayatında oluşan bir kısım boşlukları doldurmamıza yardımcı olmaktadır. Ayşe Hanım ve Fazıl Mustafa Paşa hac görevlerini tamamladıktan sonra Fazıl Ahmed Paşa'nın kendilerine mevcut durumu bildirdiği ve Osmanlı devlet ricalinin sultanla beraber Despot Yaylağına çıkacağı haberini verdiği mektubunu almışlardır. Hem annesine hem de kardeşine iki ayrı mektup gönderen sadrazam, ikisine de kendilerini yaylağa getirmeleri için adam yollayacağını söylemekte ve hayır dualarını beklemektedir. Elimizde bulunan mektuplar, anne ve oğulları arasındaki iletişimi gördüğümüz en önemli ilk elden kaynaklardır. Fazıl Ahmed Paşa annesine yolladığı ilk mektupta kendisini yaylağa çıkmaları hakkında şöyle bilgilendirmektedir;

“Sa’âdetlü sâhib-i devlet hazretlerinin vâlide-i muhteremlerine:

¹¹¹ “*Ve mâh-ı mezbûrun üçüncü cum’ası günü Kandiye Limanı’ndan dört pâre çekdirme ile se’âdetlü sadr-ı a’zam hazretleri valide-i mükerremelerin âsitâneye yollayub bir-iki mil (kadar) bir gemiyle ma’an gönderüb gidüb ol gün İstendiye Atası’ndan küffâr-ı bi-din göç idüb cümle mâünesiyle ve çekdirmesiyle ve kalyon ve şayta ol gün kalkub revâne oldılar.*” **A.e.**, s. 391-392.

Sa'âdetlü ve müriüvetlü ve şefkatlü sultân hazretlerinin hâk-i pâ-yı şerîflerine yüzler sürüb mezîd-i i'zâz ü ikrâm ile tahiyyet ü senâ ve selâm ve du'â ihdâsından sonra benim sa'âdetlü şefkatlü sultânım,

Mübarek hâtır-ı şerîfleri ve mizâc-ı latîfleri suâl olunur. Dâimâ sıhhat ü 'âfiyet ve sa'âdet ü selâmet ike Hakk Sübhânehû ve Ta'âlâ hıfz u emânında olalar, bu taraf ahvâlinden suâl buyurulur ise el-Hamdu lil'lahi Ta'âlâ du'â-yı hayrları berekâtıyla vücûdumuzun tendürüstlüğü olub halâ Filibe'deiz. 'An-karîb yaylağa dahî çıkılmak üzeredir. İnşâa'llâhü Ta'âlâ yaylağa varıldıktan sonra sizin için adam gönderilir. Hemân du'â-yı hayrları recâ vü niyâz olunur. Bâkî selâm bi'l-ikrâm."¹¹²

1671 yılında Kurban Bayramı Nisan ayının sonuna gelmektedir, yani bu tarihlerde Ayşe Hanım ve beraberindekiler hac görevlerini yapmaktaydılar. Silahdâr'ın aktardığına göre ise Fazıl Ahmed Paşa, IV. Mehmed ile birlikte 2 Haziran 1671 tarihinde Despot yaylağına çıkmıştır.¹¹³ Bu tarihler Ayşe Hanım ve beraberindekilerin dönüş zamanlarıyla uyum göstermektedir. Yetmiş gün Despot Yaylağında dinlenmişler ve daha sonra Edirne'ye gitmek üzere yola çıkmışlardır. Padişah ve sadrazamın otağının neredeyse yaz boyunca yaylakta olduğunu bildiğimize ve Ayşe Hanım'ın da onlara katıldığını öğrendiğimize göre, saltanat ailesi ile bir arada olabileceği akıllara gelmektedir. Hadice Turhan Sultan'ın ve padişahın haremının de burada olma ihtimali düşünüldüğünde Ayşe Hanım'ın saltanat ailesi ile olan iletişimini yaylakta kaldıkları süre boyunca sürdürmüş olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Mösyö Guillatieri'nin bahsettiği üzere, Turhan Sultan ile Ayşe Hanım'ın birbirini tanıdıklarından ve fırsat geldikçe birbirlerinin sohbet meclislerine girdiklerinden emin olabiliriz. Belki de, Fazıl Ahmed'in ardından sadaret makamına yine Köprülü hanesinde yetişmiş Merzifonlu Kara Mustafa'nın geçişi, Ayşe Hanım'ın Büyük Valide'yle kurduğu yakınlıkla bir yönüyle ilgiliydi.

¹¹² Vani Efendi, a.g.e, s. 177 – 178.

¹¹³ "Ve mâh-ı mezbûrun yigirmi dördünci Penç-şenbih gün, maksad-ı aksâ olan Despot Yaylakına azîm alay ile çıkup, cümleden ârâm-gâh-ı şâhâneleri olan Yoğurtalanı demekle ma'rûf bir cây-ı bülend ve dil-güşâda vâkı' darb olunan otak-ı mu'allâlarına nâzil, vüzerâ-yı izâm dahi istedikleri vâdîlerde ve semtlerde madrûb-ı hıyâm âram idüp, sâ'ir a'yan ve asâkir taraf-be-taraf yerlü yerinde müstekarr oldılar" **Zeyl-i Fezleke**, s. 585-586.

2.6. Kadızâdeliler ve Köprülüler

Kadızâdeliler, 17. yüzyılda ortaya çıkmış en önemli dini ve sosyal hareketlerden biridir. Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1635) dolayı "Kadızâdeliler" ismini alan bu hareket, İslam dininde sonradan ortaya çıkan ve bidat olarak adlandırılan uygulamalarla ilgili verdikleri vaazlarla tanınmışlardır. Mevleviler, Halvetiler ve diğer tarikatlar mensuplarınakarşı olan Kadızâdeliler, kabir ziyareti, sema ayinleri, tütün ve kahve tüketimi, rüşvet gibi meselelerde aldıkları olumsuz tavır ve söylemleri ile bilinmektedirler.¹¹⁴ Osmanlı devletinin içerisinde bulunduğu karmaşık durumda dini, siyasi ve sosyal açıdan birçok meselede etkili olmaları daha kolay olmuştur. Ancak Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olması ile birlikte 1650-1656 yılları arasında ikinci safhasında olan Kadızâdeli hareketi bir süreliğine sekteye uğramıştır.¹¹⁵ Bu safhada Kadızâdeliler, devlet işlerindeki bazı uygulamalardan rahatsız olmuşlar ve bunun üzerine Fatih Camii'nde halkı kışkırtmaya yönelik vaaz vermeye başlamışlardı. Dervişleri öldürmeye, birden fazla minaresi olan camilerin fazla minarelerini yıkmaya ve tekkeleri ortadan kaldırmaya karar veren Kadızâdeliler, Fatih Camii'nde toplanmışlar ve bunun üzerine de sadrazamlık mührünü henüz yeni almış olan Köprülü Mehmed Paşa da ulemadan aldığı fermanla katledilmelerini emretmiş, ancak daha sonra cezaları sürgüne çevrilmiştir.

Köprülü Mehmed Paşa'nın Kadızâdeliler karşısında aldığı bu başarıdan sonra, Fazıl Ahmed Paşa'nın Erzurum'da iken tanıştığı Vanî Mehmed Efendi ile yakınlaşması, Kadızâdeli fikirlerinin tekrardan ortaya çıkmasını ve güçlenmesini sağlamıştır. Vanî Mehmed Efendi, Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olması ve kendisini İstanbul'a çağırmasıyla birlikte saray çevresine yakın olmuş ve padişahın şeyhliğini yapmaya başlamıştır.¹¹⁶ Padişah ve sadrazamın gücünü arkasına alan Vâni Efendi, üçüncü safha olarak adlandırılan bu dönemde Kadızâdeliler'in daha önce başaramadıkları Mevlevî ve Halvetî ayinleri, mezar ziyareti gibi dini meselelerin yanı sıra sonradan uydurulduğunu söyledikleri örfi vergiyi de yasaklatmayı başarmıştır.¹¹⁷

¹¹⁴ Semiramis Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, c. 24, 2001, s. 100-102.

¹¹⁵ Marinos Sariyannis, "The Kadızâdeli Movement As a Social and Political Phenomenon: The Rise of a Merchantile Ethic?", *Political Initiatives "From the Bottom up" in the Ottoman Empire*, ed. Antonis Anastasopoulos, Rethymno, Crete Univ. Press, 2012, s. 265.

¹¹⁶ İnalçık, *a.g.e.*, s. 108-109.

¹¹⁷ Çavuşoğlu, *a.g.m.*, s. 102.

Son olarak Vâni Efendi'nin dini ve siyasi etkinliği 1683 yılında Osmanlı'nın yenilmesi ile sonuçlanan Viyana kuşatması ile son bulmuştur.¹¹⁸

Kadıızâdeliler'in özellikle Köprülü Ahmed Paşa dönemine denk gelen ve devlet işlerinde nüfuzlarının arttığı bu dönemin kadınlar açısından nasıl olduğu sorusunu sormak önemlidir. Nitekim Fazıl Ahmed Paşa sürekli Vâni Efendi'nin çevresinde olmuş ve oldukça yakın dostluk kurmuşlardır. Paul Rychaut'nun "melankolik ve stoacı" gibi oldukça sert sıfatlarla anlattığı ve kendilerinden olmayanları aşağı gördüklerini aktardığı¹¹⁹ Kadızadeli hareketinin kadınların sosyal alandaki etkinlikleri ile ilgili görüşlerini tam olarak bilmiyoruz. Ancak 17. yüzyılda seçkin ve seçkin olmayan kadınlar tasavvufi faaliyetlere tekkeler vasıtasıyla katılmaya çalışmışlardır. Özellikle, bağlı oldukları tarikatlara ait tekkelere vakıflar kurarak dini faaliyetlerde etkin bir rol oynamışlardır.¹²⁰ Kadınların gerek banilikleriyle gerek vakıfları aracılığıyla katıldıkları dini gruplara destek verdiklerini düşündüğümüzde Kadızâdeliler'in, dini kişiliği ile ön plana çıkmış olan Ayşe Hanım üzerinde de bir etkisinin olabileceği ihtimali kuvvetlidir. Kadızadeli ile oldukça yakın ilişkisi olan Fazıl Ahmed Paşa'nın da etkisi göz önüne alındığında Ayşe Hanım gibi nüfuzlu bir kadının dönemin en önemli dini hareketi olan Kadızadeli ile ilişkisini tam olarak kanıtlayamasak da varlığını inkâr etmek yanlış olacaktır. Mühürdar Hasan Ağa'nın Ayşe Hanım'ın kılık kıyafeti ve dış görünüşünden bahsederken çizdiği tevazu ve alayıştan uzak, sade ve basit giyim kuşam tarzı, Ayşe Hanım'ın Kadızadeli fikirlerden etkilenmiş olduğunun bir alameti olabilir.

¹¹⁸ Madeline Zilfi, "The Kadizadelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century Istanbul", **Journal of Near Eastern Studies**, Vol.45, No: 4, The University of Chicago Press, 1986, s. 251-269.

¹¹⁹ "Kadıızadeli akımında stoacı ve melankolik bir taraf vardır. Bu mezhebi uygulayanlar ne müziği ne edebiyatı severler, halkın arasındayken de kendi başlarındayken de hep ciddi ve vakurdurlar. Hep Allah'tan bahsederler, lâ ilâhe illallah lafını ağızlarından düşürmezler. Aralarından bazıları bütün geceyi, yerde iki büklüm oturup müsteki ve acınası bir şekilde aynı lafları tekrarlayarak geçirirler. Dinlerinin kaidelerini ve esaslarını çok dikkatli incelerler; çoğunlukla medeni kanunun incelenmesiyle uğraşırlar ve bulanık ve iyi açıklanmamış hiçbir noktanın kalmaması için tartışmalar yaparlar. Tek kelimeyle bunlar, bütün hâl ve gidişlerine son derece hâkim sahte sofulardır. Kendi kendilerine hayrandırlar, kendi görüşlerinden olmayanları aşağı görürler, onlara selam dahi vermezler, hatta neredeyse birlikte olduklarında onlara acı çektirirler; oğulların kendi ayinlerini uygulamayan ailelerin kızlarıyla evlenmelerini istemezler. Kendi aralarında gerektiği gibi yaşamayanları azarlarlar, nizamsızlıklarıyla rezaletlere sebep olup kendilerini düzeltmeyenleri aforoz eder; kendi cemaatlerinden sürerler. Çoğunluğu zanaatkâr ve esnaftır; yeksenak hayatları melankolilerine ve intizamsız hayal güçlerine malzeme yaratır." Paul Rychaut, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının tarihi (XVII. Yüzyıl)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012, s. 208-209.

¹²⁰ Merve Kaplan, **Women's Participation in Dervish Lodges: Koca Mustafa Pasha, Merkez Efendi and The Şah Sultan Complexes**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University, 2016, s. 113-115.

2.7. Ayşe Hanım'ın Fazıl Ahmed Paşa ile Mektuplaşması

Ayşe Hanım'ın hacca gittiği sırada Fazıl Ahmed Paşa'ya gönderdiği ve Fazıl Ahmed Paşa'nın annesine ve kardeşlerine yolladığı mektuplar vasıtasıyla aile fertlerinin birbirleriyle haberleştiklerini görmekteyiz. Vâni Efendi *Münşe'âtı*'nda yer alan mektuplar, Ayşe Hanım ve beraberindekilerin hac vazifelerini tamamlamalarının ardından dönüş yolunda Fazıl Ahmed Paşa'ya nerede olduklarını haber veren mektuplara verilen cevaplardır. Anlaşılan karşılıklı olarak hâl hatır sormalarının ardından birbirleriyle konumlarını paylaşmışlardır.

Fazıl Ahmed Paşa'nın kardeşleri ile olan mektuplaşmalarından önce Ayşe Hanım ile iletişimine bakacak olursak annesine Kamanice Kalesi seferine giderken yolda bir mektup yazmıştır. 1672 yılında yazıldığı belli olan bu mektupta annesinin hatrını soran Fazıl Ahmed, “*mektûb-u şerîfleri gelüb mefhûmunda her ne tahrîr buyurulmuş ise ma'lûm oldu.*”¹²¹ ifadesinden anlaşıldığı üzere sözü geçen mektubunu yazmadan evvel Ayşe Hanım'dan bir mektup almıştı. Bir diğer mektupta ise daha önce de bahsedildiği üzere Ayşe Hanım hac dönüş yolculuğundayken Fazıl Ahmed Paşa Filibe'den kendisine ve kardeşine birer mektup göndererek yaylağa çıkacaklarını ve bir adam göndererek onları aldıracağını haberini vermiştir.

Ailenin bir diğer kadın üyesi olan Saliha Hanım'a hitaben yazılmış mektupta ise merhum Hüseyin Paşa'nın oğluna vasi tayin olunduğu, Hüseyin Paşa'dan kalan malların ise Ahmed Ağa ve Saliha Hanım arasında paylaştırıldığı haber verilerek kendisine düşen payı almasını söylemektedir.¹²² Saliha Hanım'ın Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlendiğini bildiğimizden sözü edilen Hüseyin Paşa'nın kim olduğu konusu tam olarak bilinmemektedir. Fazıl Ahmed Paşa'nın doğrudan Ayşe Hanım'a, kardeşlerine ve amcasına hitap ettiği mektuplar son derece kıymetli olmakla beraber, sadrazamın ailesine göstermiş olduğu hürmet ve değeri birinci ağızdan da

¹²¹ “Kamanice kal'ası seferine gelinirken, yolda sâhib-i devlet tarafından vâlideleri hazretlerine irsâl olunan mektûbdur: Sa'âdetlü ve devletlü ve şefkatlü sultânım hazretlerin hâk-i pâ-yi şerîflerine rûy-mâl kılınub mezîd-i i'zâz u ikrâm ile bî-nihâye tahiyyât u selâm ihdâsıyla mübârek hâtır-ı şerîfleri suâl olunur. Hakk Sübhânehû ve Ta'âla vücûd-u şerîflerin kederden hıfz idüb dâima sıhhat ü âfiyet ile hoş-hâl eyleye. Mektûb-u şerîflerin gelüb mefhûmunda her ne tahrîr buyurulmuş ise ma'lûm oldu. Bu taraf ahvâlinden suâl buyurulur ise el-Hamdü li'llahi Ta'âla vücûdumuz sıhhatde olub ilâ âhirihi.” **Vâni Efendi Münşe'âtı**, s. 180-181.

¹²² **Vâni Efendi Münşe'âtı**, s. 173.

kanıtlamaktadır. Mektuplar vasıtasıyla Köprülü ailesi içerisinde iletişim ağının oldukça iyi olduğunu görmemizin yanı sıra, ailenin hane içinde birbirini gözettiğini de anlamaktayız.

Münşe'ât'ta yer alan ve bazı kaynaklarda Fazıl Ahmed Paşa'nın annesine gönderdiği sanılan mektupta¹²³ bahsedilen Ayşe Hanım'ın aslında annesi olan Ayşe değil, Ayşe Sultan olduğunu görüyoruz.¹²⁴ Leslie Peirce IV. Murad'ın hasekilerinden Ayşe Sultan'ın I. İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerine ait harc-ı hassa defterlerinde adının geçtiğinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra 1671 ve 1678-79 yıllarında senede dört defa ödenmiş maaşların makbuzlarda kendisinin ismi IV. Murad'ın hasekisi Ayşe Sultan olarak zikredilmektedir.¹²⁵ Buradan anladığımız kadarıyla Ayşe Sultan Vâni Efendi *Münşe'âtı*'nda yer alan bu mektubun gönderildiği tarihte henüz hayattaydı.

Vâni Efendi *Münşe'âtı*'nda bulunan bu mektubun Ayşe Hanım'a yazıldığını düşündüren isim benzerliği haricindeki önemli noktalardan biri de Fazıl Ahmed Paşa'nın "*İzzetlü Paşa birâderim hazretleriçün işâret buyurulmuş*" diyerek doğrudan kardeşi Fazıl Mustafa Paşa'dan bahsettiğini varsaymamızdır. Ancak Vâni Efendi *Münşe'âtı*'nın tamamına bakarsak Fazıl Ahmed Paşa, Fazıl Mustafa Paşa ile gönderdiği mektupların haricinde de "*izzetlü karındaşım*", "*sa'âdetlü ve semâhatlü karındaşım*" gibi hitapları kullanmaktadır. Bu konudaki bir diğer husus ise Fazıl Mustafa Bey'in 1660 yılında atanmış olduğu Dergâh-ı Âli müteferrikalarından olduğunu bildiğimizden bu yana ilk resmi görevi ağabeyinin vefatından sonra 1680 senesinde atandığı kubbealtı vezirliğidir.¹²⁶ Durum böyle iken Fazıl Ahmed Paşa'nın "*paşa birâderim*" diye bahsettiği kişi bir başkası olmalıdır.

¹²³ Fatih Çalışır bu hataya düşerek Ayşe Sultan olarak bahsedilen kişiyi Fazıl Ahmed Paşa'nın annesi sanmıştır. Çalışır, **a.g.t.**, s. 46.

¹²⁴ "*Âyişe Sultân Hazretlerine yazılmışdır: Devletlü ve sa'âdetlü sultânım hazretlerinin hük-i pâ-yı şeriflerine kemâl-i ta'zîm ü ikrâm ile rûy-mâl ve devâm-ı ömr ü devletleri du'âsı tekrâr kılındıktan sonra ma'rûz-u bende-i sadâkat-kârları budur ki, eymen-i evkâtda mektûb-u şerifleri gelüb mefhûmunda her ne ki işâret buyurulmuş ise ma'lûm-u bendeleri oldu. Nevâziş ü ihsânlarıyla bendelerin teşrîf ü tekrîm buyurub ögmüşler mekârim ü eltâf-ı vâfirelerinden mahzûz u memnûn olmuşuzdur. Hakk Sübhânehû ve Ta'âlâ Hazretleri tûl-ü ömr ü ile mu'ammer idüb hemîşe safâ vü sıhhat ve selâmet ü 'afiyet ile eyyâm-ı ömr ü devletlerin ber-devâm eyleye. İzzetlü paşa birâderim hazretleriçün işâret buyurulmuş, inşâa'allâhu Ta'âlâ vaktiyle mesrûr u ber-murâd olmalarına sa'y ü takayyüd ideriz. Rızâ-yı şeriferi üzere harekete sa'y ider kullarıyız. Hemân sa'âdetlü sultânımın du'â-yı hayırları recâ vü niyâz olunur. Bâkî lütf u ihsân sa'âdetlü sultanımın hazretlerindir.*" **Vâni Efendi Münşe'âtı**, s. 199.

¹²⁵ Peirce, **a.g.e.**, s. 149-150.

¹²⁶ Aycibin, **a.g.t.**, s.13-17.

Ayrıca hiçbir kaynakta Ayşe Hanım'dan bahsedilirken “sultan” denmemiştir ve yine Münşe'ât'ta yer alan bu mektuptan hemen önceki mektup ise “Fatıma Sultan ve Nihân Sultan'lara gönderilmiştir. Daha sonra ise Vâni Efendi'nin Kayaşâh kızı Fatıma Sultan'a ve Hasekî Hümaşâh Sultan'a bu üslup ile mektup yazılıp gönderildiğini not düşmüştür.¹²⁷ Burada zikredilen Kayaşah kızı Fatıma Sultan, IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın Melek Ahmed Paşa ile olan evliliğinden 1656 yılında doğan kızı Fatıma Sultan olmalıdır. Hümaşâh Sultan ise Telli Hasekî olarak da bilinen I. İbrahim'in hasekisidir.¹²⁸ Sırasıyla hânedan ailesinden kadınlara gönderilen bu mektupları düşündüğümüzde, Ayşe Sultan diye bahsedilen kişinin Köprülü Ayşe Hanım olma ihtimali oldukça düşüktür.

2.8. Ayşe Hanım'ın Hekimi Siyör Mascellini

Ayşe Hanım'ın daha önce bahsettiğimiz Mascellini isimli ünlü hekiminin aile doktorları olarak atanmış olduğunu yine Mascellini'nin Latince olarak kaleme aldığı kitabının önsözünden anlamaktayız. “*Güçlü Osmanlı Sultanı'nın muhteşem ve şanlı danışmanı ve başbakanı Fazıl Ahmed Paşa'ya*”¹²⁹ sözleriyle kitabını hâmisî olan Fazıl Ahmed Paşa'ya ithaf etmektedir. Bu meşhur İtalyan'ın Ayşe Hanım'ın yanında durduğunu bilmemiz kendisinin aile içerisindeki mevki ve itibarı açısından önemini göstermektedir. Galland'ın aktardığına göre ise aynı zamanda sultanın da doktorluğunu yapan Mascellini, padişahın hizmetine gittiği zaman Fazıl Ahmed Paşa, 1672 yılında Edirne'den annesine bakması için eşini göndermiştir.¹³⁰

Sadrazamın validesinin böyle popüler bir doktorunun olması elbette tesadüf değildir, Ayşe Hanım adeta valide sultanlık müessesesinin bir ölçek küçüğü olan sadrazam valideliğinin en güzel örneğini sergilemektedir. Fazıl Ahmed Paşa'nın himaye ettiği bu ünlü İtalyan doktorun Ayşe Hanım'a hizmet etmiş olması dönemin şartlarına bakıldığında oldukça önem arz eden bir husustur. Özellikle padişaha da hizmet ettiğini bildiğimiz Mascellini'nin Köprülü hânesi içerisinde bulunması daha

¹²⁷ Vâni Efendi Münşe'âtı, s.198-199.

¹²⁸ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul, Ötüken 2011, s. 90, 99-100.

¹²⁹ Çalışır, a.g.t., s. 145-146.

¹³⁰ Galland, a.g.e., s. 189.

önce yapmış olduğumuz hanedan ailesi ve sadrazam hânesi benzetmesine uygun düşmektedir.

2.9. Ayşe Hanım'ın 1672 Yılında Edirne'de Bulunması

Jean Chardin, 1671-1673 yılları arasında bulunduğu Osmanlı topraklarında Fransız büyükelçisi Mösyö de Nointel¹³¹ ve beraberindeki kalabalık heyet ile gerçekleştirdiği ziyaretleri anlatmaktadır. 1672 yılında sadrazam ile görüşmek isteyen büyükelçi Mösyö de Nointel, kardeşi Rahip de Nointel, bir sofracıbaşı, bir katip, üç tercüman, iki yeniçeri ve askerlerin yanı sıra hem bu seyahate katılan Chardin'in, hem de yine yanlarında bulunan Galland'ın aktardığına göre kalabalık bir heyet ile Edirne'ye gitmiştir.¹³² 3 Haziran 1672'de büyükelçi Nointel'in Fazıl Ahmed Paşa ile görüşmeye gittiğini aktaran Chardin, sadrazamın ordugâhta olmadığını ve kendisini altı saat beklediğini yazmaktadır. Bu sırada Kamanice'ye yapılacak sefer için hazırlıklarını tamamlayan Fazıl Ahmed Paşa, Valide Sultan'ı saraya götürmüş ve sonrasında annesi, karısı ve ailesi ile vedalaşmaya gittiğinden büyükelçi ile görüşmemiştir.¹³³

Chardin'in anlatımıyla 5 Haziran 1672 yılında büyük bir törenle Kamanice seferine çıkan Fazıl Ahmed Paşa'nın tüm ailesinin sefer öncesinde yine yanında olduğunu anlamaktayız. Böylelikle sefer önceleri, sonraları ve hatta sefer sırasında dahi oğlu ile birlikte olan Ayşe Hanım'ın 1672 yılı yazında da Edirne'de olduğunu öğreniyoruz. Edirne'de kaldıkları yer ise daha önce kendilerine IV. Mehmed tarafından hediye edilen Şamizâde konağıdır. 1663 yılında Uyvar seferinde iken mal ve mülklerine el konulan Reisülküttab Şamizâde Mehmed Efendi ve damadının konağı Köprülüler'in Edirne'de kaldıkları evleridir.¹³⁴ Fazıl Ahmed Paşa, 16 Ağustos 1664 tarihinde Habsburg elçisi Walter Leslie'yi "Şamizâde Bahçesi'nde" ağırlamış,¹³⁵ ve

¹³¹ XIV. Louis tarafından öncelikle "Levant'ta" bulunan bulunan Hristiyan ve Katoliklerin haklarını gözetmesi için Mösyö de Nointel'i görevlendirmiştir. **Chardin Seyahatnamesi: İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671- 1673**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ayşe Meral, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s.57-58.

¹³² **A.e.**, s. 63.

¹³³ **A.e.**, s.72. Galland da büyükelçinin sadrazam ile görüşmek üzere gittiğini, ancak kendisinin hanımıyla vedalaşmak üzere şehire gittiğinden uzun süre bekleyip görüşemediğini yazmıştır. Galland, **a.g.e.**

¹³⁴ Kolçak, **a.g.t.**, s. 120-122.

¹³⁵ Erzurumlu Osman Dede, **a.g.e.**, s. 58-59.

Leslie'nin 1666 tarihli raporunda bu konak "*padişah tarafından birkaç ay önce sadrazama dayalı döşeli olarak armağan edilmiş ve Edirne'nin en güzel konaklarından biri*"¹³⁶ olarak zikredilmiştir. IV. Mehmed'in İstanbul'dan ziyade Edirne'de sık vakit geçirmesi sebebiyle Köprülü ailesinin de burada konaklıyor olması pek tabiidir. Ancak oğlu ve gelini Edirne'de iken İstanbul'da da ikamet ettiğini bildiğimiz Ayşe Hanım'ın evinin nerede olduğu konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

2.10. Köprülü Ailesinin Evlilik Politikası

Köprülü ailesinin damatlarının önemli devlet adamları olduklarından daha önce bahsetmiştik. Köprülü Mehmed Paşa'nın henüz çocukken yanına alıp kendi oğulları ile birlikte büyüttüğü Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile Saliha Hanım'ı evlendirerek bir de akrabalık bağı kurmuş olması, diğer kızlarını daha sonra sadrazam olacak Siyavuş Paşa ve kaptan-ı deryalığa yükselecek olan Kaplan Mustafa Paşa ile evlendirmiş olması oldukça önemlidir. Köprülü ailesinin damatlarının devlet yönetiminde önemli mevkilere gelmeleri elbette tesadüf değildir.

Kızlarını dönemin ileri gelen paşaları ile evlendiren Ayşe Hanım'ın oğullarının evliliklerine baktığımızda saraydan kız almalarını beklerken bunun böyle olmadığını görüyoruz. Osmanlı hanedan ailesinin kızlarını ve kız kardeşlerini dönemin güçlü paşaları ile evlendirmesi politikasını göz önünde bulundurduğumuzda, padişah ve özellikle Hadice Turhan Sultan ile oldukça iyi ilişkiler içerisinde olduğunu bildiğimiz Köprülü ailesinin evlilik yolu ile bir bağ kurmamış olması oldukça şaşırtıcıdır.¹³⁷

Köprülü hanesinin saraydan kız almamış olmalarından başka dikkat çeken bir diğer husus ise Köprülü Mehmed Paşa'nın tek eşi olmasına rağmen oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın dört eşinin bulunmasıdır.¹³⁸ Fazıl Ahmed Paşa'nın hiç çocuğu olmamıştır ve dört eşinin olmasının sebebi büyük ihtimalle kendisinin çocuğu olmamasıdır. Ölümünden sonra düzenlenen vakfiyesinde eşleri için maaş verilmiş olmasına rağmen çocuğunun olduğuna dair herhangi bir ibare yoktur. Köprülü hanesinin soyunun Fazıl

¹³⁶ Kolçak, a.g.t., s. 122.

¹³⁷ Tülay Artan, **Royal Weddings and the Grand Vezirate: Institutional and Symbolic Change in the Early Eighteenth Century**, Royal Courts in Dynastic States and Empires, ed. Duindam, Jeroen, Tülay Artan ve Metin Kunt, Leiden, Brill, 2011, s. 339-399.

¹³⁸ KK, Vakfiyeler, No. 4/2447

Mustafa Paşa ve Amca Hasan Ağa'dan devam ettiğini de bildiğimizden Fazıl Ahmed Paşa bu sebeple birden fazla evlilik yapmış olmalıdır. Bu konuda önem arz eden bir diğer husus ise tıpkı Osmanlı hanedan ailesinde olduğu gibi Fazıl Ahmed Paşa ile evlenecek kızlar Ayşe Hanım tarafından seçilmiş olmalıdır. Oğullarının hayatlarında çok önemli bir etkisi olan Ayşe Hanım'ın bu hususta alınan önemli kararlarda şüphesiz önemli bir etkisi vardır.

2.11. 1675 Yılı Edirne Şenliği

Padişahlığı sırasında vaktinin çoğunu Edirne'de geçiren IV. Mehmed, 1675 yılında şehzadesi Mustafa'nın sünneti ve musâhip Mustafa Paşa ile evlendirdiği kız kardeşi Hatice Sultan'ın düğünü için büyük bir şenlik tertip ettirdi. İlk olarak 14 Mayıs Pazar günü sünnet şenliği başlamış ve 29 Mayıs Pazartesi gününe kadar sürmüştür. Düğün şenliği ise 9 Haziran'da başlayıp 27 Haziran'da sonlanmışır.¹³⁹ İngiltere Kralı II. Charles'ın sefaret papazı olarak Osmanlı topraklarında bulunan Dr. John Covell Edirne'deki sünnet ve düğün şenliğinde bulunmuş ve gördüklerini ayrıntıları ile günlüğünde aktarmıştır.¹⁴⁰ Dr. Covell, şenlik boyunca Valide Sultan ve diğer hanımların oyunları izlediklerinden bahsetmiş ve burada bulunan hanımların kendileri için ayrılan uygun ve olan biten her şeyi görebilecekleri bir yerde oturduklarını aktarmıştır. Ayşe Hanım'ın 1671 yazını oğullarının refakatinde IV. Mehmed ve haremi ile birlikte Despot yaylağında geçirdiği düşünülürse, bundan takriben dört sene sonra, Covell'in bahsettiği, Edirne'deki şenlikleri seyreden hanımlar arasında yer aldığını kabul etmek makuldür.

Abdî Paşa Vekayinâmesi'nde şenlik için baltacılar tarafından getirilen hediyelikler sayılırken “sadrazam validesi” de hediye alacaklar arasındadır.¹⁴¹ Hediye

¹³⁹ Özdemir Nutku, **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s.42-43.

¹⁴⁰ **Early Voyages and Travels in the Levant: I-The Diary of Master Thomas Dallam: 1599-1600. II-Extracts From the Diaries of Dr. John Covell: 1670-1679: With Some Account of the Levant Company of Turkey Merchants**, ed. J. Theodore Bent, F.S.A, F.R.G.S, New York, Burt Franklin, s. 208-241.

¹⁴¹ “*Sercümle Saray-ı 'Atik teberdârları yollarınca mevcûd bulunan getirdikleridir: Gevherhân Sultan'a sandık şekker: bir; sûret: bir; Beyhân Sultan'a sandık şekker: bir; sûret: bir, Rukiye Sultan'a, sandık şekker bir; 'Ayşe Haseki Sultan'a sandık: bir; Kalender Hasekî Sultan'a sandık: bir; dördüncü dultana, sandık: bir; yedinci sultana sandık: bir; sekizinci sultana, sandık: Rukiye Hanım'a, sandık: bir; Kaya Sultan kızı hanıma, sandık: bir; Hanzâde Sultan'a, sandık: bir; Hasekî Mu'azzez Sultan'a,*

olarak bir sandık alan Ayşe Hanım'ın 1675 yılı Haziran ayında henüz hayatta olduğunu böylelikle öğrenmiş olmaktadır. Çemberlitaş'ta bulunan ve eşi Köprülü Mehmed Paşa ile oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın da mezarlarının bulunduğu türbede ölüm tarihi 1674 yılı olarak düşülen Ayşe Hanım'ın bu tarihten sonra vefat ettiğini söyleyebiliriz.

2.12. Köprülü Ailesinin Vakfiyelere Göre Mali İlişkileri

Vakıflar kuruluş amaçlarına göre aile vakıfları, yarı ailevî ve hayrî vakıflar olmak üzere üçe ayrılırlar. “Vakf-ı ehlî” ve “vakf-ı zürri” olarak da anılan bu aile vakıflarında vakfın geliri aile üyeleri arasında dağıtılırdı ve bazen de vakfın gelirleri doğrudan fakir aile üyelerine aktarılırdı. Yarı ailevî vakıflarda ise gelir, hem aile üyeleri arasında paylaştırılır, hem de hayır işlerinde kullanılmak üzere tahsis edilir. Hayrî vakıflarda gelir tamamen amaca yöneliktir ve vakfın gelirleri bu yönde harcanır. Aile vakıflarının miras kaldığı kişilerin nesilleri tükendiğinde vakıf önce yarı-ailevî vakfa daha sonra da hayrî vakfa dönüşmektedir.¹⁴² Köprülü ailesinin vakıflarına baktığımızda hem hayır amacı hem de aile üyelerinin vakıf gelirlerinden faydalanması amacı taşıdığını görmekteyiz. Bu nedenle, Köprülüler'in kurduğu vakıflara yarı ailevî vakıflar nitelmesi yapılabilir. Ayşe Hanım'ın vakfiyesi özelinde inceleyecek olursak, hayır ve hasenat maksadının dışında kendi kardeşlerine gelir sağlaması açısından tam olarak bu tanıma uyduğunu söyleyebiliriz.

Köprülü Mehmed Paşa'nın 1660 yılında düzenlenen vakfiyesinde mütevellî olan oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya, Ayşe Hanım'a ve kızı Fatma Hanım'a günlük yüz yirmi akçe vermiştir. 1661 tarihli vakfiyesinde ise kızlar Fatma Hanım, Saliha Hanım ve Hatice Hanım ile mütevellî Fazıl Ahmed Paşa günlük yüz ellışer akçe alırken anneleri Ayşe Hanım günlük iki yüz akçe almıştır.¹⁴³ Köprülü Mehmed Paşa'nın 1660 tarihli ilk vakfiyesinde sadece Ayşe Hanım ile Fatma Hanım'a maaş vermesi ve daha sonra 1661 tarihli vakfiyede tüm kızlarına eşit bir şekilde paylaştırılması ilginçtir.

sandık: Sultan Süleyman validesine, sandık: bir; sadr-ı a'zam validesine, sandık: bir...” The ‘Surname’ of Abdi, **a.g.t.**, s. 82.

¹⁴² Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. 10.

¹⁴³ Yusuf Sağır, **a.g.t.**, s. 82.

Ayrıca en fazla maaşı alan kişinin Ayşe Hanım olması da Köprülü kadınlarının hâne içerisinde vakfiye gelirleri vasıtasıyla korunmuş olabileceğini düşündürmektedir. Fazıl Mustafa Bey ve o tarihlerde henüz hayatta olan Ali Bey ise babalarının vakıflarından pay almamaktadırlar.

Köprülü Mehmed Paşa 1661 tarihli vakfiyesi düzenlendiği zaman oldukça yaşlı bir adamdı. Bu vakfiyede gördüğümüz üzere vakıf gelirlerinden pay alacak kişiler arasına Fatma Hanım'ın yanı sıra diğer kızları da eklenmiş ve Ayşe Hanım'ın maaşı oldukça artmıştır. Yaşlı Köprülü'nün hali düşünüldüğünde Ayşe Hanım'ın bu hususta etkisinin olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Mâli konularda annelerinden fikir aldıklarını bildiğimiz oğullarının durumu göz önünde bulundurulduğunda Ayşe Hanım'ın etkili olduğu düşünülebilir.

Köprülü Fazıl Ahmed Paşa vakfiyesinde ise mirasçıları olarak Ayşe Hanım, Fazıl Mustafa Paşa, iki kız kardeşi ve dört zevcesi sayılmaktadır.¹⁴⁴ Bundan ayrı olarak Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfiyesinden her yıl Ayşe Hanım'ın vakfı için yüz yirmi esedî kuruş verilmesi belirtilmiştir.¹⁴⁵ Fazıl Ahmed Paşa'nın vakıflarının gelirinden arta kalan miktar ise Ayşe Hanım hayatta olduğu müddetçe onun vakfına aktarılmıştır.¹⁴⁶ Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde ise oğlunun vakfından gelen senelik üç bin üç yüz yirmi akçenin her yıl Ramazan ayında verilen yemek için harcandığını öğrenmekteyiz. Ayşe Hanım'ın vakıf malları göz önünde bulundurulduğunda oğlunun vakfından aktarılan bu miktarın oldukça önemli olduğu söylenebilir.

¹⁴⁴ "...vareste-i ali tarik-ül-iras vel-inhisar dört [vr.7a] zevce-i metruklarına ve valide-i mükerreremelerine ve bana ve li-ebeveyn iki kız karındaşlarına..." KK, Vakfiyeler, No. 4/2447. Fazıl Ahmet Paşa'nın 1678 tarihli bu vakfiyesi, ölümünden sonra kardeşi Fazıl Mustafa Paşa tarafından hazırlattırılmıştır. Topçu, **a.g.e.**, s.18, 184.

¹⁴⁵ "...kasaba-i Köpride vâlide-i mâcidem Âyşe Hâtûn sellemehallâhü te'âlânın evkâfı mesârifî için galle-i cümle evkâfımdan beher sene yüz yigirmi esedî gürüş virile..." KK, Vakfiyeler, No. 4/2447, 58a.

¹⁴⁶ "...mesârif-i mezkûreden fazla kalan müstegallât-ı vakfımdan vâlidem mûmâ-ileyhâ Âişe Hâtûn hazretlerine hayâtda oldukca velî-i vakf re'y itdiği minvâl üzere i'tâ eyleye..." KK, Vakfiyeler, No. 4/2447, 61a.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AYŞE HANIM'IN YAPTIRDIĞI HAYIR ESERLERİ VE VAKFIYESİ

“Allah yolunda harcama yapın; kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin, kuşkusuz Allah iyilik edenleri sever.” Bakara / 195

3.1. Vakıf

Sözlük anlamı “durmak, durdurmak, alıkoymak” olan vakıf kelimesinin terim anlamı hayır amacıyla bir malı ebediyen insanların kullanımına sunmaktır.¹⁴⁷ Vakıf kurmak, İslam hukuku üzerine ve hayırsever bir hareketten oluşmaktaydı. İslam dünyası ve Osmanlı toplumunda hayırseverlik kavramının en belirgin ve belki de en gelişmiş şekillerinden biri olan vakıflar, hayır işlemenin en süregelen ve yaygın yollarından biriydi.¹⁴⁸ Bir vakıf kurulduktan sonra, istisnai ve beklenmedik bir durum söz konusu olmadıği takdirde, vakıf kurucusunun vefatından sonra da hayır işlenmesine vesile olması sebebiyle vakıf kuranların sayısı oldukça fazlaydı. Ancak vakıf kurmanın, hayır işlemenin ötesinde başka anlamları da mevcuttur ve özellikle kadınların vakıf kurmaları meselesine baktığımızda bu sebeplerin üzerinde duracağız.

Osmanlı vakıf müessesesi ve özellikle vakıflar hukuku ile ilgili literatür oldukça gelişmiş ve çeşitli alanlarda çalışan birçok tarihçi bu konuya değinmiştir. Tahsin Özcan’a göre Osmanlı vakıf hukukuna ait kaynaklar Osmanlı dönemi ve sonrası olarak iki kısımda incelenmelidir.¹⁴⁹ Osmanlı dönemine it bakmamız gereken kaynaklar klasik fıkıh eserleridir ve bu eserler oldukça kapsamlı ve titiz çalışılması gereken bir başlıktır. Cumhuriyet dönemine bakacak olursak sosyal ve ekonomik

¹⁴⁷ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, **DİA**, c. 42, İstanbul, 2012, s. 475.

¹⁴⁸ Amy Singer, **İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarında Hayırseverlik**, çev. Ali Özdamar, İstanbul, Kitap Yayınevi, Ocak 2012, s. 127-129.

¹⁴⁹ Tahsin Özcan, “Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 3, Sayı 5, 2005, s. 516.

anlamda vakıflar konusunu çalışmış önemli tarihçilerimizden Ömer Lütfi Barkan¹⁵⁰, Ekrem Hakkı Ayverdi¹⁵¹, Mehmet Canatar¹⁵², Bahaeddin Yediyıldız,¹⁵³ Fuad Köprülü¹⁵⁴ ve Hasan Yüksel'in¹⁵⁵ isimlerini zikredebiliriz. Vakıfları hukuki, ekonomik ve sosyal yönleriyle ele alan bu çalışmaların yanı sıra mimari açıdan da değerlendirildiği eserler ortaya çıkmış, özellikle sanat tarihçilerinin ilgisini çeken bir alan haline gelmiştir. Celal Esad Arseven¹⁵⁶ vakıfların sanat tarihi açısından önemini anlatmıştır. Daha sonra da yapılan birçok yüksek lisans ve doktora tezinde vakıf eserleri mimari açıdan değerlendirilmiş, bu alanda önemli birer kaynak olmuşlardır.

Osmanlı toplumunda kadınların kurduğu vakıflar konusu ise genellikle güç, sosyal statü ve himaye başlıkları altında incelenmiştir. Ortaya konulan bu eserlerde merak edilen ortak konu kadınların Osmanlı toplumu tarafından benimsenen ve tanınan gücünü nasıl elde ettiğidir. Ruggles'a göre bu gücün kaynağı para ve mülktür, bu ikisi olmadan kadın veya erkek fark etmeksizin büyük yapıları inşa edemez, vakıfları kuramaz ve hatta bilgiyi, hizmeti ve sadakati satın alamazlardı.¹⁵⁷ Bahsettiğimiz bu ailevi vakıfların kurulmasında, cami, medrese ve türbe gibi önemli yapıların inşa edilmesinde şüphesiz yönetici sınıfa mensup kadınların rolü büyüktür.¹⁵⁸ Özellikle İstanbul'da tespit edilmiş olan 953 yapının 68 tanesi kadınlar tarafından veya bir kadın adına yaptırılmıştır.¹⁵⁹ Bu çalışmalarda üzerinde durulan vakıflar genellikle padişahın eşlerine, annelerine ve kız kardeşlerine ait vakıflardır.

¹⁵⁰ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir iskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", **Vakıflar Dergisi**, c. II, Ankara, 1942, s.279-386.

¹⁵¹ Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli**, İstanbul, Baha Matbaası, 1970.

¹⁵² Mehmet Canatar, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

¹⁵³ Yediyıldız, **a.g.e.**

¹⁵⁴ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", **Vakıflar Dergisi**, c. I, Ankara, 1938, s. 1-6.

¹⁵⁵ Hasan Yüksel, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, Dilek Matbaası, 1998.

¹⁵⁶ Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul, 1950, c. III s. 2814.

¹⁵⁷ D. Fairchild Ruggles, "Vision and Power", **Women, Patronage, and Self-Representation in Islamic Societies**, ed. D. Fairchild Ruggles, Albany, State University of New York, 2000, s. 7-8.

¹⁵⁸ Fariba Zarinebaf, **Women on the Margins: Gender, Charity, and Justice in the Early Modern Middle East**, İstanbul, The Isis Press, 2014, s. 86-87.

¹⁵⁹ Ülkü Ü. Bates, "**Women as Patrons of Architecture in Turkey**", **Women in the Muslim World**, ed. Lois Beck, Nikki Keddie, United State of America, Harvard University Press, 1979, s. 246-247.

Osmanlı toplumunda vakıf kurup, külliye, cami, medrese, çeşme ve daha birçok hayır eseri inşa edilmesi kişilerin toplumda görünür kılınmasına olanak sağlamaktaydı.¹⁶⁰ Kişinin toplumda görünür kılınmasına vesile olan vakıf eserleri aynı zamanda banilerin isimlerinin kendi zamanının ötesine iletilmesine vesile olmuştur. Osmanlı toplumunda yaşayan kadınlar açısından bakacak olursak vakıf kurmak kadınların toplumda görünür hale gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Ayşe Hanım'ın vakıf kurması onu güç simgesi haline getirmiştir. Ekonomik açıdan güçlü konuma getiren hayır eserleri aynı zamanda yardımsever imajının oluşmasını sağlamaktadır.

Osmanlı toplumunda vakıf kuran kadınlar bir taraftan yerel halk ve yönetici sınıf arasında köprü olurken vakfiyeleri ile kadın çalışmalarına önemli kaynak sağlamışlardır. Bu durum bizlere vakıf kuran kadının yaşadığı dönemi sosyolojik olarak anlamamızı sağlamasının yanı sıra ekonomik açıdan da fikir sahibi olmamıza yol açmıştır. 17. yüzyıl bağlamında baktığımızda ise kadınların kendi yazdıkları eserler yok denecek kadar azdır. Bunun yanı sıra vakfiyeler, vakıf kuran kadın ile doğrudan bağlantılı belgeler olması açısından elimizde var olan önemli kaynaklardandır. Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda vakıf kurmuş olan bu kadınların seçkin zümreden olduklarını ve hatta çoğunun saltanat ailesinden geldiğini göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Bir vakıf kurabilmek için öncelikle kurucusunun hür ve akıl baliğ olması dışında vakfa verebileceği ve tamamen kendisine ait malı, mülkü ve sermayesinin olması gerekmektedir.¹⁶¹ Vakfın kuruluş ve işleyiş kurallarının bulunduğu ve bir kadı tarafından onaylı “vakfiyesi”¹⁶² ile kurulan bu vakıf, aksi bir durum olmadığı takdirde feshedilemez veya değiştirilemezdi.¹⁶³ Vakfın mütevellisi herkese aynı davranmalı ve vakfın gelirlerini adil ve dürüst bir biçimde kullanmalıydı. Mütevellinin görevini kötüye kullanması gibi durumlarda ise kadının onaylaması halinde müteveli değiştirilebilirdi. Ayrıca yine kadı tescili ile vakfiye metninde değişiklikler yapılabilirdi. Örneğin Köprülü Mehmed Paşa'nın 1660 tarihli ilk vakfiyesinde Fazıl Ahmed Paşa, Ayşe Hanım ve merhum paşanın kızlarından Fatma Hanım günlük yüz

¹⁶⁰ Singer, **a.g.e.**, s. 127-129.

¹⁶¹ Singer, **a.g.e.**, s. 129-130.

¹⁶² Yediyıldız, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹⁶³ Singer, **a.g.e.**, s. 130.

yirmi akçe almaktaydı. Ancak 1661 yılındaki ikinci vakfiyesinde , Fazıl Ahmed Paşa ile birlikte üç kızı Fatma Hanım, Saliha Hanım ve Hatice Hanım günlük yüz elli akçe, Ayşe Hanım ise iki yüz akçe almaktaydı.¹⁶⁴ Bu iki vakfiye bize, vakıf sisteminde gelirlerin dağılımı ve değişimi üzerine iyi bir örnektir.

Vakıflar konusunda ele almamız gereken diğer bir husus ise insanları vakıf kurmaya iten hayır amacı dışındaki sebeplerdir. Bunların başında sivil halkın veya askeri sınıfın mallarına hazineye gelir sağlamak amacıyla el konulması olan “müsadere” korkusu vardır. Vakıf sistemi her ne kadar iyilik yapma üzerine kurulu olsa da malın, mülkün ve sermayenin gelecek nesillere güvenli bir şekilde aktarımını sağladığı gerçeği yadsınamaz. Ayrıca devlet adamlarının öldükten sonra kalan mallarının bir kısmının hazineye aktarılması ve kalan kısmının ailesine dağıtılması da vakıf kurmaya sebep olabilecek noktalardan biridir.¹⁶⁵ Özellikle aile üyelerinin nesilleri tükenene kadar bu vakıflardan yararlanabileceğini göz önüne aldığımızda vakıflar aracılığıyla miras bırakma konusu vakıf kurmadaki önemli bir sebebi oluşturmaktadır.

Bir diğer mevzu ise Köprülü ailesi örneğinde gördüğümüz gibi, özellikle ailedeki kadınların haklarının vakıf sistemi üzerinden korunmasıdır. Köprülü Mehmed Paşa’nın vakfiyesinde müteveli olan oğlu Fazıl Ahmed Paşa’ya verdiği gelir dışında ailenin diğer erkek üyelerine herhangi bir gelir vermediği görülmektedir. Bu da bize vakıflar aracılığı ile eş ve kızların haklarının gözetildiğini göstermektedir. Köprülü Ayşe Hanım’ın kızları evlendiğinde de vakıflardan aldıkları gelirlerin devam ettiğini düşündüğümüzde, vakıflar yoluyla kızların miras haklarının korunması sağlanmıştır.

Köprülü Mehmed Paşa’nın vasiyeti üzerine¹⁶⁶ Köprü kasabasında inşa ettirdiği su yollarını Ayşe Hanım tamamlattırıştır. Köprülü Mehmed Paşa’nın yarım kalan vakıf eserleri elbette sadece Köprü kasabasında bulunanlar değildir. Kendisi hasta yatağında iken Fazıl Ahmed Paşa’ya Anadolu’daki vakıflarını unutmamasını ve Rumeli ile İstanbul’da yarım kalan vakıf eserlerini tamamlamasını istemiştir.¹⁶⁷ Ayşe

¹⁶⁴ Sağır, **a.g.t.**, s. 81-82.

¹⁶⁵ **Ibid.**, s. 10.

¹⁶⁶ “*Amasiyye Sancağı’nda Kedeğra kazâsında tâbî’ Köpri nâm kasabada kendüm bina itdirdüğüm su yolları meremmetine ve yol üzerinde nüzü’l-i ebnâ-i sebîl için i’dâd itdiğim hânlarım harâb oldıkda’imâret ve meremmetine harc u sarf oluna...*” KK, V, 3/2446, vr. 47a.

¹⁶⁷ “Merhûm Köprülü hayatda iken oğluna vasiyyet idüb; oğlum Ahmed, işte ben âhirete gideyorum Allah Te’âlâ îmandan ayırmaya. Sana üç vasiyyetim vardır: Biri Anadolu’da olan vakıflarımı

Hanım'ın Amasya sancağında vakıflar kurduğunu ve burada babasından miras yoluyla kalan eserleri olduğunu bildiğimiz için, Köprülü Mehmed Paşa'nın da yarım kalan eserlerini tamamlamış olması aile içerisinde vakıfların kurulduğu yerlerin bilinçli bir biçimde dağıtılmış olabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra Köprülü Mehmed Paşa'nın Kedeğra'da yaptırdığı hayır eserlerine bakacak olursak oldukça az olduğunu görmekteyiz. Bunun sebeplerinden biri Ayşe Hanım'ın Köprü kasabasında zaten babasından kalan bir mirasın olması ve yeni vakfın da bu eserlerle birlikte kurulmuş olmasıdır.

3.2. Ayşe Hanım Vakfiyesi'nin Özellikleri

Ayşe Hanım'a ait vakfiye defteri üç ayrı yerde bulunmaktadır ve bu defterin içerisinde farklı yıllarda düzenlenmiş üç adet vakfiye metni bulunmaktadır. Köprülü Kütüphanesi 15/2458 numaralı defter içerisinde muhafaza edilen, 31 varaktan mürekkep vakfiye sureti temiz bir hat ile yazılmıştır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde bulunan ve KK, V.C., 12 numaralı defter içerisindeki vakfiyelerin tarihleri ise birbirlerini tamamlamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan defter¹⁶⁸ ise 23 varaktan oluşmaktadır. Bu defterde bulunan vakfiye suretlerinin tarihi diğerlerinden farklılık göstermektedir. Bu defterde bulunan vakfiyelerin ilk ikisinin tarihi 1897, sonuncu vakfiyenin ise 1894 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan ve “*Devletlü Efendimiz Merhumenin Suret-i Vakfiyesidir*” diye başlayan defterde su kaynaklarının dağıtımı ile ilgili fazladan üç sayfa yer almaktadır.

Köprülü Kütüphanesinde bulunan Ayşe Hanım'ın vakfına ait defterde bulunan ilk vakfiyenin tarihi Mayıs 1671, ikinci vakfiye metninin tarihi Mart-Nisan 1691 son vakfiye metninin tarihi ise Nisan 1696 olarak kayıt edilmiştir. İlk metnin tarihini esas alarak vakfiyenin Ayşe Hanım hayattayken düzenlendiğini söyleyebiliriz. Mezar kitabesinde ölüm tarihi 1674 olan, ancak bir yıl sonra düzenlenen Edirne'deki sünnet şenliğine katıldığını ve hediye aldığını bildiğimiz Ayşe Hanım'ın ölüm tarihi kesin

unutmayasın ve Biri Rûm-ili'nde nâ-tamâm olan gerek hân ve gerek câmi' ve gayri olan hayrâtımı gözden biragub unutma. Emmâ ki Dikilidaş yanında kalan nâ-tamâm hayratım cân ile ana pek mukayyed olasın ve...” *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 112.

¹⁶⁸ BOA, Ev. Vkf., 10/49

değildir. 1691 tarihli vakfiye metninde Ayşe Hanım'ın sağ veya merhum olduğunu gösteren herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Ancak 1696 tarihli vakfiyede Ayşe Hanım'dan merhum diye bahsedilmektedir.

3.3. Ayşe Hanım Vakfında İstihdam Edilen Görevliler

Bir vakıfta bulunan görevliler vakfiyede belirtildiği şartlar dahilinde vakıf için çalışan ve karşılığında ücretini alan görevlilerdir. Ayşe Hanım vakfiyesinde müteveli, imam, hatip, müezzin, ferrâş, duagû, suyolcu, kâtip, câbi, helâ temizleyicisi ve müteveli kaymakamı görevlendirilmiş ve bu görevlilerin alacakları ücret belirlenmiştir. Duagû, suyolcu, müezzin gibi bazı görevlilerden birden fazla atanmış ve her birine aynı ücret verilmiştir. Bunların yanı sıra sabit olmayan, Ayşe Hanım ve akrabalarının ruhları için okuyacakları cüz karşılığında ücret alacak olan ulemadan kimseler mevcuttu.

3.3.1. Müteveli

Ayşe Hanım vakıflarının mütevellisi olarak Köprülü ailesinden birini değil, kendi kardeşlerinin çocuklarını seçmiştir. İlk olarak Mustafa oğlu Hüseyin Efendi müteveli tayin edilmiş, daha sonra kendisinin ölümü halinde diğer kardeşi Mehmed Ağa'nın oğlu Ali Efendi'nin müteveli olması şarta bağlanmıştır. Vakfiyede bahsedilen Mehmed Ağa, kaynaklarda Kayın Mehmed Ağa ismiyle geçen ve Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık makamına yükselmesinin ardından sadaret kethüdalığına getirttiği için kayın lakabını alan Mehmed Ağa'dır¹⁶⁹ Ayşe Hanım'ın vakıflarının müteveli silsilesinin kardeşlerinin erkek çocukları, erkek çocuklarının çocukları ve soylarının kesilmesi halinde ise onların kız çocuklarına geçmesi şeklinde ilerlemektedir. Kız çocuklarının da nesilleri kesilmesi halinde oğlu vakıf yönetiminin Fazıl Ahmed Paşa'nın vakıflarına müteveli olana devredilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁷⁰ Köprülü Ayşe Hanım'ın kardeşlerinin çocuklarını, onların da

¹⁶⁹ Hüseyin Hüsameddin, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁷⁰ ““ve tevliyet-i evkâf-ı mezbûre vâkıfe-i müşârun-ileyhânın (6a) li-ebeveyn karındaşı oğlu ‘umdetü’l-müderrişini’l-fihâm mûmâ-ileyh Hüseyin Efendiye meşrûta ola hizmet-i tevliyet-i mezbûreyi kemâ-yenbagî yerine getirdikten sonra hizmeti mukâbelesinde ol üç kıt’a hammâm ve bezzâzistândan hâsıla olan galleden yevmî yigirmi beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan karyeler hâsılının humusu dahî ana meşrûta ola ba’de vefâtihi diğer li-ebeveyn karındaşı Mehmed Ağanın sulbî kebîr oğlu (6b) ‘umdetü’l-a’yân makbûlû’s-sudûr ve’l-erkân ‘Ali Ağaya ba’de vefâtihi vâkıfe-i müşârun-ileyhânın kebîr evlâd-ı zükûrına ve evlâd-ı evlâd-ı zükûrına ba’de’l-inkirâz evlâd-ı benâtına ve evlâd-ı evlâd-ı benâtına

çocuklarını mütevellî tayin etmesinden anladığımız kadarıyla kendi akrabalarını da gözeten bir kadındır. İkinci vakfiye yazıldığı sırada mütevellî, es-Seyyid Mehmed Efendi¹⁷¹, üçüncü vakfiye yazıldığı sırada ise Abdullah oğlu Receb Ağa'dır.¹⁷² Mütevellîlerin aldıkları günlük yirmi beş akçe ücretin yanı sıra vakfiyede sözü geçen Dikecek, Çevmi, Depe ve Yağlı köylerinin hasılatının beşte birinin de kendilerine verildiklerini görüyoruz. Birinci vakfiyede belirtilen bu husus üzerine daha sonraki iki vakfiyede herhangi bir ekleme yahut değişiklik yapılmamıştır.

Ayşe Hanım vakfiyesinin farklı zamanlarda yazılmış bu üç nüshasında belirtilen mütevellî, mütevellî kaymakamı ve şahitlerin isimlerinin farklı olduklarını görmekteyiz. Öncelikle 1671 tarihli vakfiyede Ayşe Hanım'ın kardeşi Kayın Mehmed Ağa'nın oğlu Ali Çelebi mütevellî olarak görünmektedir. 1691 Tarihli vakfiyede ise, mütevellî olması gereken sıra sayılırken Büyük Ali Çelebi ve Küçük Ali Çelebi olmak üzere aynı isimli iki yeğenlerinin mütevellî olacağını anlıyoruz. İlk vakfiyede ise mütevellî olunması istenen yeğen ilk olarak Büyük Ali Çelebi'dir. İkinci vakfiyeye baktığımızda Seyyid Mehmed Efendi mütevellî tayin edilmiştir. Birinci vakfiyeden yalnız yirmi yıl sonra yayınlanan bu vakfiyede mütevellînin bir seyyid olması ise oldukça ilginçtir.

Köprülü Ayşe Hanım'ın vakıflarının mütevellîleri haricinde Köprülü ailesinin diğer üyelerinin vakıfları ve mütevellîlerine de bakacak olursak, Köprülü Mehmed Paşa'nın vakfiyesinde mütevellî oğlu Fazıl Ahmed Paşa'ya verdiği maaş dışında diğer oğullarına herhangi bir maaş verilmediğini görüyoruz. Aynı yönetim şekline sahip olan Köprülü Mehmed Paşa ve Ayşe Hanım vakıflarında ailenin büyük oğulları mütevellî olarak tayin ediliyorlardı.¹⁷³ Vakıfların bu şekilde yönetiliyor olması, mütevellî olan oğulların maaş almalarına olanak sağlamıştır.¹⁷⁴ Ancak Ayşe Hanım'ın

ba 'de 'l-inkırâz veled-i necîbleri sadr-ı a'zam ve ekrem müşârûn-ileyh hazretlerinin evkâfına mütevellî olana vech-i meşrûh üzre meşrûta ola" KK, V, 15/2458, vr. 5b, 6a, 6b.

¹⁷¹ KK, V, 15/2458, vr. 21b, 22a.

¹⁷² KK, V, 15/2458, vr. 28b

¹⁷³ "... ve dahî şöyle şart eyledim ki 'amme-i evkâfıma ekber ve erşed evlâdımdan mefharü 'l-vüzerâi 'l-kirâm kebîrü 'l-küberâi 'l-fihâm oğlum Ahmed Paşa mütevellî olub vazîfe-i tevliyet yevm 'i yüz elli akçe ola mâdâm ki oğlum müşârûnileyh Ahmed Paşa libâs-ı hayât-ı lâbis ola 'amme-i evkâfıma meşrutıyyet ve mahsûsiyyet-i meşrûha üzre mütevellî olub hidmet-i tevliyetde mücidd ü sâ 'i ola ve kendinden sonra tevliyet-i mezbûre batn-ı evvelde olan ebnâmin ekber ve eslah erşedi batnen ba 'de batnin minvâl-i muharrer üzre mütevellî ola..." KK, V, 3/2446, vr. 45b.

¹⁷⁴ Yusuf Sağır, **a.g.t.**, s. 83-84.

vakıflarında gördüğümüz üzere mütevellî Köprülü ailesinden değil, kendi kardeşlerinin büyük oğullarından, oğullarının oğullarından ve soyları bitmesi halinde kızların çocuklarından seçilmesi buyurulmaktadır. Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde ise Köprülü Mehmed Paşa vakıflarına mütevellî olanın aynı zamanda kendi vakıflarının da mütevellisi olarak atanmasını belirtmiştir.¹⁷⁵

3.3.2. İmam ve Hatipler

Vakfın imam ve hatipleri Taşkale ve Toprakkale Camii'nde hizmet veren görevlilerden oluşmaktaydı. Vakıf senedine göre, Taşkale Camii'nin imam ve hatibi, hizmetleri karşılığında vakfa ait olan üç hamam ve bir bedestenden hasıl olan gelirden altı akçe yevmiye alma sahipti. Ayrıca hatiplik hizmetini yerine getirmesi karşılığında Çevmi Köyü'nden elde edilen gelirin beşte biri yine kendisine bırakılacaktı.¹⁷⁶ Toprakkale Camii'nin imam ve hatibi ise, Dikecek Köyü gelirinin yine beşte dördüne sahipti.¹⁷⁷ Taşkale Camii, Toprakkale Camii'nden büyük olduğu için hem iki müezzin atanmış hem de burada imam ve hatip olan kimseye daha fazla maaş verilmiştir. 1673 yılında düzenlenen vakfiyede belirtilen bu hususlar daha sonra değiştirilmemiş, imam ve hatiplerin yevmiyeleri belirtildiği gibi kalmıştır.

3.3.3. Müezzinler

Vakfın Kedeğra'da bulunan Taşkale ve Toprakkalesi Camilerinde toplam üç müezzin tayin olunmuştur. Taşkale Camii'nde iki müezzin görev yapmaktaydı ve günlük üçer akçe ücret almaktaydılar. Ayrıca bu müezzinlerden birinin Ayşe Hanım'ın büyükanneleri, bir diğerrinin ise büyükbabaları ruhları için Kuran-ı Kerim'den birer cüz okumaları karşılığında günlük ikişer akçe almaları buyurulmuştur.¹⁷⁸ Toprakkale Cami ise Taşkale Cami ile kıyaslandığında küçük bir cami olmasından dolayı bir müezzin görev yapmaktaydı ve günlük üç akçe ücret almaktaydı.

¹⁷⁵ "...cümle evkâfımın tevliyet ve nezâreti vâlid mâ-ceddim merhûm ve mağfirûn-leh Köprülü Mehmed Paşa hazretleri evkâfına mütevellî olanlara meşrûta ola..." KK, V, 4/2447, 53a.

¹⁷⁶ "câmi 'i şerîf-i merkûmda her kim imâm ve hatîb olursa hizmet-i imâmeti edâdan sonra ol üç kıt'a hammâm ve bezzâzistân gallesinden yevmî altı akçeye mutasarrıf ola ve hizmet-i hitâbeti edâdan sonra Çevmi nâm karye-i mevkufe hâsılının erba'a-i ahmâsına mutasarrıf ola ve imâm olan kimesne Furkân-ı 'Azîmü's-şândan vakt-i dahve-i kübrâda bir cüz '-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın vâlid-i mâcideleri ruh-ı şerîflerine hibe eyliye bu mukâbeledede ol dahî galle-i mezkûreden yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola" KK, 15/2458, vr. 6b, 7a, 8b.

¹⁷⁷ "Toprakkalesi içinde müceddeden binâ buyurdıkları câmi '-i şerîfde her kim imâm ve hatîb olur ise hizmet-i imâmet ve hitâbeti mukâbelesinde Dikecek nâm karye hâsılının erba'a-i ahmâsına mutasarrıf ola" KK, V, 15/2458, vr. 11b, 12a.

¹⁷⁸ KK, V, 15/2458, vr. 7b, 8a, 8b.

3.3.4. Vaizler

Camilerde hizmet veren, müezzin, imam ve hatip haricinde vaaz vermekle görevli kimselere vaiz denilmektedir. Vakıf kadrosuna daimi olarak atanan vaizler, hem dini hem ahlaki konularda cemaate nasihat vermekle görevlidirler. Ayşe Hanım vakfında görevli iki vaize rastlıyoruz. Taşkale Camii'nde görevli olan vaiz, hizmeti karşılığında günlük üç akçe almaktaydı. Bunun haricinde Ayşe Hanım'ın annesi için Kuran-ı Kerim'den okuyacağı her cüz için günlük iki akçe alması buyurulmuştur. 1696 tarihli vakfiye metnine baktığımızda en son sayfada vakfiye haricinde Ayşe Hanım'ın isteği ile görev verilmiş kişilerin isimleri ve alacakları ücret yer almaktadır. Sayılan isimler arasında her Cuma vaaz verecek olan Mehmet Efendi isimli vaiz de yer almaktadır. Hizmeti karşılığında ise yirmi akçe alması uygun görülmüştür. Taşkale Camii'nde hizmet eden vaizlere verilen günlük akçeden oldukça fazla ücret alan Mehmet Efendi'nin Cuma günleri vaaz vermesi sebebiyle onun önemli vaizlerden biri olma ihtimali epeyce kuvvetlidir.¹⁷⁹

3.3.5. Suyolcuları

Şehrin suyollarının denetiminden, bakımından ve korunmasından sorumlu kimselere “suyolcusu” denirdi. Su kaynaklarının tespiti ve suyun evlere kadar dağıtılmasından dahi su yolcuları sorumluydu. Merkezden tayin olan su yolcularına padişah tarafından berat verilir ve vergiden muaf olurlardı. Vergi muafiyetinin yanı sıra maaş veya timar olarak ücretlerini alan su yolcularının kadroları öldüklerinde oğullarına verilir. Vakıf tarafından görevlendirilen su yolcuları ise maaşlarını yevmiye usulüncce almışlardır. Merkezden tayin olan su yolcuları gibi vergi muafiyetleri bulunmayıp maaşlarını yevmiye usulüncce olarak alan vakıf su yolcuları imaretten yemek yeme hakkına sahiptiler.¹⁸⁰

Ayşe Hanım vakfiyesinde su yolcularına verilen maaşlar vasıtasıyla birçok çeşme yaptırmış olduğunu öğreniyoruz.¹⁸¹ Bafra'da yaptırılan çeşmenin su yolcusuna

¹⁷⁹ KK, V, 15/2458, vr. 30b.

¹⁸⁰ Abdullah Martal, “Suyolcu”, *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, s. 1-2.

¹⁸¹ “Bafrada binâ olunan çeşmenin su yolcusuna hizmeti mukâbelesinde galle-i mezbûreden yevmî on akçe vazîfe virile ve câmi'-i mezkûrda ferrâş olub hizmetini edâ iderse yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve evkâf-ı mezbûreye bir muhâsib kimesne kâtib olub hizmetini edâdan sonra yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan Kedeğra kasabası etrâfında binâ olunan çeşmeler su yolcularına hizmetleri mukâbelesinde on akçe vazîfe virile ve yine kasaba-i mezbûreye tâbi' beş küt'a

günlük on akçe verilirken Kedeğra'da birden fazla çeşme yaptırmış olduğunu görüyoruz. Yine burada görev yapan su yolcularına günlük on akçe verilmiştir. Aynı zamanda vakfiyede geçen köylerde bulunan su yolcularına hizmetleri karşılığında günlük yirmi akçe verilmesi buyurulmuştur.

3.3.6. Ferrâş

Ferrâş, cami, medrese, han, hamam, türbe gibi vakıf eserlerini temizleyen, bu kurumların halılarını, kilimlerini toplayan vakıf görevlileri için kullanılan bir terimdir. Osmanlı vakıf sisteminde ferrâşlar diğer hizmetlilerle kıyaslandığından daha aşağı mertebeden görevlilerdir. Ayşe Hanım Vakfı'nın en düşük ücret alan hizmetlilerinden biri olan ferrâşın geliri, diğer vakıflarda görev yapan ferrâşların geliri ile paralellik göstermektedir.¹⁸² Taşkale Cami'nde görev yapan ferrâş için günlük iki akçe verilmiştir. Toprakkale Cami'ne atanan ferrâşa hizmeti karşılığında günlük iki akçe verilmesinin yanı sıra, kandilleri yakması için de günlük iki akçe verilmesi belirtilmiştir.¹⁸³

3.3.7. Duâgûlar

Duâgû kelime olarak “dua eden, duacı” anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin çeşitli alanlarında du'agûlar görevlendirilmiştir. Duâgûlar genellikle ilim sahibi kimseler olduklarından, vakıflarda görevlendirilmeleri bir nevi maddi destek sağlama amacından da gelmektedir.¹⁸⁴ Bu göreve atanacak kişi mütevellî tarafından belirlendiğinden zamanla bu durum bazı yolsuzluklara ve sorunlara sebep olmuştur. 17. yüzyılda özellikle Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte duâgûların aldıkları ücretlerde kısıtlamaya gidilmiştir.

Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde Taşkale Camii'nde¹⁸⁵ ulemadan salih bir kimsenin iki akçe karşılığında duâgû olarak görevlendirilmesi ve imsak vaktinde Ayşe

karyelere cârî olan çeşmelerin su yolcularına hizmetler mukâbelesinde yevmî yigirmi akçe vazîfe virile” KK, V, 15/2458, vr. 10b, 11a, 11b.

¹⁸² Tahsin Yazıcı, Mehmet İpşirli, “Ferrâş”, *DİA*, c. 12, İstanbul, 1995, s. 408-409.

¹⁸³ KK, V, 15/2458, vr. 11a, 11b.

¹⁸⁴ Mehmet İpşirli, “Du'agû”, *DİA*, İstanbul, 1994, s. 541.

¹⁸⁵ “*câmi'-i şerîf-i mersûmda 'ulemâdan bir sâlih kimesne şeyh olub iki akçe vazîfe ile du'âgû olub ve Furkân-ı Kerîmden vakt-i mezkûrda bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın li-ebeveyn karındâş merhûm ve mağfûr-leh Ahmed Ağa rûhuna hibe eyleye bu mukâbeledde yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrîf ola ve beher yevm huzûrunda bir feth-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın vâlid-i mâcidleri merhûm ve mağfûr-leh Yûsuf Ağa rûh-ı şerîflerine hibe eyleye bu mukâbeledde yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrîf ola*” KK, V, 15/2458, vr. 9a, 9b.

Hanım'ın kardeşi Ahmed Ağa'nın ruhu için Kur'an-ı Kerim'den bir cüz okuması karşılığında günlük iki akçe alması belirtilmiştir. Yine aynı duâgû, her gün Ayşe Hanım'ın merhum babası Yusuf Ağa'nın ruhu için Fetih Suresi okuması karşılığında günlük iki akçe alacaktır. Ayşe Hanım vakfiyesinde yalnızca bir dûagû görevlendirilmiş, Taşkale Camii'ndeki iki müezzinden ve ulema içerisinde seçilecek salih kimselerde de ücretleri karşılığında Kur'an-ı Kerim okumaları istenmiştir.¹⁸⁶

3.3.8. Diğer Görevliler

Vakfiyede yukarıda hizmetleri karşılığında alacakları belirtilen görevlilerin yanı sıra, katip, câbi, kandilleri yakması için atanan kayyim ile Taşkale'deki çamaşırhânedeki görev yapmak üzere atanan kayyim ve mütevellî kaymakamı da zikredilmiştir. Vakfa giren ve çıkan eşya ve erzakları kayıt etmekle görevli olan katip için hizmeti karşılığında günlük beş akçe verilmesi belirlenmiştir.¹⁸⁷ Taşkale Camii'ndeki kandilleri yakmakla görevlendirilen kayyima ise görevi karşılığında günlük iki akçe verilmesi,¹⁸⁸ Toprakkale Camii'ndeki kandilleri yakmakla görevlendirilen kayyim için de yine günlük iki akçe tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁹ Taşkale'de yaptırılan çamaşırhane görevli kayyimin ücreti ise günlük iki akçe olarak belirlenmiştir.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti'nde vakıfların kira ve diğer gelirlerini toplayan kimselere câbi denirdi. Bazı büyük vakıflarda câbilerin sayısı fazla olmakla birlikte Ayşe Hanım'ın vakfına baktığımızda bir câbinin görevlendirildiğini görüyoruz. Burada câbinin görevi ise vakfa ait mahsûlleri toplamak ve teslim etmektir.¹⁹¹ Burada diğerlerinden farklı olarak hizmetleri karşılığında kendisine Yağcı köyünün hasılatının beşte dördü kadar mahsul verilmesi belirlenmiştir. Ayrıca 1696 yılında düzenlenen vakfiyenin şuhûdü'l-hâl kısmında tüm bunların haricinde cuma günleri hangi görevlilere ne kadar verileceği

¹⁸⁶ KK, V, 15/2458, vr. 8a, 8b, 9b, 11a.

¹⁸⁷ "...evkâf-ı mezbûreye bir muhâsib kimesne kâtib olub hidmetini edâdan sonra yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola..." KK, V, 15/2458, vr. 11a.

¹⁸⁸ "...câmi'-i şerîf-i mezkûrede her kim kayyim olursa ikâd-ı kanâdîl idüüb hidmetini edâdan sonra yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola..." KK, V, 15/2458, vr. 7b.

¹⁸⁹ "...her kim kayyim olur ise ikâd-ı kanâdîl idüüb hidmetini edâdan sonra yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola..." KK, V, 15/2458, vr. 12b.

¹⁹⁰ "...mezkûr Taşkale içinde binâ buyurdıkları câmeşûy-hâne kayyimine hidmeti mukâbelesinde yevmî iki akçe vazîfe virile..." KK, V, 15/2458, vr. 13b, 14a.

¹⁹¹ "...evkâf-ı mezbûreden mahsûl cem' idüüb mütevellîye teslim eyliyen câbiye hidmeti mukâbelesinde Yağcı nâm karye hasılının erba'-i ahmâsından bir müdd mahsûl virile..." KK, V, 15/2458, vr. 11b.

listelenmiştir.¹⁹² Buna göre Cuma günleri vaaz eden Mehmed Efendi'ye günlük yirmi akçe, vaazın yanı sıra ders veren Süleyman Efendi'ye günlük altı akçe, Fetih Suresi okumakla görevli fetih-hâna günlük üç akçe, öğle namazından evvel Kur'an-ı Kerim'den tilâvet yapan devir-hânlardan ikisine günlük iki akçe, diğer ikisine ise günlük bir akçe, abdesthaneyi temizlemekle görevli kimseye günlük iki akçe ve son olarak kandillerin yakılmasından sorumlu kayyime günlük bir akçe verilmesi belirlenmiştir.

3.4. Ayşe Hanım'ın Vakıf Eserleri

Ayşe Hanım'ın vakıf eserleri yukarıda da bahsettiğimiz üzere kendi memleketi Kedeğra'da yer almaktadır. Kedeğra kasabası günümüzde Samsun'a bağlı olan Vezirköprü adı ile anılan ilçedir. Eşi ve oğulları oldukça çeşitli yerlerde vakıf eserleri yapmış olmalarına karşın Ayşe Hanım'ın vakıf eserleri sadece kendi memleketindedir. Bunun nedenlerinden biri babası Yusuf Ağa'dan kalan mirasının burada olmasıdır. Evliya Çelebi, Köprü kasabasına gittiğinde misafir olduğu Yusuf Ağa'nın Taşkale'de bir sarayının ve yine Taşkale'de tek minareli, havuz ve şadırvanlı ve kurşun tavanlı, kendi ismiyle anılan bir camiinin olduğundan söz etmektedir. Yusuf Ağa'nın bir han, sıbyan mektebi ve bedesten yaptırdığını sayan Evliya Çelebi, bunlarla birlikte kendisinin yetmiş adet hayır hasenat yaptırdığını belirtmektedir.¹⁹³ Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde bahsedilen hayır eserlerini incelerken babasından miras kalıp kalmadığını böylelikle daha kolay anlamış olacağız.

Ayşe Hanım'ın 1671 yılına ait ilk vakfiyesine göre Kedeğra'da bulunan bir hamam tamir ettirilmiş ve yine aynı kasabada bulunan iki hamam doğrudan

¹⁹² “Yevm-i Cum’ada vâ’iz Mehmed Efendiye yevmî 20

Dersi’âm Süleymân Efendiye yevmî 6

Fetih-hân Mustafa Efendiye yevmî 3

Devir-hân Halil Efendiye yevmî 2

Devir-hân Monlâ Hüseyine yevmî 2

Devir-hân Monlâ Mehmede yevmî 1

Devir-hân Abdullah yevmî 1

Kennâs-ı kenîfe yevmî 2

İkâd-ı kanâdîl için kayyime yevmî 1” KK, V, 15/2458 vr. 30b.

¹⁹³ **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini**, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1998, s. 198.

vakfedilmiştir. Ayşe Hanım, Kedeğra kasabasında bulunan üç hamamın haricinde Taşkale’de ve Toprakkalesi’nde birer cami inşa ettirmiştir. Dikecek, Çevmi ve Depe isimli köyler kendisine temlik olunmuştur. Adadepe köyünde iki kıt’a arsaya sahip olan Ayşe Hanım’ın Yağcı köyünde de hisse sahibi olduğunu vakfiyesinden anlamaktayız.¹⁹⁴ Bunların yanı sıra Ayşe Hanım, Bafra’da bir adet çeşme inşa ettirmiş ve birçok su yolu yaptırmıştır.¹⁹⁵

3.4.1. Taşkale Cami

Vezirköprü’de bulunan Taşkale Camii’nin, vakfiyeden yola çıkılarak Ayşe Hanım tarafından inşa ettirildiğini anlıyoruz.¹⁹⁶ Taşkale Caminin üç bölümden oluşan son cemaat yeri üzeri üç adet küçük kubbe ile örtülmüştür. Kurşun tavanlı caminin minaresi ve son cemaat yeri tamamen kesme taştan, cepheleri ise üç dizi tuğla ve bir dizi kesme taştan oluşmaktadır. Taşkale mahallesinde bulunan bu caminin yapım yılı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁹⁷ Sultan Murat Topçu’nun belirttiğine göre caminin bahçesinde bulunmuş bir çeşme kitabesi yer almaktadır ve kitabeye ait çeşme günümüze kadar ulaşmamıştır. Caminin bahçe duvarında bulunduğunu söylediği kitabe, Ayşe Hanım’a ait tek kitabe olması açısından oldukça önemlidir. Ancak yerinde yaptığımız incelemelerde gördüğümüz üzere bu kitabe artık burada bulunmamaktadır. Çeşme suyunun Ayşe Hanım tarafından akıtıldığı yazan bu kitabede 1666 yılı tarih düşülmüştür.

*“Kad-afaza ve essa sahibetü’l-hayrât ve’l-hasenât Ayşe Hanım te’mmadallah’u bi gufran / Haza’l-Azb’ul-furat fi sene elf ve seb’a ve seb’in ca’alethu farzen-li-yevmiddin.”*¹⁹⁸

Taşkale Camii için harcanacak giderler vakfiyede ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Vakfiye senedinde camide görev alanlara verilecek ücretlerin yanı sıra her Ramazan-ı Şerifte dağıtılacak yemek için tayin olunan iki bin sekiz yüz seksen akçenin hamam ve bedesten gelirlerinden alınması şarta bağlanmıştır. Kuran-ı Kerim

¹⁹⁴ KK, V, 15/2458, vr. 5a, 5b.

¹⁹⁵ KK, V, 15/2458, vr. 11a.

¹⁹⁶ “Taşkalede binâ olunan câmi’-i şerîfde Furkân-ı Kerîmü’ş-şândan bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb bir sâlih mütediyyin ve ehl-i Kur’ân kimesneye Yağcı nâm karyede olan hassa-i mu’ayyene-i mevkûfelerinden hâsıl olan hubûbâtdan bir müdd mahsûl virile” KK, V, 15-2458, vr. 5a, 5b.

¹⁹⁷ Topçu, a.g.e., s. 164-170.

¹⁹⁸ A.e., s. 152.

okunması için verilecek akçelerin yanı sıra fakir müslüman çocuklara da her cuma otuz akçe verilmesi kayda bağlanmıştır.

Taşkale Camii	
1 cüz'i şerif tilavet edene	1 müdd mahsul
Yemek için	Senelik 2880 Akçe
Mütevelli	Yevmi 25 Akçe
İmam Hatip	Yevmi 6 akçe & Çevmi nam karyenin hasılatının beşte dördü
Vaiz	Yevmi 3 akçe
Duâgû	Yevmi 2 akçe
2 müezzîn	Yevmi 3 akçe
2 müezzine kuran-ı kerim okumaları için	Yevmi 2 akçe ile Depe Köyü hasılatının beşte dördü
İki müezzinden birinin Ayşe Hanım'ın ceddine Kuran-ı Kerim okuması için	Yevmi 2 akçe
Kayyîm	Yevmi 2 akçe
Du'âgû	Yevmi 2 akçe
Du'âgû – Kur'an tilaveti için	Yevmi 2 akçe
Du'âgû – Fetih tilaveti için	Yevmi 2 akçe
Fakir müslüman çocuklara	Her Cuma günü 30 akçe
Ulemadan 2 müverri kimesneye	Yevmi 3 akçe
Ulemadan mülk okuyana	Yevmi 1 akçe
Revgan'ı kanâdîl (Cami kandil yağı)	Yevmi 10 akçe
Bafra'daki çeşmenin Su yolcusuna	Yevmi 10 akçe
Ferrâş	Yevmi 2 akçe
Kâtip	Yevmi 5 akçe
Kedağra'daki çeşmelerin su yolcularına	10 akçe

Diğer köylerde bulunan çeşmelerin su yolcularına	Yevmi 20 akçe
Câbi	Yağcı köyünün hasılatının beşte dördü kadar mahsûl

Tablo 1

3.4.2 Toprakkale Cami

Kale Mahallesi'nde bulunan Toprakkale Cami'nin kitabesi olmadığından dolayı yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir ancak günümüzde caminin girişinde bulunan tabelada 1658 yılında yaptırıldığı yazmaktadır. Ayşe Hanım vakfiyesinde geçen "...yine kasaba-i mezbûre dâhilinde Toprakkalesi içinde müceddeden binâ buyurdıkları câmi'-i şerîfde.." ¹⁹⁹ ibaresinden camiye nşâ ettirdiğini anlamaktayız. Toprakkale Caminin ahşap tavanla kaplı kısmının güneyinde mihrap yer almaktadır. Ancak caminin mihrabı ve minberi günümüze daha yakın bir zamanda yapılmıştır. Son cemaat yerine kuzeyde bulunan kapıdan geçildikten sonra varılmaktadır. Tavanı ahşaptan oluşan bu kısmın iki tarafında ikişer tane yuvarlak pencere bulunmaktadır. ²⁰⁰

Taşkale Cami ile Toprakkale Cami arasında yalnızca iki sokak olan ve aynı mahallede bulunan bu iki caminin birbirine bu denli yakın yapılmış olmaları beraberinde birkaç olasılığı getirmektedir. Bunlardan biri Taşkale Cami'nin inşası sürerken burada çalışan işçilerin namazlarını kılmaları için Toprakkale Camisi'nin yaptırılmış olabileceğidir. Saha araştırması esnasında bu küçük ahşap camide görev yapan imam ile yaptığımız sohbette kendisi de bu caminin burada çalışan işçilerin faydalanması için yaptırıldığını belirtmiştir. Diğer bir olasılık ise bu işçilerin namazlarını kılmalarının yanı sıra, Ayşe Hanım'ın diğer yaptırdığı, asıl büyük olan caminin inşaatı boyunca işçilerin önce bu mescid tarzı yapıda barınma ihtiyaçlarını gidermiş, daha sonra ise cami olarak kullanılmaya devam edilmiş olabileceğidir. Elimizde bu bilgilere ulaşabileceğimiz yeterli kaynak olmadığından bu olasılıkların doğruluğunu kesin olarak bilememekteyiz.

¹⁹⁹ KK, V, 15/2458, vr. 11b.

²⁰⁰ Topçu, **a.g.e.**, s. 172-173.

Toprakkale Camii	
İmam hatip	Dikecek nam keryenin hasılatının beşte dördü kadar mahsûl
Müezzin	Yevmi 3 akçe
Kayyum	Yevmi 2 akçe
Ferrâş	Yevmi 2 akçe
Kandil yağı için	Yevmi 2 akçe
Her Ramazan'da yanacak Kandil Yağı için	Yevmi 5'er akçe
Duâgû	Yevmi 3 akçe
Duâgû	Yevmi 3 akçe

Tablo 2

3.4.3 Vezirköprü Bedesteni

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre bedesten Ayşe Hanım'ın babası Yusuf Ağa tarafından yaptırılmıştır. Semavi Eyice ise bedestenin Fazıl Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığını ileri sürmektedir.²⁰¹ Abdîzade Hüseyin Hüsameddin ise Ayşe Hanım'ın Köprülü Mehmed Paşa'nın yarım kalan hayır eserlerini tamamlayıp, bedestenle birlikte bir cami iki hamam yaptırdığını ve 1667 yılında vakfını düzenlediğini belirtmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda bedestenin banisinin kim olduğunu söylemek oldukça güçtür. 1695 tarihli vakfiyede bahsedilen bedesten çevresine odalar, dükkanlar ve dolaplar eklenmiştir.

İkinci ve üçüncü vakfiyede Ayşe Hanım vakfına eklenen odalar, dükkanlar ve dolaplar yerleri tarif edilerek sayılmaktadır. Buna göre yine Kedeğra'da bir tarafında bedestan, bir tarafında Ali oğlu Hasan Çelebi mülkü ve bir tarafında da Hüseyin Efendi'nin hanımı Hatice Hatun'un mülkü bulunan ve üst katında on bir bâb oda ve alt katında altı bâb dükkandan oluşan bir han Ayşe Hanım vakfına katılmıştır. Bu han haricinde yedi bâb dükkan, İshak alanı dedikleri mezra ve Ahmed Efendi'den satın alınan dört bâb dükkan vakfiyeye eklenmiştir. 1696 tarihli vakfiyede ise sayılan malların oldukça fazla olduğunu görüyoruz. Ayşe Hanım'ın ilk vakfiyesinde

²⁰¹ Semavi Eyice, "Bedesten", **DİA**, c. 5, İstanbul, 1992, s. 310. Evliya'daki yerini de belirt.

bahsedilen bedestende yer alan dükkanların yanında altmış adet dolap²⁰² ile birlikte yirmi dokuz bâb dükkan ve yeniden inşa ettirilen yirmi iki bâb orta dükkan, Kürd Yusuf Hanı ile hamam arasında bulunan yirmi altı tane sayılmaktadır. Ayrıca müezzinden alınan on sekiz bâb dükkan ile bedesten taşrasında yeniden inşa edilmiş olan dükkanların başlarında olan on bir adet dolap vakfiyeye eklenmiştir.²⁰³

Kare şeklinde olan bedesten oldukça küçüktür. Dört bölümden oluşan bedesten dört kubbeden oluşmaktadır. Tuğla ve kesme taşlarla örülmüş olan bu yapının çevresi arastalar ile çevrelenmiştir. Ortası boş bırakılan bedestenin içerisinde bir alan oluşturulmuş, her cephede yer alan kapılar vasıtasıyla giriş sağlanmıştır. Günümüze kadar ulaşan ve işlevini sürdüren Vezirköprü bedesteninin herhangi bir kitabesi bulunmamaktadır.

3.4.4 Vezirköprü Çifte Hamamı

Ayşe Hanım'ın banisi olduğu ve günümüze ulaşmış eserlerinden olan çifte hamam, Samsun'un Vezirköprü ilçesinde yer almaktadır. Vakfiyede yer alan "*yine kasaba-i mezbûrede bâzâr içinde müceddeden binâ buyurdıkları ma'lûmetü'l-hudûd iki kıt'a hammâmı*"²⁰⁴ ibaresinden miras kalmadığını, kendisinin inşa ettirdiğini anlıyoruz. Haremlik ve selamlık olarak iki kısımdan oluşan hamamın iki kısmı birbirine simetrik olacak şekilde inşa edilmiştir. Hamam, sırasıyla soyunmalık, soğukluk, tuvaletler ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Külhan ve su deposu kısımlarını her iki taraf ortak olarak kullanmaktadır. Yapı olarak iki sıra tuğla ve bir sıra moloz taştan oluşan hamamın kubbesi ise üç sıra tuğla ve bir sıra molozdan oluşmaktadır.

²⁰² Bedestenlerde bulunan peyke şeklindeki dükkanlara verilen isim.

²⁰³ "...kasaba-i mezbûre bezzâzistânında vakf-ı kadîmleri olan dekâkîn-i mevkûfelerine muttasıl olub tahdîd ü tavsîfden müstağni olan altmış altı 'aded dolâbı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrun taşrasında vâki' dört tarafa açılan yigirmi dokuz bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı mezkûrun karşusunda müceddeden binâ olunan yigirmi iki bâb orta dükkânı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrda müceddeden binâ olunub Kürd Yûsuf hânına açılan kapudan hammâma varınca yigirmi altı bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı merkûmun taşrasında müezzinden iştirâ olunan dekâkînün üst tarafında dere başına varınca on bâb dükkânı ve yine müezzinden iştirâ olunan dükkânların fevkânîsinden mâ'adâ yedi bâb dükkânı ve çarşuda çifte hammâm kurbında kuyumcı sırâsında müezzinden alınan dükkânlarla gelince on sekiz bâb dükkânları ve yine asl-ı bezzâzistân-ı mezkûrun taşrasında olan dolâblarıyla müceddeden binâ olunan dükkânların başlarında olan on bir 'aded dolâbı bi-cümleti't-tevâbî' ve'l-levâhık hasbeten lillâhi te'âlâ vakf-ı sahîh-i şer'î ile vakf ve kasaba-i mezbûrede olan evkâf-ı kadîmesine zamm u ilhâk idüb..." KK, V, 15/2458, vr. 28b, 29a, 29b.

²⁰⁴ KK, V, 15/2458, vr. 4b, 5a.

3.5. Vakfın Gelir ve Giderleri

Ayşe Hanım Vakfıyesinde belirtilen en önemli gelir kaynağı, Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfıyesinde belirttiği, her sene kendi vakfının gelirinden annesinin vakfına verilmesini istediği senelik üç bin üç yüz yirmi akçedir.²⁰⁵ Vakfiyeden anladığımız kadarı ile bu önemli gelir kaynağı ile her sene Ramazan ayında verilen yemeğin yanı sıra, tamir işleri de yapılmıştır. Fazıl Ahmed Paşa'nın vakfından gelen gelir kaynağının yanı sıra Ayşe Hanım'ın vakfına dahil olan bedestenin, hamamların ve dükkanların gelirleri de oldukça önemlidir. Vakfiye'de yapılması istenen harcamalara baktığımızda vakfa ait bu mülklerden de karşılandığını görüyoruz.

Vakfiye'de belirtilen giderleri tek tek incelediğimizde ise dikkat çeken en büyük harcamalardan biri her sene ramazan ayında fukaraya verilecek olan yemek için alınacaklar ve yapılacak harcamaların listesidir. Vakfiye'de belirtilene göre²⁰⁶ her yıl 60 vukiyye pirinç, 18 vukiyye revgan-ı sade, 18 vukiyye asel, 50 vukiyye lahm-ı ganem, altı vukiyye nohut, 12 vukiyye soğan, on dirhem za'ferân ve 100 dirhem tuz ile yeterince odun alınacak²⁰⁷ ve hizmeti karşılığında aşçıya yüz akçe verilecektir. Ayrıca üç yüz akçe değerinde ekmek alınması da giderler arasına yazılmıştır. Her sene ramazan ayında verilecek bu yemeğin giderleri yukarıda da belirtildiği üzere Fazıl Ahmed Paşa'nın Girit'te bulunan vakıflarından karşılanması beyan edilmiştir. Üç bin üç yüz yirmi akçeden kalan paranın ise tamir ve inşaa işlerinde kullanılması, bu işlerden de artanın ise fakir müslümanlara dağıtılması buyurulmuştur.

Ayşe Hanım'ın Taşkale'de inşa ettirdiği camide her yıl Rebiülevvel ayının on ikinci günü Hz. Muhammed (sav) için okutulacak mevlid-i şerifte verilecek yemek

²⁰⁵ "...vâkıf-ı müşârun-ileyhânın necl-i necîbleri sadr-ı a'zam-ı Ahmed Paşa hazretlerinin cezîre-i Giride olan vakıfları gallesinden hibe ü ta'yîn ve vakfiyyelerinde tastîr ü tebyîn buyurdıkları senevî üç bin üç yüz yigirmi akçe mütevellîsi yedinden ahz olunub vâkıfe-i müşârun-ileyhâ hazretlerinin evkâfi mesârifine sarf olına..." KK, V, 15/2458, vr. 14b, 15a.

²⁰⁶ "galle-i evkâf-ı mezkûreden her senede merreten Ramazân-ı şerîfde fukarâ için tabh olunacak ta'âma altmış vukiyye pirinc ve on sekiz vukiyye 'asel ve elli vukiyye lahm-ı ganem ve on sekiz vukiyye revgan-ı sâde ve altı vukiyye nohûd ve on iki vukiyye soğan ve on dirhem za'ferân ve yüz dirhem tuz alınub teslîm olına ve tabh-ı ta'âma kifâyet mikdârı odun alına ve tabbâhına dahî mukâbelesinde yüz akçe ücret virile ve üç yüz akçelik nân-ı 'azîz alına" KK, V, 15/2458, vr. 14a, 14b.

²⁰⁷ Vukiye: 400 dirhemlik Osmanlı ağırlık ölçüsü, okka.

Revgan-ı sade: Sade yağ

Asel: Bal

Lahm-ı Ganem: Koyun eti

Za'ferân: Safran

uğruna harcanmak maksadıyla hamam ve bedestenden her sene iki bin iki yüz seksen akçe verilmesi şarta bağlanmıştır.²⁰⁸ Vakıfta belirtilen önemli harcamalardan biri de verilecek olan bu yemektir.

Vakfiyede ayrıntılarıyla belirtilen bir diğer husus ise su kaynaklarının dağıtımıdır.

*“Yusuf Ağanın evine akan sudan karındaşım oğlu Ali Çelebiye ki büyük Ali Çelebidir ana bir masra su virile def’a karındaşım oğlu küçük Ali Çelebiye Havva hatunun evine akan sudan bir masra su virile def’a karındaşım oğlu Hüseyin efendiye evlâdı Hadicenin evine akan sudan bir masra su virile ve Gürcü Yusuf ağanın evine giden sudan Aişe hatuna emâneten bir masra su hüsn-i ihtiyârımla virdim...”*²⁰⁹

Ayşe Hanım vakfiyesinde kendi ve Hz. Muhammed (sav)’in ruhuna edilmesini istediği dualar²¹⁰ haricinde kendi akrabaları için de Kur’an-ı Kerim okunmasını istemektedir. İlk olarak annesi için Taşkale Camii’nde kuşluk vaktinde bir cüz okuyan imama ve yine aynı camide bir cüz daha okuyan imama hizmetleri karşılığında yevmi günlük ikişer akçe verilmesi vakıf senedine girmiştir.²¹¹ Yine Taşkale Camii’nde görev yapan ve Kuran-ı Kerim okuyacak iki imamdan birinin Ayşe Hanım’ın büyükannelelerinin, diğerinin ise büyük babalarının ruhları için yine kuşluk vaktinde birer cüz Kuran-ı Kerim okumaları belirtilmiştir; iki imama bu hizmetleri karşılığında yine yevmi ikişer akçe verilecektir.²¹² Yine her gün kuşluk vaktinde kardeşlerinden merhum olan Ahmed Ağa’nın ruhu için Kuran-ı Kerim’den bir cüz, babası Yusuf Ağa’nın ruhu için ise Fetih suresi okunması ve karşılığında imama günlük ikişer akçe verilmesi belirtilmiştir.²¹³

Taşkale Camii’nde cuma günleri Kuran-ı Kerim’den birer cüz okuyan ulemadan iki kişiye günlük üçer akçe, Mülk suresi okuyup sevabını Ayşe Hanım’ın ruhuna bağışlayan yine ulemadan bir kimseye ise günlük bir akçe verilmesi yazmaktadır.²¹⁴ 1673 tarihli vakfiyede Ayşe Hanım’ın kendi ruhu için okunmasını istediği dualar annesi, babası, büyük anne ve büyük babaları ile kardeşleri için

²⁰⁸ KK, V, 15/2458, vr. 5a, 5b.

²⁰⁹ KK, V, 15/2458, vr. 13a, 13b.

²¹⁰ KK, V, 15/2458, vr. 5a, 5b, 6a.

²¹¹ KK, V, 15/2458, vr. 7a.

²¹² KK, V, 15/2458, vr. 7b, 8a, 8b, 9a.

²¹³ KK, V, 15/2458, vr. 9a, 9b, 10b.

²¹⁴ KK, V, 15/2458, vr. 10a, 10b.

okunacak dualar sayıldıktan sonra belirtilmiştir. Ayrıca vakfiyede şehitlerin ruhu için de bir cüz okuyan kişinin karşılığında günlük üç akçe alacağı yazılmıştır.

3.6. Ayşe Hanım Vakfiyesi'nin Değerlendirilmesi

Kadınlara ait vakıfların çalışılması hususunda bugüne kadar yapılan kayda değer vakıf çalışmaları çoğunlukla hanım sultanlara ait vakıflardır. Ayşe Hanım'ın vakfiyesini değerlendirirken örnek olabilecek sadrazam eşine veya annesine ait kapsamlı bir vakfiye çalışması bulunmamaktadır. Bir defter içerisinde bulunan bu üç ayrı vakfiye metni ise daha önce Köprülüler çalışılırken çoğunlukla mimari açıdan değerlendirilmiş, içeriğine bakılıp önemi yeterince vurgulanmamıştır.

Bu vakfiye metni göstermektedir ki, Köprülü ailesi içerisinde vakıf mallarının tamamını memleketleri olan Kedeğra kasabasında vakfeleyen isim Ayşe Hanım'dır. Ayşe Hanım'ın baniliği Köprü kasabası açısından oldukça önemlidir. Günümüzde bile Vezirköprü ilçesi ziyaret edildiğinde ailenin geldiği bu coğrafyayı 17. yüzyılda kurdukları vakıflar ile ne denli kalkındırdığı açıkça görülmektedir. Ayşe Hanım'ın yaptırmış olduğu hayır eserleri kasabanın gelişmesini sağlamıştır; özellikle önemli bir ticaret merkezi olarak günümüzde de kullanılmaya devam eden bedesten Köprü'nün canlanmasına katkıda bulunmuştur. Ayşe Hanım, babası Yusuf Ağa'nın izinden giderek doğduğu ve Köprülüler ailesine adını vermiş olan kasabanın en önde gelen banilerinden olmuştur.

SONUÇ

Kadınlar Saltanatı'nı bitiren ve özellikle genç padişaha kadınları devlet işlerine karıştırmamasını tembih eden Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra adını daha fazla kaynakta duyduğumuz Ayşe Hanım, kocasının söylediklerinin aksi bir valide portresi çizmiştir. Elimizde var olan kısıtlı belgeler ışığında ortaya çıkarmaya çalıştığımız bu Köprülü validesi portresinin, tüm bilinmeyenlerine ve hayat hikayesindeki boşluklara rağmen, son derece nüfuzlu ve sözü geçen bir kadın olduğunu söylememize olanak sağlamaktadır. Bir bütün olarak baktığımızda en başında söylediğimiz gibi Köprülüler gibi döneme damga vurmuş bir sadrazam ailesinin içerisinde güçlü bir kadın biyografisi ortaya çıkmıştır.

Rivayete göre IV. Mehmed'e kadın sözü dinlememesini nasihat eden Köprülü Mehmed Paşa'nın kendi hânesine baktığımızda Ayşe Hanım'ın bu profilden uzak bir hayat yaşadığını anlıyoruz. Köprülü Mehmed Paşa vefat ettiğinde hâlâ genç olan Ayşe Hanım, Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazam olduğu dönemde kocasının söylemlerinin aksine oldukça etkili bir valide portresi çizdiğini görmekteyiz.

Kendilerini görünür kılmak için şahsi vakıf eserleri vücuda getiren birçok Osmanlı Hanımı gibi Ayşe Hanım da memleketi olan Köprü Kasabasında vakıf kurmuştur. Bu sadrazam ailesine adını veren Köprü Kasabasında babasından da kalan miras ile vakfını kuran Ayşe Hanım Köprülü isminin bu ilçede günümüzde de kalıcı olmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Ayşe Hanım'ı görünür olduğunu sadece inşa ettirdiği vakıf eserlerinden değil, aynı zamanda yapmış olduğu seyahatlerden de anlamaktayız. Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ilk olarak 18 Ocak 1665 tarihinde Belgrad yakınlarına gelmiş ve kışı burada geçirecek olan oğulları ile buluşmuştur. Yine 1667 tarihinde başlayıp 1669 tarihine kadar devam eden Kandiye kuşatması sırasında İnadiye Kalesi'nde ikamet etmiş, kuşatma sona erdiğinde ise maaile burada zafer kutlaması yapmıştır. Bu kutlamadan sonra hiç vakit kaybetmeden diğer oğlu Fazıl Mustafa Paşa ile hacca giden Ayşe Hanım'ın hânesinden çıkmayan bir kadın portresinden uzak olduğunu görmekteyiz.

Ayşe Hanım'ın bulunduğu mekanlar ve katıldığı meclislerden padişah haremiyle de kısmen bağlantılı olduğu fikri uyanmaktadır. 1671 yılının yaz ayını hac dönüşü gittiğini bildiğimiz Despot Yaylağında geçiren Ayşe Hanım burada Valide

Sultan'ı görmüş olmalıdır. Yine benzer bir şekilde 1675 senesinde Edirne'de düzenlenen şenliklerde hânedân haremi ile vakit geçirmiş olduğunu düşünmemiz çok da yanlış olmayacaktır. Doğruluğunu bilmediğimiz ancak Gullitaire'in bize aktardığı Ayşe Hanım ile Valide Sultan'ın zaman zaman sohbet ettiği görüşü de bunlara eklendiğinde padişah haremi ile vakit geçirmiş olmalıdır.

Ayşe Hanım, mali açıdan şahsi bağımsızlığını yürütebilecek bir kişiydi. Kendi vakfının gelirlerinin yanı sıra, kocasının vakfından da düzenli aldığı günlük iki yüz akçe maaşı bulunmaktaydı. Bu parayı nasıl harcadığını bilmesek de tek gelir kaynağı bu olmayabilir. En azından seyahatlerde yanında bulunan maiyeti, Ayşe Hanım'ın zaten beslemekte mükellef olduğu bir hânesi olduğunu göstermektedir. Kandiye'ye giderken yanında götürdüğü kırk-elli kadar hadımı bu seyahatlerin masrafinin ne kadar çok olabileceğine dair bir örnek teşkil etmektedir. Oğulları Edirne'de iken İstanbul'da kaldığını bildiğimiz Ayşe Hanım, hânesinin masraflarını kendi geliri ile karşılayabilecek durumda olmalıdır.

Ayşe Hanım'ın Köprülü hânesi içerisinde malî konularda etkin olduğunu ne vakit oğulları ile bir yerde buluşsa o taraflarda Köprülü vakıfları kurulmasından anlamaktayız. Belgrad ve Kandiye buluşmalarından sonra Fazıl Ahmed Paşa'nın buralarda kurduğu vakıflara bakacak olursak bunun tesadüf olmadığı, vakıf kurma işleri konuşulurken Ayşe Hanım'ın sürece dahil olarak fikir beyan ettiği varsayılabilir. Hakkında elde edebildiğimiz bilgiler ışığında siyasi ve mali anlamda hânesi içerisinde etkin bir kadın olan Ayşe Hanım oğullarına sözü geçtiği anlaşılan bir banidir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Ev. Vkf., 10/49

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 3774.

B- Köprülü Kütüphanesi

Vakfiyeler, No. 3/2446.

Vakfiyeler, No. 3/2447

Vakfiyeler, No. 3/2458

C- ÖStA

HHStA, Türkei I/138, Konv. 1.

II. KAYNAK ESERLER

Behçetî, Seyyîd İbrahim, **Silsiletü'l Asafiyyeti Fi Devleti'l-Hakaniyyeti'l-Osmaniyye (Tarih-i Sülale-i Köprülü)**, Köprülü Kütüphanesi, Ahmet Paşa, No. 212.

Bent, J. Theodore: **Early Voyages and Travels in the Levant: I-The Diary of Master Thomas Dallam: 1599-1600. II-Extracts From the Diaries of Dr. John Covell: 1670-1679: With Some Account of the Levant Company of Turkey Merchants**, F.S.A, F.R.G.S, Burt Franklin, New York 1893.

Chardin Seyahatnamesi: **İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671- 1673**, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ayşe Meral, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa Zübde-i Vekayiât, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i, haz. Ebubekir Sıddık Yücel, Asitan, Sivas 2013.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Galland, Antoine: **İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672–1673): Şerhlerle Yayınlayan Charles Scheffer: I. Cilt (1672)**, çev. Nahid Sırrı Örik, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

Îsâ-zâde Tarihi, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 1996.

Lüdicke, Reinhard: **“Eine Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel 1665-66. Aufzeichnungen des Freiherrn Joh. Theod. v. Reck im Freiherrlich-Landsbergischen Archiv des Hauses (Dren-)Steinfurt”**.

Mustafa Zühdî Ravzat'ül Gaza (Târih-i Uyvar) (1963-1965) tahlil ve metin, haz. Merve Yılmaz, (Mimarsinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2012.

Osman Dede, Erzurumlu: **Tarih-i Fazıl Ahmed Paşa**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 909, vr. 77b.

Pissaurensi, Joanne Mascellino **Artis medicæ quæ continet methodum et præcepta universalia ad medicinam**, Michaelis Thurnmayer Universitaris, Vienna 1673.

Ricaut, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının tarihi (XVII. Yüzyıl)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2012.

Rycaut, Paul, **The history of the Turkish empire from the year 1623 to the year 1677 containing the reigns of the three last emperours, viz., Sultan Morat or Amurat IV, Sultan Ibrahim, and Sultan Mahomet IV, his son, the XIII emperour now reigning**, Printed by J.D., London 1687.

Saint-Georges, Guillet de: **An account of a late voyage to Athens, containing the estate both ancient and modern of that famous city, and of the present empire of the Turks: the life of the now Sultan Mahomet the IV. with the ministry of the grand vizier, Coprogli Achmet Pacha. also the most remarkable passages in the Turkish camp at the siege of Candia and divers other particularities of the affairs of the port by Monsieur de la Guillatiere, a French Gentleman**, J.M., London 1676.

Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa Zeyl-i Fezleke, haz. Nazire Karaçay Türkay, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2012.

The ‘Surname’ of Abdi As a Sample of Old Turkish Prose, ed. by Aslı Göksel, (Bogazici University, Master of Arts in Turkish Language and Literature) İstanbul 1983.

Vânî Efendi’nin Münşe’âtı (Transkripsiyon Tahlil ve Değerlendirme), haz. Hamza Konuk, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2001.

III. KİTAP VE MAKALELER

Abou-El-Haj, R. Ali: **The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report**, Journal of the American Oriental Society, Vol.94, No.4, 1974, s. 438-447.

Afyoncu, Erhan: **Turhan Sultan**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2015

Akgül, Şükriye: **İslam Tarihçiliğinde Meşâhîrü’n-Nisâ Geleneği ve Mehmed Zihnî Efendi’nin Meşâhîrü’n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi**, Ankara 2006.

Altınay, Ahmet H.: **Kadınlar Saltanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

- Araz, Yahya: **16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2017.
- Aries, Philippe: **Centuries of Childhood: A Social History of Family Life**, çev. Robert Baldick, New York: Vintage Books, 1962
- Arseven, Celal Esad: **Sanat Ansiklopedisi**, İstanbul, 1950, c. III.
- Artan, Tülay: **Royal Weddings and the Grand Vezirate: Institutional and Symbolic Change in the Early Eighteenth Century**, Royal Courts in Dynastic States and Empires, ed. Duindam, Jeroen, Tülay Artan ve Metin Kunt, Leiden, Brill, 2011.
- Aycibin, Zeynep: **XII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasi ve Sosyal Durumu**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- Barkan, Ömer Lütfi: **“Osmanlı İmparatorluğunda Bir iskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”**, Vakıflar Dergisi, c. II, Ankara 1942, s.279-386.
- Barkan, Ömer Lütfi
Ayverdi, Ekrem Hakkı: **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 953 (1546) Tarihli**, İstanbul, Baha Matbaası, 1970.
- Bates,” Ülkü Ü.: **Women as Patrons of Architecture in Turkey”, Women in the Muslim World**, ed. Lois Beck, Nikki

Keddie, Harvard University Press, United State of America 1979.

Blaškovič, Josef: “Sadriazam Köprülüzâde (Fazıl) Ahmed Paşa’nın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları 1664 -1665”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, IX 1978.

Canatar, Mehmet: **İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihli**, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2004.

Cunbur, Müjgân: “Battal Gazi’yle ilgili iki eski kaynak ve Birkaç Beyit”, **II. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu**, Kuşak Ofset, Malatya 1987, s. 86-108.

Çalışır, Fatih: **A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire During the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)**, Georgetown University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Washington D.C 2016.

Çavuşoğlu, Semiramis: “Kadıızâdeliler”, **DİA**, c. 24, 2001, s. 100-102.

Eyice, Semavi: “Bedesten”, **DİA**, c. 5, İstanbul 1992.

Faroghi Suraiya: **Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.

Fay, Mary Ann: **Women and Waqf: Toward a Reconsideration of Women’s Place in Mamluk Household**, **International Journal of Middle East Studies**, Vol.29, No.1, Cambridge University Press, 1997.

Goodwin, Godfrey: **Osmanlı Kadınının Özel Dünyası**, çev. Sinem Gül, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.

- Gökbilgin, M. Tayyib: “Köprülüler”, **İA**, c. VI, 1955.
- Gülsoy, Ersin: **Girit’in Fethi ve Osmanlı idaresinin Kurulması: 1645-1670**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul 2004.
- Hathaway, Jane: **Osmanlı Mısır’ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.
- Hüsâmeddin E., Hüseyin.: **Amasya Tarihi**, haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2007, c. IV.
- Iggers, Georg G.: **A Global History of Modern Historiography**, Abingdon, New York 2013.
- İnalcık, Halil: **Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-III Köprülüler Devri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- İpşirli Argıt, Betül: **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan: 1640-1715**, Kitap Yayınevi, İstanbul Haziran 2014.
- İpşirli, Mehmet: “Du’agû”, **DİA**, İstanbul, 1994.
- _____: “Ferrâş”, **DİA**, c. 12, İstanbul, 1995.
- Kafadar, Cemal: **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken: Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun**, Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- Kahraman, Seyit Ali: **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Viyana, Eflak-Boğdan, Bükreş, Ukrayna, Kırım**,

Bahçesaray, Çerkezistan, Dağıstan, Kalmukistan, Saray, Moskova, c. 7.

- Kaplan, Merve: **Women’s Participation in Dervish Lodges: Koca Mustafa Pasha, Merkez Efendi and The Şah Sultan Complexes**, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi University, 2016.
- Kırmızı, Abdülhamit: **Otur Baştan Yaz Beni**, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- Kolçak, Özgür: **XVII. Askerî Gelişimi Ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya Savaşları, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2012.
- Köprülü, Fuad: “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, **Vakıflar Dergisi**, c. I, Ankara 1938, s. 1-6.
- Köprülü, Ömer: **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1943.
- Kreutel, Richard F.: **Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa**, çev. Müjdat Kaya Yerli, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- Levi, Giovanni: “On Microhistory”, **New Perspectives on Historical Writing**, ed. Peter Burke, Cambridge, Polity Press, s. 93-113.
- Martal, Abdullah: “Suyolcu”, **DİA**, c. 38, İstanbul, 2010.

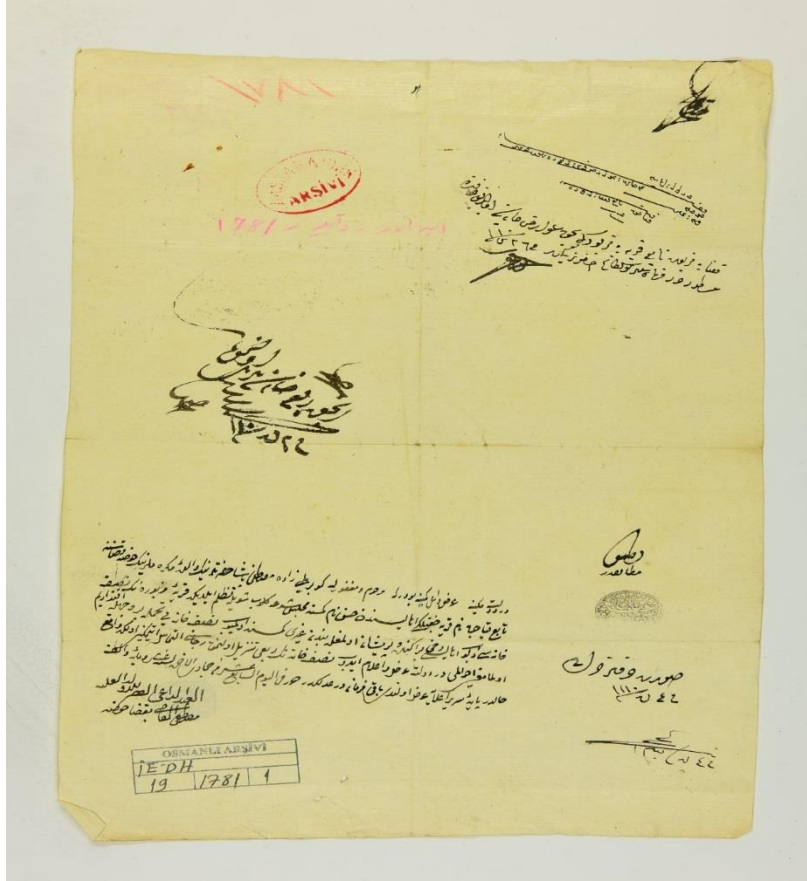
- Meriwether, Margaret: **A Social History of Women and Gender in the Modern Middle East**, New York, Westview Press, 1999.
- Nutku, Özdemir: **IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.
- Özcan, Abdülkadir: "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **DİA**, c. 29, İstanbul, 2004.
- Özcan, Tahsin: "Osmanlı Vakıf Hukuku Çalışmaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c. 3, Sayı 5, 2005, s. 516.
- Peirce, Leslie: **Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümdarlık ve Kadınlar**, çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015.
- _____: **Morality Tales, Law and Gender in the Ottoman Aintab**, University of California Press, Berkeley 2003.
- Redhouse, Sir James W.: **A Turkish and English Lexicon, shewing in English the signification of the Turkish Terms**, Çağrı Yayınları, Constantinople 1890.
- Ruggles, D. Fairchild: **"Vision and Power", Women, Patronage, and Self-Representation in Islamic Societies**, ed. D. Fairchild Ruggles, State University of New York, Albany 2000.
- Sağır, Yusuf: **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2012.

- Sarıcaoğlu, Fikret: “Siyavuş Paşa, Köprülü Damadı”, **DİA**, c. 37, İstanbul, 2009, s. 311-313.
- Sariyannis, Marinos: **“The Kadızadeli Movement As a Social and Political Phenomenon: The Rise of a Merchantile Ethic?”**, **Political Initiatives “From the Bottom up” in the Ottoman Empire**, ed. Antonis Anastasopoulos, Crete Univ. Press, Rethymno 2012.
- Shaser, Angelika: “Women’s Biographies-Men’s History?”, **Biography Between Structure and Agency: Central European Lives in International Historiography**, ed. Volker Berghahn, Simone Lässig, Berghahn Books, 2008.
- Singer, Amy: **İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik**, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.
- Terzioğlu, Derin: “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi”, **Cogito Selçuklular**, Sayı: 29, 2001, 284–296.
- Tezcan, Hülya: **Osmanlı Sarayının Çocukları: Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri**, İstanbul, Aygaz, 2006.
- Thys-Şenocak, Lucienne: **Hadice Turhan Sultan: Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler**, çev. Ayla Ortaç, Kitap Yayınevi, İstanbul Ekim 2009.

- Topçu, Sultan Murat: **Gücün Mimariye Yansıması: Köprülüler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
- Türesay, Özgür: “Tarihyazımı ve 'Biyografinin Dönüşü’”, **Halil İnalcık Armağanı-I. Tarih Araştırmaları**, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009.
- Uluçay, Çağatay: **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Ötüken, İstanbul 2011.
- Yediyıldız, Bahaeddin: **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- Yüksel, Hasan: **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)**, Sivas, Dilek Matbaası, 1998.
- Zarinebaf, Fariba: **Women on the Margins: Gender, Charity, and Justice in the Early Modern Middle East**, The Isis Press, İstanbul 2014.
- Zilfi, Madeline: “The Kadizadelis: Discordant Revivalism in Seventeenth-Century İstanbul”, **Journal of Near Eastern Studies**, Vol.45, No: 4, The University of Chicago Press, 1986, s. 251-269.
- _____: **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

EKLER

Ek 1: Köprülü Ayşe Hanım'ın Kayacık köyündeki çiftliğini gösteren belge

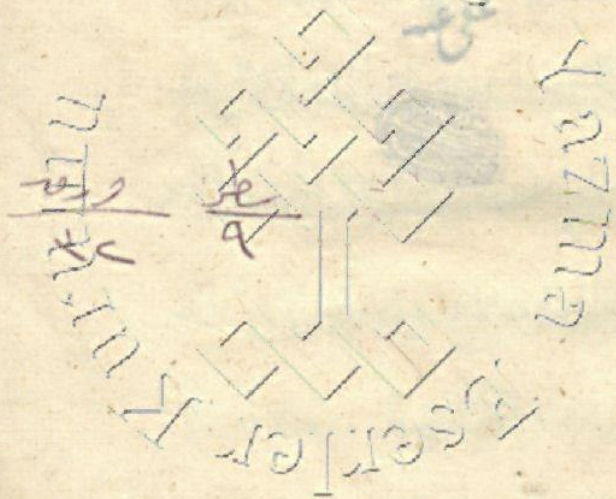
Der-i devlet-mekîne arz-ı dâ'î-i kemîne budur ki merhûm ve mağfur-leh Köprülüzâde Mustafa Paşa hazretlerinin valide-i mükerrermelerinin Havza kazâsına tâbî' Kayacık nam karye çiftliği ahâlîsinden Hasan nâm kimesne meclis-i şer'e gelüp şöyle tazallüm eyledikde karye-i mezbûrenin nısf hanesi olup ahâlî dahi perâkende ve perîşân olmağla bundan gayri kimesne olmayup nısf hânemi tahammüle bir vechle iktidârım olmamağın ahvâlimi Der-i devlete arz u i'lâm edüp nısf hânemin rub'ı tenzîl olunmak ricâsı iltimâs itmegin evvelde vâkı' hâlde pâye-i serîr-i a'lâya arz olundu bâkî fermân Der-i adlindir. Hurrîre fî el-yevmi's-sânî aşer min Cemâziyelâhır sene aşer ve mi'e ve elf

Ek 2: Köprülü Ayşe Hanım'ın Köprülü Kütüphanesinde bulunan vakfiyesi

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه
سبحان الله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه

١٥
سورة الفاتحة
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لاه

Kutub	
Kutub	Kutub
Kutub	Kutub
Kutub	Kutub

صورة صورة الاصل المنقولة عن الاصل المفعول
عنه العظماء السجادة وعلالي السجدة
الصلح مسكروم الي
عنه

كوب ولو كيتنا سى
وقفه لرسمة نيز
١٥

صورة صورة الاصل المنقولة عن الاصل المفعول
عنه العظماء السجادة وعلالي السجدة
الصلح مسكروم الي
عنه

Köprülü Kütüphanesi	
Bölüm:	İlave
Demirbaş No:	75
Sınıflama No:	

بسم الله الرحمن الرحيم
حمد وفقر وشكرنا بحضور اول واقف
امور وكاشف استارجه ورضيتك ركا
كبريا وباركاه عباسه كه خلاق عالم وزيك
بقادم در وصالة وسلام رسول انام
وسيد خاص وعام جناينه كه طيف خير في
بيان وسبل مبرق عكاز ايلده بعد ازان
الاولاد واصحابه كه هري تنويعها

وناظ شعع مبين ايلد يلر رضوان الله
تلك عليهم اجعين اما بعد انشيت
صحت نصا بك تحير وفسطرينه باعث
اولدركه بالفعول سندل داي وكالدي
وصد بهر داي وذاوت عظمي ستور اكرم
مشيد الخجده ببيع لعلت وكرم المستغنى
ذاته العالى عن التوضيف باللسان والقلم
متمم نهام بالخالق بذكره الاجلى ناظم امور
البرية برأيا لاعلى احد باشا سجد الله ما يلى

Köprülü Kütüphanesi	
Bölüm:	İlave
Demirbaş No:	
Sınıflama No:	

حضر لم يترك والداه ماجده لري بها الخدي
 تاج المستور اعلى الذات صفته الصفات
 خطبة الخيرات والحسنات رغبة الصدقات
 والبركات الدارجة الى افضى مراح السقا
 معاذق عائشه خاف كنية المحرم المغفور له
 يوسف اغا طريف من العز والشرف لري
 ورفا في ابيات افراده بعون دعوى جوع
 واسترداده وكلا اولاد وغي فاته من البها
 معرفه شريفة عارفان في الامجاد ولا عيا

3
 حسين اغا ابن محرم مصطفى اغا وزيد
 الاما نزل ولا فارق على جليل المحرم محمد اغا
 شهادته لري ابله ثابت اولاد والفضل البها
 ولخير الماهر جامع المعاني والمفاخر عفة
 ادب الشهي اسوة اصحاب الحق مصطفى بك
 ابن المحرم محمد باشا الجليلي عشرين شيخ
 انعاما ومحمد بن منيف راسخ الاوتاد
 لاجال التيجال مستولى نصب يور دقاري
 حسين افندي بن المحرم مصطفى اغا

محضره بالوكالة اقراره ونفقه كلام يدوي
 موكله مولى البها وقتا كد داري يابي
 بنات وبي بقا ونعيم ظل زائل وصفاسي
 آب وزوج بنا فنامي فتيانه فمض غنا
 عنايه مهين وجوده عدم لازم ومخير
 شقم ملازم ايد وكنه علمه والصدقة تاتي
 العاصي يوم يوقد الجرمون بالنوم في منته
 جازمه اوله بوم ينادي بجهنم اذ خازنه
 مراد اديوب الدنيامر بعد اخره فخر سجنه

4
 بوسرعة فاخره ده تخم خيرات راعت ويذو
 حسنا في صلات ايدوب انشاء وخير عازمه
 اولاد وفي حاله ولايت اناطوليده نصيبه
 كد غرود سلك ملك لري الجير من شان
 البها ياتنا ابله تحديد ونو صيفدر
 مستغنى ماله اولاد قولي بزار مستاني
 وبينه موضع مذكوره قريب قديم يور دقاري
 في شخص الحدود بر قطعه ملك حامي بينه
 قصبة مزبور ده باز او ايجده محمد دابا

بهر قلمی معلومه الحدود و ایکی قطعه
 جمای و حین فتحه اصحابه تمیله الی
 بطریق الایتناع داخل سلطه الدین اولان
 دیکه جک و جوی و دبه نام قرقر محدوده
 معینه مشغله لرینی و محالی نام قرقر ده
 قلیان زاده محمد زید بن اشتر انکلی
 لدی الاهالی و الجیران معلومه الحدود و تمام
 مالکانه برنی و یاغی نام قرقر ده بر سر هم
 مالک معینه لرینی و اطله دبه نام قرقر

5
 قرقر لدی الاهالی معلومه الحدود و ایکی
 قطعه عرصه صرغه مالک لرینی ثبت
 خالصه بالاحسبه لله تعالی الفدیقه
 وقف صحیح مؤبداله وقف و حبس لرینی
 شوبله شرط ایاله یکه حضرت بریل اکرم
 بنی محمد صلی الله علیه و سلم روح شریفه برین
 بعد الضحی الکبری ذکر اولان طائفه
 بنا اولان جامع شریفین و قرقر کفر
 الشانان بر حیره شریفه نلا و تایدن

بر صالح مستدین و اهل قرقر انکسیده علی
 نام قرقر ده اولان حصه معینه موقوفه لرینی
 محال اولان جو یاندن بر مذهب حق بر علیه
 وینه جامع شریف مزبورده سلطان النبی
 و بر کبیر یا حضرت زکریا و یحیی و ایلک اولان
 ایکی کبری مولود شریف و معینه و طبع اولان
 طعمه غله حاکم و بزازستان سنه ده
 ایکی بیگ سکر بوز سکان لقه و بر علیه
 و تولیت اوقاف مزبوره واقعه مشتمله

6
 لایون قرقر داشی و علی عمده المدین القیام
 مویا لیه حسین افندی مشروطه اوله
 خدمت تولیت مزبوره بی کابینگی برینه
 لکورد کن صکر خدمتی مقابله سنه
 اول اوج قطعه حاکم و بزازستان سنه
 اولان غله دن بوی بکری بش لقه و طایفه
 متصرف اوله و ذکر اولان قرقر لیلک
 خمس و خی اکام مشروطه اوله و وفاته
 ذکر لایون قرقر داشی محمد افانک صلی

عماد الاعیان مقبولاً الصدور و لا کان
 علی غایه بعد وفاته واقفده مشایخ ^{کبار}
 اولاد ذکرین و اولاد اولاد ذکرین
 بعد الانقضای اولاد بنانته و اولاد اولاد
 بنانته بعد الانقضای ولد عسکری
 صدراعظم و اکرم مشایخ ^{کبار} حنفی
 ارفاضه متولی اولاد و جده شریف اوزون
 مشروط اولاد و جامع شریف قریه
 هرکیم امام و خطیب اولاد خدمت ^{امامی}

7
 ادادن صکر اولاد و ج قطعاً تمام و برادر
 غله سندن بوی آتی تجدید متصرف اولاد
 و خدمت خطابتی ادادن صکر جو نام و
 موقوفه حاصلت اربعه اخوانه متصرف اولاد
 و امام اولاد کسند و قرآن عظیم شاند
 وقت شجره کبریا بر جزو شریف تلاوت اولاد
 نوابی واقفده متولی الیهانک و الله
 لری روح شریف لری نه همه ایلاد بومقابل
 اول غله مذکور دن بوی یکی ^{طیغه}

متصرف اولاد و هرکیم کوفی جامع مذکور
 هرکیم واعظ و ناصح اولاد و غله مذکور
 بوی اوج اچ و طیفه ید متصرف اولاد و
 مذکور وقت موقوفه جامع شریف
 قرآن کسند بر جزو شریف تلاوت اولاد
 نوابی واقفده متولی الیهانک و الله
 روح شریف لری نه همه ایلاد بومقابل
 بوی یکی اچ و طیفه ید متصرف اولاد و
 جامع شریف مرسوم یکی کسند مؤذن ^{اولاد}

8
 هرکیم خدمتی کما ینبغی ادادن صکر غله
 مزبور دن اوج اچ و طیفه ید متصرف اولاد
 و اول یکی مؤذن یکی بری وقت مذکور
 جامع شریف موقوفه قرآن کسند
 بر جزو شریف تلاوت اولاد بوی نوابی
 الیهانک جاده عزیز لری روح شریف لری نه
 همه ایلاد بومقابل ده بوی یکی اچ
 و طیفه ید متصرف اولاد و بر جزو قرآن
 کسند لسانند بر جزو شریف تلاوت

ابدوب نوابی واقفه سوی الیهانک جد
 اجدلی روح شریف لویه هبه ابدول
 بومقابلده اول دخی یکی طیفه
 متصرف اوله و جامع شریف مذکور
 هرکیم قیم اولورسه ایقاد قنادیل ابدوب
 خدشی ادا دن مکره بوی یکی طیفه
 متصرف اوله و درپه نام قبه حاصلک
 اربعه اخیاس اول یکی موزینه و بریلوب
 اتر دخی بطریق الماشاقتا ابدول

و جامع شریف مرصوده علمادن بر صالم
 گسسته شمع اولوب یکی طیفه ایلده دعالوی
 اولوب و فرقان کریم دن وقت مذکور و جزو
 شریف تبار و تباردوب نوابی واقفه سوی
 الیهانک لایقون قنادیل حرم و غفور له
 احمد اغا رخصه هبه ایلده بومقابلده
 بوی یکی طیفه و طیفه بد متصرف اوله و بریلوب
 حضورنده بر فتح شریف تبار و تباردوب نوابی
 واقفه سوی الیهانک و الدماجدری حرم

و مغفور له بوسف اغا روح شریف لویه
 هبه ایلده بومقابلده ده بوی یکی طیفه
 و طیفه بد متصرف اوله و هر چه کوی
 جامع شریف مرقع قوسنده اطفال فقرا
 مؤمنینه او تو زاقه غله و قومه دن نصیب
 اولنه وینه جامع شریف مرصوده و قوسنده
 علمادن یکی مرقع کسسته فرقان کونول
 بر جزو شریف تبار و تباردوب نوابی واقفه
 سوی الیهانک لویه هبه ایلده بومقابلده

هر یک بوی اوج طیفه بد متصرف اوله
 و بر عالم متدین کسسته دخی بر جزو شریف
 تبار و تباردوب نوابی ارا ح شهادت الینه
 هبه ایلده بومقابلده اول دخی اوج
 و طیفه بد متصرف اوله وینه علمادن
 بر صالم کسسته بدالعتش جامع شریف
 مذکورده بر سور و ملک تبار و تباردوب
 واقفه مشا و الیهانک لویه هبه ایلده
 بومقابلده ده بوی یکی طیفه بد متصرف اوله

وروغن قنادیل جامع شریف چون غلامی
 یوفی و نایقه ویریلده و هر عطش
 محترق الصده چون و مسلاندر آید آید
 و خوش و طیب و دوائ و سنو را آتش
 عطش شیرین دفع ایتمک چون با زده بنا
 اولنان چشمه نیک صور یولجی سنده خدمتی
 مقابلده سنده غلامی مزبوره دن یوفی
 ایقه و طیفه ویریلده و جامع مذکوره
 فرایش اولوب خدمتی ادا آید یوفی ایقه

و طیفه به متصرف اولده و اوقاف مزبوره
 بر محراب کسسه کاتب اولوب خدمتی ادا
 صکره یوفی بش ایقه و طیفه به متصرف
 و ذکر اولنان کده غرض قصه می اطراف بنا
 اولنان چشمه لوصو یولجی لرینه خدمت لری
 مقابلده سنده اولنان ایقه و طیفه ویریلده
 و سینه قصه مزبوره تابع بش قطعه قریه
 جاری کان چشمه لری صور یولجی لرینه
 خدمت لری مقابلده سندن یوفی ایقه و طیفه

ویریلده و اوقاف مزبوره دن مخصوص
 متولیه تسلیم بلین جای به خدمتی مقابلده
 سنده یا ایچ نام قریه حاصلند اربعه خان
 برزد محصول ویریلده و سینه قصه مزبوره
 داخلندن طبراق قلعه سیلچند
 مجدداً بنا یورد قلری جامع شیرین
 هرکیم امام و خطیب اولور ایسه
 خدمت امامت و خطابت مقابلده
 دیکه جک نازریده حاصلند اربعه خان

متصرف اولده و هرکیم مؤذن اولور
 خدمتی مقابلده سنده یوفی ایچ ایقه و طیفه
 متصرف اولده و هرکیم قیم اولور ایستاده
 قنادیل ایوب خدمتی ادا و صکره یوفی
 ایکی ایقه و طیفه به متصرف اولده و هرکیم
 فراموش اولور ایسه خدمتی ادا و صکره
 یوفی ایکی ایقه و طیفه به متصرف اولده
 و روغن قنادیل ایچون یوفی ایکی ایقه ویریلده
 و هر رمضان المبارک کده جامع شریف

مناره سنده ینا حق روغن قنادیل
 ایچون بهر سنده بش غرو شویریل
 و بر صالکسینه بهر یوم قرآن عظیم
 الشان دن برجی شریف تالوت
 ایدوب نوابی خدیجه خانم اکر حنه
 هبه ایله یه مقابله سنده یومینه
 اوچراچمه ویریله وکنه بر صالک
 ادم فرقان کیمدن بهر یوم
 برجی شریف قرات ایدوب نوابی

۱۳
 فاطمه خاتونک و حنه هبه ایدوب
 مقابله سنده آکده دخی بوی اوچرا
 ویریله و یوسف اغانک اوینه آقا
 صودن قرنداشم و غلی علی جلیبده که
 بیوک علی جلیبده آکده بر مصره صو
 ویریله دفعه قرنداشم و غلی کوچک
 علی جلیبده خاتونک اوینه آقا
 صودن بر مصره صو ویریله دفعه
 قرنداشم او غلی حسین افندی اولادی

خدیجه نک اوینه آقا صودن بر مصره
 صو ویریله و کورچی یوسف اغانک
 اوینه کیدن صودن عائشه خاتونه
 امانت ابر مصره صوحن اختیار ایله
 و بر دم آخردن کسینه مانع اولوب
 متصرفه اوله بعد الوفات وقفه
 ظمه اولنه و مذکور طاش قلعده
 ایچنده بنا یورد قلمی جامه شویری
 خانه قیمته خدمتی مقابله سنده

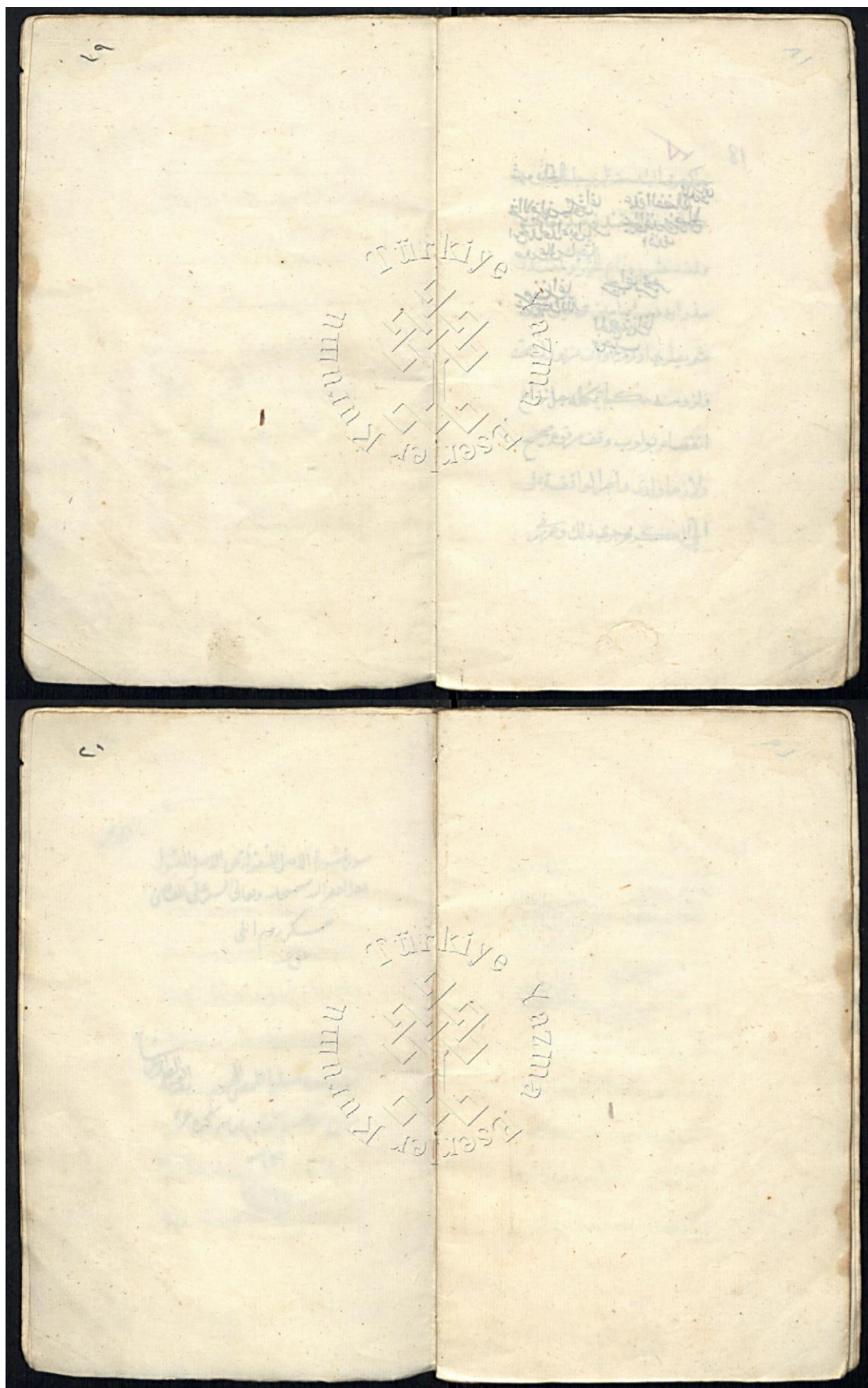
۱۴
 بوی ایکی ایچمه وظیفه ویریله
 و غله اوقاق مذکور دن هر سنه
 مره رمضان شریفده فقر ایچون
 طبع اولنجی طعامة التمش و قیه
 برنج و اون سکر و قیه غسل و الی
 و قیه لحم غنم و اون سکر و قیه
 روغن ساده و التی و قیه بخود
 و اون ایکی و قیه صوغان و اون درهم
 زعفران و بوزدرم تور آلنوب

تسليم اولنه و طبع طعامه كفایت مقدار
 اودون الله و مطابخه دخی مقابله
 سنده بوزالجه اجرت و بریده
 و اوجیوزالجه لق نان عزیز الله
 و واقف مشارا اليهانك خيال
 محسلى صدر اعظم احمد باشا
 حضرت تریك جزیع كبریده اولان
 و قفلى غلشنده هبه و تقیم
 و وقفه لرده تطبیق و تبیین

15
 بیوود قلى سنه وى اوج بیک
 اوجیوزیک رقیقه متولیسی
 یدندن اخذ و لوب واقفه مشا
 ایلها حضرت تریك اوقافی مصارفیه
 صرف اولنه و غله اوقاف مذکوره
 فضله فی منول حفظ ایدوب لای
 الحاجة اوقاف مزبوره نك عمارت
 و مرتبه صرف ایلیه و غله مذکوره
 وجود مرقمیه ضمتغیر اولیسی

مطلقا فقره مسلمینه صرف اولنه
 دیون كراولنان عقار لری
 نارعا علی الشواغل متولی مذکوره
 تسليم اول دخی منول مشروح
 اوزده قبول و قبض و تسلیم و سایر
 متولی لرین اوقافه اندك كاری
 تصرف لری كی مزبور دخی تصدیق
 ایلدی دیو ختم كلام اندك
 وکیل موفی الیهی منول مزبور

16
 تصدیق ایدوب امر و وقف تمام
 اولشكن وکیل مزبور عنان و قافی
 سمت خلافة عطف ایدوب وقف
 عقار امام اعظم ابوحنیفه نعمانی
 ابن ثابت الكوفی مذهب خطیر و رائی
 مشیر لرده صحیح و لكن غیر لازمده
 بناء علو ذلك موکالهم مشا الیهما
 حضرت لری وقف مزبور دن رجوع
 و عقار از مزبور دخی سلك مملکتونه

سورة الاصل المنقولة عن الاصل المقبول
عنه الفهرست سماه وبعث الى السرايى
مكرروم الى
عنه

صورتها صورة اصلها المصحح
لما احرمه من بعضه
عنه

مشاهد واجبة احترامه بنده نشأ الى ملكه
هرى متولى جهات دين وناظر شرع
رضوان الله تعالى عليهم وبعث باع
تجربته وبقدره وادعى تسليطه وبقدره
بودر كه صلاصلا عظم دستور كرمه
ناظم نظام جمهورى لام مدله صراجه عالم امين
امانة العظمى يمين خلافة الكبرى مدبر
امور السلطنة في عاقبة الافاق جاكلى
باله سخفاق وجد الله لا يوجد في معالمة

بسم الله الرحمن الرحيم
سرموتد وشكر خالد اول وافق خباير
وكاشف سراير حضرت لربك درگاه قدس
واباد كاه مقدس لربك دفع اولو كاه
خلاق عالم ورزاق بنى آدم در ودر ودر
الورود اول صاحب مقام محمود وصاحب
لوا معقود در روضه معطر لربك ايشان
اولو كاه شفيع عشا امة وقبلة ارباب
هتدر معه نمة سلام لا ولا ذكر لربك

فريد عصر تنزيب بمطارية الامثال
حضرت مصطفى ^{عليه السلام} الله تعالى ما يريد
والله ما جده لدى سلطان الخيرات برضا
الموالات عليه الذات صاحبة الخيرات
مراغة الصدقا والمبرات دوله وسعها
عائشة خافرا اسم المرحوم الحاج يوسف اغا
طرب باهر الشرفه رن وقف في الذكرى
اقرار ودعوى رجوع استرداده وكيالون
دات موي اليها معرفه شريعه عارف السيد

22
محرر افندي ابن عبد الرحمن و ابراهيم غا ابن حسن
شهادت لوي اليه شرفا وكالتى فابنه اولان
عده الا على احد افندي ابن علي بن شرفه
احمد بن محمد بن زينب محمد بن الامير التيجان
نقيب وتعيين بيده قلعي السيد محمد افندي
محضرين بالوكالة افرا صبح شرفه واعترف
صبح محمد بن عبدوب موكله موي اليها عائشة
حضرتي كما يحكيه الكتاب مسالك بر صوبه
مسالكه اولوب و جالما وعدله الشرفه الرحيم

وقف جاني الذكر كيدنده ملل محيى
منزح اولوب ولايت اناطولىه نوز قمر
لغة غره واقع برلين برارستان و برلين
بعضا قولي و غلج جاني ملكي وبعضا حيدر افندي
گرمه سى حيدجه خان قونسلر و اكي برلين
عاطيله محدودا خشان بن سبي و بر باب
فرقا في اوله لوي و تحتنه التي بايد كتابه
مشجل اولان خان كبير و مدبري احمد افندي
لذلك احسان بن خايد و برلين مال الدكر

23
برارستان و برلين بنده برارستان قوسى
و برلين بنده السيد مصطفى خان حيدر افندي
ملكى و برلين بنده طرقي محمد و هري آخر متصل
بيد باب دكاني و بنده مزبور احمد افندي الشرفه
احمد كاله ملك مشترى لوي اولوب دكر اولان
وقف قديمي اولان دكاليگ معلوم بنده
تخديد بنده شرفه اولان و بر باب دكاني
وينه قضا مزبوره كانه في المحكي الا في
ديم كاله لدى الاصل معلوم اولوب

تخديد و توصيف در مستغنيه اول از مزوره
 ملكه معلوم دي وقت صحيح ميود و در صحيح
 ايله وقف و جليله شرط ايلد كه ذكر
 اولن خان و دكانيك و مزوره موصوفند
 او جريانند و غاله سدر يوي او توذيقه
 حمله قراقرص و مرقا سندن تعليمه
 و علم تجويد ماهر عالم عقل و حافظ كامل
 گشته يد و بر لب اولد و مقابله سده نس
 قصه مزوره ده واقع طاش قلعه جامع ريفه

۲۲
 هفتده بش كون كبار و صفارن طالبينه
 تجويد ايله نفس اليكم ان عظيم الشان ايليه
 و يوي اكي اجدسي ذوق و جيت توليت اوله
 و توليت وقف مزوره موكله مشا اليها حفرند
 قنبله مزوره واقع اوقاف قديمه كبر اسنه
 و قنبله ممول بها و معول عليه كنهه مطوق
 اولد يوي وزره منوط اولنله مشروطه
 وزواند وقف ضبط و حفظ اولنوب لاريا
 مطوق وقفه صوف اولنه و مزوره كبر

و اعوام ايله شروط مذكوره يد مرعايت منفذ
 اولور ريسه وقف مزوره مطلقا فقر اي سلينه
 صرف اولنه و بويي بين قنود ايدوب ذكر يوي
 ايدن عقل لري فارغ الشراعت اولن مزوره
 تسليم يوي قلند اولن بالقره و قبض
 و تسليم و سائر منوط اولن و قنود ايدوب
 كني تصرف ايلدي و دكن منوط مزوره يوي
 مزوي و بها و شفاها تصديق و تحقيق
 اينكاله بولم شخص تمام اولد قنود سكره

۲۵
 و كبر مزوره عنان وفاق جان شفاقه
 عطف ايدوب ارجيه وقف عفا عت ارمه
 احيا امام اعظم و همام اخمد ابو حنيفه
 الكوفي حفر تاري ايد حطير لرند و صحيح
 كني عت يوي ده صحيح اكن لازم اولن ماله
 موكله مزوي ايلها لازال خير و جار يابن
 يديها حفر تاري وقف مزوره و مزوج يوي
 عفا از مزوره يوي كني اكن اكله
 ادخال مراد اينكاله منوط مزوي نصريد

صورة اصلها المصحح المصحح
مسكروم الى عمره

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد مؤمنين بكوننا محصل اول وانف صاير وكنان
سراجه نيزيك درگاه اقدس سارينه نفع النور
خالق عالم و رزاق بني آدم و درود و درود
اول صاحب مقام محمود و رفته رفته يشار
اول نور كه شفيع عمت امتد و نقيه و نقيه
سارونش ارشاد و لاد كر ليل قانور
هر يري منور و نياز دين و نياز دين و نياز دين
رضوانه تعالى عليه و بوب يا نياز و نقيه

28

و تعلقير غميقه بود كه سابقا صدم
و وزير اكرم و لانج جامع النصاب و كالا
لو جود و زاده مصطفى يا شاخه نيزيك و لاد
ساجده لري برهان الخوارت نايح المستور
الحجر اسعد تلوعا نسته خافرا بنت المصطفى
بوشا غا طارن باهر النور نيزيك و نياز دين
افراد و كمال اولوب ذات موفى ليه ياري و نياز دين
عارفان فخر الاثر ابراهيم بن ابراهيم و نياز دين
ابن سليمان شهاب النور و نياز دين و نياز دين

مصطفى انك از الماح احمد بن شمع انور و نياز دين
عائشه خانم و لايتا ناطور و نياز دين و نياز دين
واقع او قان و معاليه نياز دين و نياز دين
رجا نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
مولى و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
سالكه سالكه و نياز دين و نياز دين و نياز دين
نصير و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
مؤيد و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
النور و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين

29

واقع و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
وينه و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
بكر و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
بنا و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
وارع و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
طير و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
بسته و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
دكان و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين
جفته و نياز دين و نياز دين و نياز دين و نياز دين

Ek 3: Köprülü Ayşe Hanım'ın vakfiyesinin transkripsiyonu

Bismillahirrahmanirrahîm

Hamd-i mevfûr ve şükr-i nâ-mahsûr ol vâkıf-ı umûr ve kâşif-i üstâd-ı cumhûr hazretinin dergâh-ı kibriyâ ve bârgâh-ı ‘ulyâsına ki hallâk-ı ‘âlem ve rezzâk-ı benî âdemdür ve salât u selâm resûl-i enâm ve seyyid-i hâss u ‘âmm ve cenâbına ki tarîk-i hayrâtı beyân ve sübûl-i müberrâtı ‘iyân eyledi ba‘dez-ân âl u evlâd u ashâbına ki her biri mütevellî-yi cihât-ı dîn **(2a)** ve nâzır-ı şer‘-i mübîn eylediler *ridvânu’l-lâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în* emmâ ba‘d işbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın tahrîr ve tastîrine bâ‘is oldur ki bi’l-fi‘il mesned-ârâ-yı vekâlet-i kübrâ ve sadr-pîrâ-yı vezâret-i ‘uzmâ düstûr-ı ekrem müşîr-i efham yenbû‘-ı lutf ve keremü’l-müstağnî zâtuhu’l-âli ‘ani’t-tavsîf bi’l-lisân ve’l-kalem mütemmim-i mehâmm bi’l-halâyık bi-fikrihi’l-eclî nâzım-ı umûru’l-berriyye bi-re‘yihi’l-a‘lâ Ahmed Pâşâ *sehhelullahu mâ yurîdu ve mâ yeşâu* **(2b)** hazretlerinin vâlide-i mâcideleri bürhânü’l-muhadderât tâcu’l-mestûrât ‘aliyyetü’z-zât safiyyetü’s-sıfât sâhibetü’l-hayrât ve’l-hasenât râgibetü’s-sadakât ve’l-müberrâtü’d-dâriceti ilâ aksâ medâricü’s-sa‘âdât sa‘âdetli Âişe Hânım ibnetü’l merhûmi’l-magfûr-leh Yûsuf Ağa taraf-ı karînü’l-‘izz ve’s-şereflerinden vakf-ı âti’l-beyânı ikrâra ba‘dehu da‘vâ-yı rücû‘ ve istirdâda vekîl olduğu zât-ı müşârun-ileyhâyı ma‘rifet-i şer‘iyye ile ‘ârifân-ı fahrü’l-emâcid ve’l-a‘yân **(3a)** Hüseyin Ağa ibn-i merhûm Mustafâ Ağa ve zübdetü’l-emâsil ve’l-akrân ‘Ali Çelebi ibnü’l-merhûm Mehmed Ağa şehâdetleri ile sâbit olan zû’l-fazli’l-bâhir ve’l-hayri’l-mâhir câmi‘ü’l-me‘ânî ve’l-mefâhir ‘umdet-i erbâbü’n-nühâ üsvet-i ashabü’t-takî Mustafa Bey ibnü’l-merhûm Mehmed Pâşâ meclis-i şer‘-i şerîf-i şâmihu’l-‘imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsihu’l-evtâdda li-eclî’t-tescîl mütevellî nasb buyurdıkları Hüseyin Efendi ibnü’l-merhûm Mustafâ Ağa **(3b)** mahzarında bi’l-vekâlet ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb müvekkilem mûmâ-ileyhâ vaktâ ki dâr-ı dünyâyı bî-şebât ve bî-bekâ ve na‘îmi zıll-i zâil ve safâsı âb üzre binâ fenâsı fenâyâ karîn gınâsı ‘anâyâ rehîn vücûdına ‘adem lâzım ve sıhhatine sekam mülâzım idüğine ‘âleme *والصدقة فدية للمعاصي* * *يوم يؤخذ المجرمون بالنواصي* mefhumuna câzime olmağla yevm-i yünâdî için iddihâr-ı zâd murâd idinüb *ed-dünyâ mezra‘atü’l-ahireti* fehvâsınca **(4a)** bu mezra‘-i fâhirede tohm-i hayrâtı zirâ‘at ve bezr-i hasenâtı hirâset idüb inşâ-i hayra ‘âzime olduğu hâlde vilâyet-

* es-sadakâtü fidyetün li’l-me‘âsî yevme yû‘hazü’l-mücrimûn bi’n-nevâsî

i Anadolu'da nefis-i kasaba-i Kedeğrada silk-i mülk lede'l-cîrân müşârun-ileyhâya intimâ ile tahdîd ve tavsîfden müstağnî-yi mâlike oldukları bezzâzistânı ve yine mevzi'-i mezkûrda karîb ta'mîr buyurdıkları müşahhasü'l-hudûd bir kıt'a mülk hammâmı ve yine kasaba-i mezbûrede bâzâr içinde müceddeden binâ **(4b)** buyurdıkları ma'lûmetü'l-hudûd iki kıt'a hammâmı ve hîn-i fethde ashâbına temlîk olunub bitârîki'l-ibtîyâ' dâhil-i silk-i mülklerinde olan Dikecek ve Çevmi ve Depe nâm karye-i mahdûde-i mu'ayyene-i müşahhasalarını ve Mihalli? nâm karyede Kalcanzâde Mehmed Efendiden iştirâ itdikleri lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmetü'l-hudûd tamâm mâlikâne yerini ve Yağcı nâm karyede bir sehm-i memlûk-ı mu'ayyenelerini ve Ada depe nâm karye **(5a)** kurbunda lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-hudûd iki kıt'a 'arsa-i sarfe-i memlûkelerini niyyet-i hâlise ile hasbeten lillâhi te'âla'l-ferdû's-samed vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ile vakf u habs idüb şöyle şart eyledi ki hazret-i Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem sallallâhu 'aleyhi ve sellem rûh-ı şerîfleri-çün ba'de'd-dahveti'l-kübra zikr olunan Taşkaledde binâ olunan câmi'-i şerîfde Furkân-ı Kerîmü's-şândan bir cüz'-i şerîf tilâvet iden **(5b)** bir sâlih mütediyyin ve ehl-i Kur'ân kimesneye Yağcı nâm karyede olan hassa-i mu'ayyene-i mevkûfelerinden hâsıl olan hubûbâtıdan bir müdd mahsûl virile ve yine câmi'-i şerîf-i mezbûrda Sultân-ı Enbiyâ ve Resûl-i Kibriyâ hazretleri-çün Rebî'ü'l-evvel ayının on ikinci günü mevlûd-i şerîf cem'iyetinde tabh olunan ta'âma galle-i hammâm ve bezzâzistândan senede iki bin sekiz yüz seksen akçe virile ve tevliyet-i evkâf-ı mezbûre vâkıfe-i müşârun-ileyhânın **(6a)** li-ebeveyn karındaşı oğlu 'umdetü'l-müderresîni'l-fihâm mûmâ-ileyh Hüseyin Efendiye meşrûta ola hizmet-i tevliyet-i mezbûreyi kemâ-yenbagî yerine getirdikten sonra hizmeti mukâbelesinde ol üç kıt'a hammâm ve bezzâzistândan hâsıla olan galleden yevmî yigirmi beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan karyeler hâsılının humusu dahî ana meşrûta ola ba'de vefâtihi diğer li-ebeveyn karındaşı Mehmed Ağanın sulbî kebîr oğlu **(6b)** 'umdetü'l-a'yân makbûlû's-sudûr ve'l-erkân 'Ali Ağaya ba'de vefâtihi vâkıfe-i müşârun-ileyhânın kebîr evlâd-ı zükûrına ve evlâd-ı evlâd-ı zükûrına ba'de'l-inkırâz evlâd-ı benâtına ve evlâd-ı evlâd-ı benâtına ba'de'l-inkırâz veled-i necîbleri sadr-ı a'zam ve ekrem müşârun-ileyh hazretlerinin evkâfına mütevellî olana vech-i meşrûh üzre meşrûta ola ve câmi'-i şerîf-i merkûmda her kim imâm ve hatîb olursa hizmet-i imâmeti **(7a)** edâdan sonra ol üç kıt'a hammâm ve bezzâzistân gallesinden yevmî altı akçeye mutasarrıf ola ve hizmet-i hitâbeti edâdan

sonra Çevmi nâm karye-i mevkufe hâsılının erba‘a-i ahmâsına mutasarrıf ola ve imâm olan kimesne Furkân-ı ‘Azîmü’ş-şândan vakt-i dahve-i kübrâda bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın vâlid-i mâcideleri rûh-ı şerîflerine hibe eyliye bu mukâbeledede ol dahî galle-i mezkûreden yevmî iki akçe vazîfeye **(7b)** mutasarrıf ola ve her hamîs günü câmi‘-i mezkûrda her kim vâ‘iz u nâsih olursa galle-i mezkûreden yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve vâ‘iz-i mezkûr vakt-i merkûmda câmi‘-i şerîf-i mersûmda Kur’ân-ı Kerîmden bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i müşârun-ileyhânın vâlide-i ‘azîzeleri rûh-ı şerîfelerine hibe eyliye bu mukâbeledede yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve yine câmi‘-i şerîf-i mersûmda iki kimesne mü’ezzin olub **(8a)** her biri hizmetini kemâ-yenbagî edâdan sonra galle-i mezbûreden üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve ol iki müezzinin biri vakt-i mezkûrede câmi‘-i şerîf-i merkûmda Kur’ân-ı Kerîmü’ş-Şândan bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i müşârun-ileyhânın cedd-i ‘azîzeleri rûh-ı şerîflerine hibe eyleye bu mukâbeledede yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve biri dahî Kur’ân-ı Kerîmü’ş-Şândan bir cüz’-i şerîf tilâvet **(8b)** idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın cedd-i emcedleri rûh-ı şerîflerine hibe edeler bu mukâbeledede ol dahî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve câmi‘-i şerîf-i mezkûrede her kim kayyim olursa ikâd-ı kanâdîl idüb hizmetini edâdan sonra yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve Depe nâm karye hâsılının erba‘a-i ahmâsı ol iki mü’ezzine virilüb anlar dahî bi-tarîki’l-münâsafa iktisâm ideler **(9a)** ve câmi‘-i şerîf-i mersûmda ‘ulemâdan bir sâlih kimesne şeyh olub iki akçe vazîfe ile du‘âgû olub ve Furkân-ı Kerîmden vakt-i mezkûrda bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın li-ebeveyn karındâşı merhûm ve mağfûr-leh Ahmed Ağa rûhuna hibe eyleye bu mukâbeledede yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve beher yevm huzûrunda bir feth-i şerîf tilâvet idüb sevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın vâlid-i mâcidleri merhûm **(9b)** ve mağfur-leh Yûsuf Ağa rûh-ı şerîflerine hibe eyleye bu mukâbeledede yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve her Cum‘a günü câmi‘-i şerîf-i merkûm kapusunda etfâl-ı fukarâ-i mü‘minîne otuz akçe galle-i merkumeden tasadduk oluna ve yine câmi‘-i şerîf-i mersûmda vakt-i merkûmda ‘ulemâdan iki müteverri‘ kimesne Furkân-ı Kerîmü’ş-şândan birer cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbın vâkıfe-i mûmâ-ileyhâ hazretlerine hibe eyliyeler bu mukâbeledede **(10a)** her biri yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve bir ‘âlim mütedeyyin kimesne dahî bir cüz’-i şerîf tilâvet idüb sevâbını ervâh-ı şühedâ-yı müslimîne hibe eyliye bu

mukâbelede ol dahî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve yine ‘ulemâdan bir sâlih kimesne ba‘de’l-‘işâ câmi‘-i şerîf-i mezkûrda bir sûre-i mülk tilâvet idüb vâkıfe-i müşârun-ileyhâ hazretlerine hibe eyleye bu mukâbelede yevmî bir akçe vazîfeye mutasarrıf ola **(10b)** ve revgan-ı kanâdîl câmi‘-i şerîf için galle-i mezbûreden yevmî on akçe virile ve her ‘atşân-ı mahrûr-ı muhterikü’s-sadr için ve müslümânlar âbdest alub vuhûş ve tuyûr ve devâbb ve sûtûr âteş-i ‘atşların def’ itmek için Bafrada binâ olunan çeşmenin su yolcusuna hidmeti mukâbelesinde galle-i mezbûreden yevmî on akçe vazîfe virile ve câmi‘-i mezkûrda ferrâş olub hizmetini edâ iderse yevmî iki akçe **(11a)** vazîfeye mutasarrıf ola ve evkâf-ı mezbûreye bir muhâsib kimesne kâtib olub hizmetini edâdan sonra yevmî beş akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve zikr olunan Kedeğra kasabası etrâfında binâ olunan çeşmeler su yolcularına hizmetleri mukâbelesinde on akçe vazîfe virile ve yine kasaba-i mezbûreye tâbi‘ beş kıt’a karyelere cârî olan çeşmelerin su yolcularına hizmetler mukâbelesinde yevmî yigirmi akçe vazîfe **(11b)** virile ve evkâf-ı mezbûreden mahsûl cem‘ idüb mütevellîye teslim eyliyen câbiye hizmeti mukâbelesinde Yağcı nâm karye hasılının erba‘a-i ahmâsından bir müdd mahsûl virile ve yine kasaba-i mezbûre dâhilinden Toprakkalesi içinde müceddeden binâ buyurdıkları câmi‘-i şerîfde her kim imâm ve hatîb olur ise hizmet-i imâmet ve hitâbeti mukâbelesinde Dikecek nâm karye hâsılının erba‘a-i ahmâsına **(12a)** mutasarrıf ola ve her kim mü‘ezzîn olur ise hizmeti mukabelesinde yevmî üç akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve her kim kayyim olur ise îkâd-ı kanâdîl idüb hizmeti edâdan sonra yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve her kim ferrâş olur ise hizmetini edâdan sonra yevmî iki akçe vazîfeye mutasarrıf ola ve revgan-ı kanâdîl için yevmî iki akçe virile ve her ramazânü’l-mübârekede câmi‘-i şerîf **(12b)** minaresinde yanacak revgan-ı kanâdîl için beher sene beş gurus virile ve bir salih kimesne beher yevm Kur’an-ı ‘azîmü’s-şândan bir cüz’-i şerîf tilavet idüb sevâbını Hatice hanımın rûhuna hibe eyleye mukâbelesine yevmiyye üçer akçe virile ve gine bir sâlih âdem Furkân-ı Kerîmden beher yevm bir cüz’-i şerîf kırâ’at idüb sevâbını **(13a)** Fatıma hatunun rûhuna hibe idüb mukâbelesinde ana dahî yevmî üçer akçe virile Yusuf Ağanın evine akan sudan karındaşım oğlu Ali Çelebiye ki büyük Ali Çelebidir ana bir masra su virile def’a karındaşım oğlu küçük Ali Çelebiye Havva hatunun evine akan sudan bir masra su virile def’a karındaşım oğlu Hüseyin efendiye evlâdı **(13b)** Hadicenin evine akan sudan bir masra su virile ve Gürcü Yusuf ağanın evine giden sudan Aişe hatuna

emâneten bir masra su hüsn-i ihtiyârıyla virdim âhardan kimesne mâni' olmayub mutasarrıfa ola ba'de'l-vefât vakfa zamm oluna ve mezkûr Taşkale içinde binâ buyurdıkları câme-şûy-hâne kayyimine hizmeti mukâbelesinde **(14a)** yevmî iki akçe vazîfe virile ve galle-i evkâf-ı mezkûreden her senede merreten Ramazân-ı şerîfde fukarâ için tabh olunacak ta'âma altmış vukıyye pirinc ve on sekiz vukıyye 'asel ve elli vukıyye lahm-ı ganem ve on sekiz vukıyye revgan-ı sâde ve altı vukıyye nohûd ve on iki vukıyye soğan ve on dirhem za'ferân ve yüz dirhem tuz alınub **(14b)** teslîm olına ve tabh-ı ta'âma kifâyet mikdârı odun alına ve tabbâhına dahî mukâbelesinde yüz akçe ücret virile ve üç yüz akçelik nân-ı 'azîz alına ve vâkıf-ı müşârun-ileyhânın necl-i necîbleri sadr-ı a'zam-ı Ahmed Paşa hazretlerinin cezîre-i Giridde olan vakıfları gallesinden hibe ü ta'yîn ve vakfiyyelerinde tastîr ü tebyîn **(15a)** buyurdıkları senevî üç bin üç yüz yigirmi akçe mütevellîsi yedinden ahz olunub vâkıfe-i müşârun-ileyhâ hazretlerinin evkâfı mesârifine sarf olına ve galle-i evkâf-ı mezkûreden fazlayı mütevellî hıfz idüb lede'l-hâce evkâf-ı mezbûrenin 'imâret ve meremmetine sarf eyleye ve galle-i mezkûreyi vücûh-ı merkûmeye sarf müte'azzir olur ise **(15b)** mutlakâ fukarâ-i müslimîne sarf olına deyu zikr olunan 'akârları fârigân 'anî-ş-şevâgil mütevellî-i mezkûreye teslîm ol dahî minvâl-i meşrûh üzre kabûl ve kabz ve tesellüm vesâir mütevellîlerin evkâfda itdükleri tasarrufları gibi mezbûr dahî tasarruf eyledi deyu hatm-i kelâm itdükde vekîl-i mûmâ-ileyhî mütevellî-yi mezbûr **(16a)** tasdik idüb emr-i vakf tamâm olmuşken vekîl-i mezbûr 'inân-ı vifâkı semt-i hilâfa 'atf idüb vakf-ı 'akâr İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân ibn-i sâbit el-Kûfî mezheb-i hatîr ve re'y-i münîrlerinde sahîh ve lâkin gayr-ı lâzımdur binâen 'alâ zâlik müvekkilem müşârun-ileyhâ hazretleri vakf-ı mezbûrdan rücû' ve 'akârât-ı mezbûreyi silk-i mülklerine **(16b)** idhâl murâd itmekle mütevekkile mûmâ-ileyhâ hazretleri-çün girü bana redd ü teslîm olınmak matlûbımdur didükde mütevellî-yi mezbûr cevâba 'âzim olub hâl-i bisât olunan minvâl-i meşrûh üzre olduğu cây-ı işkâl değildir lâkin fâzıl-ı samedânî İmâm-ı Sâni Ebû Yûsuf 'aleyhü'r-rahmeti'l-Bârî kavlı şerîfleri üzre vâkıf-ı mücerred *vakaftü* dimekle **(17a)** ve İmâm-ı Sâlis Muhammed bin el-Hasan eş-Şeybânî kavlı şerîflerinde teslîm ile'l-mütevellî itmekle vakf sahîh ve lâzım olur deyu redd ü teslîmden imtinâ' idüb hâkim-i müvekkî-i kitâb olan tadvî-i râsih 'ilm-i şâmih hibr-i mâhir bahr-ı zâhir 'alim-i 'âmil fâzıl-ı kâmil 'âdil-i bî-mu'âdil Efendi hazretleri huzûr-ı 'âlîlerinde mürâfî'an ve hükme tâlibân olduklarında **(17b)** hâkim-i mûmâ-ileyh hazretleri

cânibinin delîline nazar-ı enîkinden sonra cânib-i vakfa nazar ve mennâ‘u‘l-hayr olmakdan hazer idüb İmâmeyn-i Hümâmeyn kavl-i şerîfleri üzre vakf-ı mezbûrun sıhhat u lüzûmına hükm itmekle habl-i nizâ‘ infisâm bulub vakf-ı merkûm sahîh ve lâzım oldu ve ecru‘l-vâkıfeti ‘ale‘l-Hayyi‘l-Kerîm cerâ zâlike ve hurrîre fî

ŞUHÛDÜ‘L-HÂL

Fahrü‘l-akrân Siyâvuş Ağa ibn-i Mehmed kethüdâ-yı bevvâbîn-i sadr-ı ‘âlî-yi sâbıkan
‘Umdetü‘l-füdalâi‘l-müderrisîn Yahyâ Efendi bin Sâlih Efendi

Ramazân Ağa bin ‘Abdullah

Receb Ağa bin Muharrem

el-Hâc ‘Osmân Ağa bin Habîb

Hamd-i müeyyed ve şükr-i muhalled ol vâkıf-ı zamâir ve kâşif-i serâir hazretlerinin dergâh-ı akdes ve bârgâh-ı mukaddeslerine ref' olunur ki Hallâk-ı 'âlem ve Rezzâk-ı benî âdemdür ve dürûd-ı 'amîmü'l-vürûd ol sâhib-i makâm-ı mahmûd ve sâhib-i livâ-i ma'kûddur Ravza-i mu'attarlarına îsâr olunur ki şefî'-i 'usât-ı ümmet ve kible-i erbâb-ı himmetdür bakıyye-i nakıyye-i selâm âl-i evlâd-ı kirâmları **(21a)** meşâhid-i vâcibü'l-ihtirâmılarına nisâr olunur ki her biri mütevellî-yi cihât-ı dîn ve nâzır-ı şer'-i mübîndürler rıdvânullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'în ve ba'de bâ'is-i tahrîr-i vesîka ve dâ'i-yi tastîr-i varaka-i enîka budur ki hâlâ sadr-ı 'azam düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i müfahham nâzım-ı nizâm-ı cumhûru'l-ümem medâr-ı ıslâh-ı 'âlem emîn-i emânetü'l-'uzmâ yemîn-i hilâfetü'l-kübrâ müdebbir-i umûru's-saltanatı fî 'âmmeti'l-âfâk câlis-i kürsiyi'l-vezâret bi'l-istihkâk ve vahîdü'd-dehr lâ-yücedü fî me'âliyeti'l-emsâl **[21b]** ferîd-i 'asr-ı tazarrüb bi-metâriyyeti'l-emsâl Hazret-i Mustafa Paşa *sehhelallahu mâ yurîdu ve mâ yeşâu* vâlîde-i mâcideleri sultânü'l-muhadderât burhânü'l-muvakkarât 'aleyhi'z-zât sâhibü'l-hayrât ragîbetü's-sadakât ve'l-müberrât devletlü ve sa'âdetlü 'Âişe Hânım ibnetü'l-merhûm el-Hâc Yûsuf Ağa taraf-ı bâhirü's-şereflerinden vakf-i âti'z-zikri ikrâr ve da'vâ-yı rücû' u istirdâda vekîl olub zât-ı mûmâ-ileyhâyı ma'rifet-i şer'ile 'ârifân es-Seyyid **[22a]** Mehmed Efendi ibn-i 'Abdurrahmân ve İbrâhîm Ağâ ibn-i Hasan şehâdetleri ile şer'an vekâleti sâbite olan 'umdetü'l-e'âlî Ahmed Efendi ibn-i 'Ali meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfil-i dîn-i münîf-i Muhammedîden li-eclî't-tescîl mütevellî nasb u ta'yîn buyurdıkları es-Seyyid Mehmed Efendi mahzarında bi'l-vekâlet ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î idüb müvekkilem mûmâ-ileyhâ 'Âişe Hânım hazretleri kemâ yuhkiyetü'l-kitâb mesâlik-i pür-savâba sâlike olub reccü'l-mesâ' va'adehü'r-Rabbî'r-Rahîm **[22b]** vakf-ı câi'z-zikrin yedinde mülk-i sahîhi ve hakk-ı sarîhi olub vilâyet-i Anadolu'da nefis-i kasaba-i Kedeğrada vâki' bir taraftan bezzâzistân ve bir taraftan ba'zen Koca* 'Ali oğlu Hasan Çelebi mülki ve ba'zen Hüseyin Efendi kerîmesi Hadîce Hâtûn mülki ve iki taraftan tarîk-i 'âmm ile mahdûd ahşâbdan mebni on bir bâb fevkânî odaları ve tahtında altı bâb dükkânı müştemil olan hân-ı kebîr ve müderris Ahmed Efendinin kezâlik ahşâbdan binâ eyledüğü bir taraftan mârrü'z-zikr **[23a]** bezzâzistân ve bir taraftan yine bezzâzistân kapısı ve bir taraftan müşârun-ileyh Mustafa Paşa hazretlerinin mülki ve bir taraftan

* EV.VKF, v. 12b.

tarîk-i mahdûd her biri âhara muttasıl yedi bâb dükkânı ve yine mezbûr Ahmed Efendiden iştirâ itmekle mülk-i müşterâları olub zikr olunan bezzâzistân vakf-ı kadîmleri olan dekâkîn-i ma'lûmeye muttasıl olmağla tahdîdden müstağnî olan dört bâb dükkânı ve yine kazâ-i mezbûrda kâine İshak alanı? demekle lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-hudûd olub [23b] tahdîd ve tavsîfden müstağniyye olan mezra'a-i memlûke-i ma'lûmeyi vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf u habs idüb şart eylediler ki zikr olunan hân ve dekâkînin ve mezra'a-i mevsûfenin ücretlerinden ve gallesinden yevmî otuz akçesi hamele-i Kur'ân-ı Kerîm ve Furkân-ı Mübînden ta'lîme kâdir ve 'ilm-i tecvîde mâhir bir 'âlim-i 'âmil ve hâfız-ı kâmil kimesneye virülüb ol dahî mukâbelesinde nefsi-i kasaba-i mezbûrede vâkî Taşkale cami'-i şerîfinde [24a] haftada beş gün kibâr u sigârdan tâlibîne tecvîd ile ta'lîm-i Kur'ân-ı 'Azîmü's-şân eyleye ve yevmî iki akçesi dahî cihet-i tevliyet ola ve tevliyet-i vakf-ı mezbûr müvekkile-i müşârun-ileyhâ hazretlerinin kasaba-i mezbûrede vâkî evkâf-ı kadîme-i kübrâsına vakfiyye-yi ma'mûlün-bihâ ve mu'avvelün 'aleyhâsında mestûr olduğı üzre mütevellî olanlara meşrûta ola ve zevâid-i vakf zabt u hıfz olunub lede'l-hâce mesârif-i vakfa sarf oluna ve mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı şuhûr [24b] ve a'vâm ile şurût-ı mezkûreye ri'âyet müte'azzire olur ise vakf-ı mezbûre mutlakâ fukarâ-yı müslimîne sarf oluna deyu tebyîn-i kuyûd idüb zikri mürûr iden 'akârları fârigân 'anî's-şevâgil mütevellî-yi mezbûra teslim buyurdıklarında ol dahî bi't-tevliye kabz u tesellüm vesâir mütevellîler evkâfı tasarruf itdükleri gibi tasarruf eyledi didükde mütevellî-yi mezbûr dahî vekîl-i merkûmı vicâhen ve şifâhen tasdîk u tahkîk itmekle bu emr-i müstahsen tamâm oldukdan sonra [25a] vekîl-i mezbûre 'inân-ı vifâkı cânib-i şikâka 'atf idüb egerçi vakf-ı 'akâr muhtâr-ı e'imme-i ahyâr İmâm-ı A'zam ve hümmâm-ı efham Ebû Hanîfe el-Kûfi hazretleri re'y-i hatîrlerinde sahîh olduğı kütüb-i mu'teberede sarîh lâkin lâzım olmamağla müvekkilem mûmâ-ileyhâ li-âzâlû'l-hayr câriyen beyne yedeyhâ hazretleri vakf-ı mezbûrdan rücu' idüb 'akârât-ı mezbûreyi kemâ fi'l-evvel mülklerine idhâl murâd itmekle mütevellî-yi mezbûr kasr-ı yed [25b] ve müvekkilem mûmâ-ileyhâ hazretleri-çün girü bana redd u teslim itmesi bi'l-vekâlet matlûbumdur didükde mütevellî-yi mezbûr cevâb-ı bâ-savâba tasaddî idüb egerçi hâl-i bisât olunan minvâl üzre olduğı hâlde cây-ı işkâl değıldür fe-emmâ fâzıl-ı samedânî İmâm Ebû Yûsuf eş-şehîr el-İmâmu's-sânî hazretleri katında vâkıf-ı mücerred *vakaftü* demekle ve 'âlim-i rabbânî İmâm Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî

kavl-i şerîfleri üzre teslîm ile'l-mütevellî itmekle vakıf sahîh ve lâzım [26a] olmağın
'alâ kavlihümâ hükm-i şer'î recâ iderüm deyu redd u teslîmden imtinâ' idüb bi'l-âhire
i'lâ-yı kitâbı tevki'-yi müstetâbı ile tezyîn iden hâkim-i hâsim hazretleri huzûrlarında
müterâfî'ân ve fasl u hasma tâlibân olduklarında hazret-i hâkim-i mûmâ-ileyh
esbağallahu te'âlâ ni'mehu dahî nazar-ı enîk ve teemmül-i dakîkden sonra mennâ'u'l-
hayr olmakdan hazer idüb 'alâ- kavli'l-imâmeyni'l-hümâmeyn vakf-ı mezbûrın sıhhat
ve lüzûmına hükm itmekle vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olub min-ba'd [26b] nakz-ı
nakîzına mecâl-i muhâl oldu ve ecrü'l-vâkıf 'ale'l-hayyi'l-cevâdi'l-Kerîm cerâ zâlike
ve hurrire fi gur-re-i Recebi'l-ferd li-sene isnâ ve mie ve elf

ŞUHÛDÜ'L-HÂL

'Umdetü's-sâlikîn eş-şeyh Hasan Efendi ibn-i Hüsâmeddîn

'Umdetü'l-eşbâh Hasan Efendi ibn-i Ahmed er-Rûmî

Fahrü'l-a'yân Dervîş Ahmed Ağâ el-Üsküdârî

'Umdetü'l-müderrişîn Mehmed Efendi

'Umdetü'l-e'âlî Mehmed Efendi

Kıdvetü'l-emâcid 'Ömer Ağâ

Zahrü'l-emsâl Mustafa Ağâ

Zahrü'l-müderrişîni'l-fihâm Hüseyin Efendi ibn-i Ahmed

Ahmed Çelebi tâbi'-i Hazret-i 'Abdurrahman Efendi

Kâtibü'l-hurûf Ahmed Efendi ibn-i 'Ali

Bismillahirrahmanirrahîm

Hamd-i mevfûr ve şükr-i nâ-mahsûr ol vâkıf-i zamâir ve kâşif-i serâir hazretlerinin dergâh-ı akdeslerine ref' olunur ki hallâk-ı 'âlem ve rezzâk-ı benî âdemdür ve dürûd-ı 'amîmü'l-vürûd ol sâhib-i makâm-ı Mahmûd ravza-i mutahharalarına îsâr olunur ki şefî'-i 'usât-ı ümmetdür ve nakıyye vü bakıyye-i selâm-nisâr meşâhid-i evlâd-ı kirâmları kılınur ki her biri mütevellî-yi cihât-ı din ve nâzır-ı şer'-i mübîndür *ridvânnullâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'in* ve ba'du bâ'is-i tahrîr-i vesîka **[28a]** ve tastîr-i nemîka budur ki sâbıkan sadr-ı 'azam vezîr-i ekrem olan câmi'ü'l-fezâil ve'l-kemâlât olan Köprilizâde Mustafa Paşa hazretlerinin vâlide-i mâcideleri bürhânu'l-muhadderât tâcü'l-mestûrât sâhibetü'l-hayrât sa'âdetlü 'Âişe Hânım ibnetü'l-merhûm el-Hâc Yûsuf Ağa taraf-ı bâhirü's-şereflelerinden husûs-ı âti'l-beyânı ikrâra vekîl olub zât-ı mûmâ-ileyhâyı ma'rifet-i şer'ıyye ile 'ârifân-ı fahrü'l-akrân İbrâhîm Ağa ibn-i Mûsâ Efendi ve Mustafa Efendi ibn-i Süleymân şehâdetleriyle şer'an vekâleti sâbite olan 'umdetü'l-e'âlî **[28b]** Mustafa Efendi ibnü'l-Hâc Ahmed meclis-i şer'-i enverde müşârun-ileyhâ 'Âişe Hanımın vilâyet-i Anadolu da nefis-i kasaba-i Kedeğrada vâki' evkâf-ı ma'lûmesinin kâim-makâm-ı mütevellîsi olan Receb Ağa ibn-i 'Abdullah mahzarında bi'l-vekâlet ikrâr u takrîr-i kelâm idüb müvekkil-i mûmâ-ileyhâ 'Âişe Hânım hazretleri kemâ yuhkiyetü'l-kitâb sâlike-i mesâlik-i savâb olub reccü'l-mesâva'adehü'r-Rabbü'r-Rahîm kasaba-i mezbûre bezzâzistânında vakf-ı kadîmleri olan dekâkîn-i mevkûfelerine muttasıl olub tahdîd ü tavsîfden müstağni olan altmış altı 'aded dolâbı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrun taşrasında **[29a]** vâki' dört tarafa açılan yigirmi dokuz bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı mezkûrun karşusunda müceddeden binâ olunan yigirmi iki bâb orta dükkânı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrda müceddeden binâ olunub Kürd Yûsuf hânına açılan kapudan hammâma varınca yigirmi altı bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı merkûmun taşrasında müezzinden iştirâ olunan dekâkînün üst tarafında dere başına varınca on bâb dükkânı ve yine müezzinden iştirâ olunan dükkânların fevkânîsinden mâ'adâ yedi bâb dükkânı ve çarşuda çifte hammâm kurbında kuyumcı sırâsında müezzinden alınan **[29b]** dükkânlara gelince on sekiz bâb dükkânları ve yine asl-ı bezzâzistân-ı mezkûrun taşrasında olan dolâblarıyla müceddeden binâ olunan dükkânların başlarında olan on bir 'aded dolâbı bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhık hasbeten lillâhi te'âlâ vakf-ı sahîh-i şer'î ile vakf ve kasaba-i mezbûrede olan evkâf-ı kadîmesine zamm u ilhâk idüb zikr olunan dekâkîn dolâblar evkâf-ı kadîmeleri mütevellîsi yediyle îcâr olunub hâsıl olan

galle ve nemâsı vakfiyye-i ma‘mûlün bihâsında mestûr olduğı üzre mesârif-i vakfa sarf oluna deyu mahallinde vekîl-i şer‘iyyeleri [30a] yediyle mütevellî-yi evkâf-ı mezbûreye teslîm eylediler didükde gıbbe’t-tasdîki’l-mu’teber mâ vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu fî-gurre-i şehr-i Ramazânu’l-mübârek li-sene seb‘a ve mie ve elf

ŞUHÛDÜ’L-HÂL

‘Umdetü’l-e‘âlî eş-Şeyh Ahmed Efendi

Fahrü’l-a‘yân İbrâhîm Ağa Kethudâ-yı müşârun-ileyhâ

İbrâhîm Ağa ibn-i Mûsâ Efendi tâbi‘-i Mısrîzâde

Fahrü’l-e‘imme es-Seyyid Mehmed Efendi

‘Umdetü’l-mevâlî’l-’izâm Ahmed Efendi

(31a) Vakfiyyeden hâric olub merhûmenin temessükiyle virilen vezâ’ifdir

Yevm-i Cum‘ada vâ’iz Mehmed Efendiye yevmî 20

Ders-i ‘âmm Süleyman Efendiye yevmî 6

Fetih-hân Mustafa Efendiye yevmî 3

Devir-hân Halîl Efendiye yevmî 2

Devir-hân Monlâ Hüseyine yevmî 2

Devir-hân Monlâ Mehmede yevmî 1

Devir-hân Abdullah yevmî 1

Kennâs-ı kenîfe yevmî 2

Îkâd-ı kanâdîl içün kayyime yevmî 1

Ek 4: Ayşe Hanım'a ait çeşme kitabesi

Fotoğraf: Sultan Murat Topçu

Ek 5: Ayşe Hanım'a ait yolun altında kalan çeşme

Fotoğraf: Sultan Murat Topçu

Ek 6: Ayşe Hanım Bedesteni kapılarından biri

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 7: Ayşe Hanım Bedesteni'nde bulunan dükkanlar

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 8: Ayşe Hanım Bedesteni

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 9: Ayşe Hanım Bedesteni

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 10: Ayşe Hanım Bedesteninin dışarıdan görünüşü

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 11: Vezirköprü Çifte Hamamı erkekler bölümü

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 12: Vezirköprü Çifte Hamamı kadınlar bölümü

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 13: Kale Camii Giriş Kapısı

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 14: Kale Camii

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 15: Kale Camii minaresi

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 16: Kale Camii

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 17: Kale Camii minberi ve mihrabı

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 18: Kale Camii mihrabı ve minberi

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 19: Kale Camii kadınlar mahfilinden görünüş

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 20: Kale Camii kubbesi

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 21: Kale Hamamı

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 22: Toprakkale Camii

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 23: Toprakkale Camii mihrabı ve minberi

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 24: Toprakkale Camii

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 25: Toprakkale Camii

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 26: Toprakkale Camii kadınlar mahfili

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018

Ek 27: Köprülü Ayşe Hanım'ın Çemberlitaş'ta Divanyolu üzerinde bulunan Köprülü Mehmed Paşa Türbesindeki kabri

Fotoğraf: Ayşegül Ünal, 2018